

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historiske Efterretninger

om

M a l t H e r r e d

(Ribe Amt)

udgivet

med Understøttelse af det jyske historisk-
topografiske Selskab.

af

O. Nielsen,
Dr phil., Arkivar.

København.

I Kommission hos G. E. C. Gad.

G. S. Wibes Bogtrykkeri.

1870.

Fortale.

Nærværende Skrift er Udbyttet af nogle af de Samlinger til Ribe Amts Historie, som jeg foretog i Årene 1857—61, dels ved Undersøgelse af Egnens Arkiver og Rejser omkring i den, dels ved at gennemgå hvad der findes i Hovedstadens Arkiver og Bibliotheker om dette Emne, hvortil fra senere Tider er kommet enkelte ny Kilder, blandt hvilke navnlig må fremhæves Matriklerne af 1661 og 1683 i Matrikelarkivet. Da selve Herredets Embedsarkiver imidlertid er mangelfulde og der på Herregårdene kun findes meget få Oplysninger, kan Fremstillingen af de fleste Forhold kun komme til at angå deres Forbindelse med Regeringsmagten, medens der i de foreliggende Kilder kun findes lidet om de Vilkår, hvorunder Beboerne levede til forskellige Tider, og deres Forhold til hinanden indbyrdes. Jeg havde tænkt under Herredets almindelige Historie at ville meddele, hvad jeg har fundet herom, men da dette i det væsenlige vilde være blevet en Gentagelse af, hvad der findes paa forskellige Steder i Bogen og hvad jeg har fremsat i mine andre historiske Topografier, og da Tillægene optog den Plads, dette skulde indtage, har jeg måttet opsætte en sådan Skildring, til jeg engang bliver færdig med den Række Fortsættelser heraf, jeg med Tiden håber at kunne få udarbejdet og udgivet. Til dette Skrift og de af mig tidligere udgivne Efterretninger om Skadst, Vester Horne og

Slavs Herreder skulde så slutte sig lignende Bøger om Gørding, Øster og måske Nørre Horne Herreder, hvormed Rækken er fuldendt. Idet jeg i de sidste 8 År kun af og til har kunnet have Lejlighed til at sysle med disse Sager og navnlig kun sjældent har kunnet foretage Undersøgelser på Egnen selv, vilde jeg måske næppe have kunnet samle mig til at udarbejde nærværende Skrift, hvis jeg ikke fra flere Sider gentagende var bleven opfordret dertil og navnlig af praktiserende Læge R. Bay i Eskelund, der Tid efter anden har sendt mig Udbyttet af, hvad han indsamlede, dels af mundtlige Meddelelser, dels ved egne Undersøgelser; saaledes har han navnlig udskrevet, hvad der findes i Vejen Præstearkiv og gennemgået Kirkebøgerne der.

Sognene:

Malt	Side 1	Føvling	Side 103
Folding	— 27	Holsted	— 125
Vejen	— 44	Brørup	— 131
Læborg	— 75	Lindknud	— 149
Plovstrup i Jærnvad Sogn Side 157			

Herregårdene:

Askov	Side 3	Nielsbygård	Side 109
Estrup	— 5	Hulvad	— 157
Sønderskov	— 36	Holkjær	— 138
Skodborghus	— 52	Assersbøl	— 154
Læborggård	— 78	Hyldelund	— 155
Hundsbæk	— 80	Plovstrup	— 157
Herredets almindelige Historie Side 168			
Tillæg — 173			

Malt Sogn.

Malt eller, som det måske rettere burde skrives, Malte Sogn, har Navn efter Byen Malt, der nu hedder Maltbæk. Byen Malt må være meget gammel, siden den har givet Herredet Navn og det er også højst sandsynligt, at Sognet er et af de ældste i Herredet, da dets første Kirke vistnok var opført for hele Herredet. Som Sogn nævnes »Moltæ« først omtrent 1300¹⁾. Af Oldtidsminder nævnes i Indberetning til O. Vorm 1638 på Maltbæk Mark: Bavnhøj, Meshøj, Follegravhøj, Kongens Bjerg, Byhøj, Kibbehøj; på Askov Mark: Gravenhøj, Kongenshøj, Staghøj, Ellehøj; på Estrup Bys Mark: Brødenhøj, Engelsthøj, Bjerrumhøj.

Kongensbjerg er en Banke nord for Kirken, hvor nu Præstegården bliver bygget; der findes endnu en stensat Brønd, der har været en hellig Kilde.

Maltbæk Mose er en 80 Td. Land med en lille Sø i Midten. Ved at grave 4 Alen ned i den, traf man 1861 et tykt Sandlag, hvori der lå en Mængde svære Egestammer, Vidnesbyrd om, at her engang har været Skov. I samme Lag fandt man en smuk Lur af Bronze og Brudstykker af en anden. Den er beskrevet og afbildet i Antiquarisk Tidsskrift 1861 S. 24—26. 1867 gjorde man atter et sær-

¹⁾ Ribe Oldemoder S. 74-75. Om Oprindelsen til Navnet Moltæ er det ikke let at afsige nogen Mening.

deles vigtigt Fund i denne Mose, idet man i 6 Fods Dybde fandt en emaillet Bronceskål, der var $2\frac{3}{4}$ Tomme høj og havde $4\frac{3}{4}$ Tommers Tværmål i Åbningen og var nedsat i et Lerkar. Den er afbildet og beskrevet i Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1868 S. 76—80. Disse 2 Fund gör det sandsynligt, at denne Mose er af samme Art, som de bekendte i Thorsbjerg, Brarup, Vimose og Kragehul, hvoraf man har fremdraget så vigtige Oldsags-samlinger, og man må håbe, at Opmærksomheden stadig må være henvendt på alt, hvad der mulig her kan findes i Fremtiden. Ved Siden af disse Sager fandt man Lansestænger af Træ og flere Træsager ligesom det syntes, at nogle Træstolper havde været Dele af en Bygning, hvori Sagerne havde ligget. Det var også tydeligt at, dengang disse Sager nedlagdes, havde her været Skov, der senere ved et Uvejr dels er omblæst, dels ødelagt af Ild. De omtalte Træsager blev desværre ikke videre påagtede eller bevarede.

Byer og Gårde er:

Maltbæk. Det er sandsynligt, at Maltbæk oprindelig har heddet alene Malt By og må have ligget omkring Kirken. Malt nævnes således 18. Okt. 1460, da Johan Johansen, Væbner, bekender at have overladt Hr. Theleff Ræuentlew alt det Pantegods, som hans Fader havde i Pant af Knud Lausen og som ligger over al Molt Mark, og giver Reventlov Magt til at kræve og oppebære al den Rettighed han kunde have deraf og al »effther staadh« (Resistance) og Landgilde, »som jeg haver mist hvert År af den Gård, som han har mig afhændt«. Dette Gods var altså 1 Gård med Jord over al Malt Mark σ : som havde sin Jord i Fællesskab med den øvrige By.¹⁾ Malt Bys Beboere er rimeligvis efterhånden af sig selv flyttede ned mod Malt Bæk, og har taget Navn af denne, således at den først har

¹⁾ Diplomatariet i Geh. Ark.

heddet »ved Maltbæk«, siden Maltbæk alene. 1479 nævnes Præsten i »Maltbæk«¹⁾, hvoraf ses at Navnet Maltbæk allerede da var til. I det 17 Årh. nævnes kun Maltbæk By. 1651 var her med Præstegården 2 hele, 10 halve Gårde, hvoraf 1 øde, og 6 øde Bol; 1683: 3 hele, 10 halve G., hvoraf 3 øde, og 9 Gadehuse. I det sidste År havde Byen 9 Vange, der dyrkedes i 4 År og hvilte i 5; disse var: Hungervang, Gilbjergvang, Østerbækvang, der var opløjet af Hedejord, Langskovvang, Vesterbækvang, Meshøjvang, der var opløjet af Hedejord, Krogagervang, Sjøvang, Stensvang. Nogle Agre hed Ølgårds Højs Agre, hvilket tyder på, at her før den Tid har været en Gård Ølgård; andre hed Trippensagre, Klintagerås, Tingblokagre, hvilke sidste lå mellem Sjøvang og Kirkevejen, og imellem Kirken og dem lå Kirkeagre; om der end ikke har været Tinghøje, så har vi dog heri et tydeligt Bevis på, at Tingsted har været ved Kirken, hvorom mere i Indledningen.

Søgård lå ved den nu udtørrede Estrup Sø, der tidligere var ikke ubetydelig; på Estrup Mark lå forhen et Hus, Søhus, hvis Beboer førte Tilsyn med Søen. Søgård havde 1683 2 Vange, Engelsthøjagre og Søblokagre.

Askov bestod 1651 af 8 halve Gårde, men 1683 af 2 hele og 2 Fjerdedelsgårde, da de andre ødelagdes i Svenskekrigen. Marken var da i 9 Vange, der hvilte 5 og dyrkedes 4 År. I en af disse, der hed Mejlundsagre, lå en Jord, der var opbrudt af Hede og hed Lugsbøls Agre, hvilket viser at her i ældre Tid havde været Bebyggelse, en anden af Vangene hed Fårebølsvang, hvilket tyder på det samme. Byen havde da Gærdsel i Børslunde Skov, som bestod af nogle få Ege og Bøge, det øvrige var Krat og små Hasselris; træns Vange var ikke hegnede, hvorfor der måtte holdes Hyrde til Kvæget. Af en Kirkejord gav Brugeren Tællelys til Kirken.

Her har fordum ligget en adelig Hovedgård. Biskop

¹⁾ S. 22.

Kristjern i Ribe stiftede 1438 et Alter i Ribe Domkirke, hvortil han bl. andet lagde alle sine Ejendomme i Moltæ Sogn i Moltæhæreth, nemlig »Abskowgarth, der er en Hovedgård«, 1 Gård i Askov, 1 Gård i Estorpp, 1 Gård i Eskelund og 1 Gård i Plovstrup tilligemed sine øde Ejendomme i samme Herred, hvilket han alt havde købt af Berthe, Lage Knudsens Enke.¹⁾ Vi fristes til at antage, at denne Lage Knudsen var Søn af Knud Lagesen, der 1388 købte Gods i Malt Herred og som ellers også synes at være herfra; om ham se senere under Nielsbygård. Under Ribe Kapitel blev så Askovgård til Reformationen og længer og den er vistnok solt derfra som en Bondegård. Navnet »Abskow« afledes af Mandsnavnet Api, der bestemt vides også at have været brugt i denne Egn i Middelalderen.

I senere Tider er Askov atter bleven et fremtrædende Sted, idet Rødding Folkehøjskole efter Krigen 1864 flyttedes dertil.

Grunden til, at Skællet i Skoven mellem Askov og Vejen går ud og ind, siges at være, at Hans Gundorfs Ladefoged på Skodborghus skulde ride gennem Skoven og lade Hesten råde, hvor Skællet skulde være, medens en Mand fulgte efter og lagde Skælsten. Men en Gren slog Fogden over Næsen, så den blødte, hvorfor han snart heldte sig til den ene, snart til den anden Side, hvorfor Hestens Gang blev vakkende.

Jelshøjhuse er nyere Parceller af Egeris. Jelshøj betyder vistnok Jarlshøj (sammenlign Jels, der forhen hed Jarlsæ).

Estrup Mark er nyere Parceller af Estrup Hovedgård, deriblandt er Kathrinelund, der af Assessor Laustrup først var bygget i det sydre Enemærke ved Estrup til en Bolig for hans Søn, men År 1824 flyttedes den til

¹⁾ Ribe Kapitals Breve Nr. 215.

sit nuværende Sted og dens Mark udlagdes til sidstnævntes Svigersøn P. Bertram. Af de andre Steder har Kristjanshøj, Estruplund og flere særegne Navne.

Egeris. Om denne hedder det 1683, at den er opbrudt af Hedejord, hvoraf en Del kan sås efter lang Hvile, en Del aldrig, bruges af Hans Nielsen, som bor strags derved i et Hus, kaldet Skaaphus (Fårehus). Egeris var da en af Estrup Hovedgårds Vange, uagtet den lå langt derfra ved Kongeåen, men er vel tagen i Brug på Grund af en betydelig Ålegård, der lå derved, og hvoraf Halvdelen da hørte til Krogstrup paa den syndre Side af Kongeåen.

Estrup. I en Fortegnelse over Ribe Domkapitels Ejendomme fra omtrent 1290 nævnes en Mølle i »Esdrop«, der årlig ydede 12 Mk. Penninge, og en Gård sammesteds, der årlig gav 1 Mk. Korn og desuden Indtægt af Mejeriet og andet. Lidt senere havde Kapitlet købt nogle flere Ejendomme der omkring af den siden som Ærkebisp bekendte Esger Jul og af en anden unævnt Mand¹⁾. Omtalte Mølle lå ved Afløbet af Estrup Sø ved den Gård, der hedder Estruplund, hvor der for endel År siden endnu var Dæmninger tilsyne. Afløbet af Søen er i gamle Fæstebreve hjemlet Holkær Mølle.

Blandt det Gods, som Biskop Kristjern i Ribe 1438 gav til Kapitlet, nævnes også en Gård i »Estorp«²⁾. Om der imidlertid i så gammel en Tid fandtes nogen Hovedgård her, vides ikke. En Hovedgård kunde opstå på flere Måder, den kunde være det fra Byens første Indrettelses Tid, da Hovedet for Stammen tog til sig selv den største Del af Marken; den kunde også være opført i en noget senere Tid, da dens Ejer forpligtede sig til på egen Bekostning at fare i Leding, hvorved han fik Lov til at købe sig mere Jordegods end andre Bønder og hans Efterkommere blev de senere Adelsmænd;

¹⁾ Ribe Oldemoder S. 76. ²⁾ Ribe Kapitels Breve Nr. 215.

endelig kunde i senere Tider, da Adelsstanden havde uddannet sig, en fribåren Mand erhverve sig en Bondegård, som han selv drev Avling til og den blev derved en fri Hovedgård. Det er dog sandsynligst, at Estrup er en af det senere Slags, da vi aldrig finder den nævnt förend i det 16 Årh. 1553 nævnes Fru Lene til Estorpgård, da hun stillede 1 Karl til den Mønstring, der Mandag efter Midfaste holdtes udenfor Varde, medens Nielsbygaard stillede 3, og Sønder-skov 2 Karle;¹⁾ den var altsaa kun anset for en liden Gård. Denne Fru Lene var Datter af Ludvig Nielsen Rosenkrands til Palsgård og gift med Thomas Juel til Astrup; hun må på den Tid have været gammel.²⁾

Hendes Søn Kristoffer Juel til Estrup har betydelig udvidet sine Ejendomme her omkring; han fik således i Mageskifte for Gods i Holmans, Elbo, og Slavs Herreder af Kronen först 11. Avg. 1573 i Estrup By 1 Gård, kaldet Brændgård, hvoraf endnu en Toft på Gårdens Mark hedder Brændgårds Toft, og en anden Gård, der begge hørte til Ribe Domkapitel, samt et Bol, der lå til Skodborghus; 10. Jan. 1579 fik han end videre 3 Gårde i Askov, hvoraf de 2 tilhørte Ribe Domkirke og den ene Ribe Kapitel, Kronens Ret til 2 Selvejergårde i Maltbæk, 1 Gård i Estrup, der lå til Ribe Kapitel, og 1 Gård, der lå til Ribe Hospital, samt et Bol sammesteds, i Eskelund Herligheden af en Kirkegård (Annexgård), der lå til Ribe Hospital og gav Landgilde til Kirken, hvormed han ej skulde befatte sig, 1 Gård, der også hørte til Kapitlet, i Vejen 3 Gårde.³⁾ I Estrup By fik han således 4 Gårde og 2 Bol, af hvilke han vistnok lagde en Del under Hovedgården, ti 1651 angives Byen at bestå af 1 Gård, der havde 4 Beboere, og 6¹/₂ Bol; dens Størrelse svandt efterhånden endnu mere ind, ti i

¹⁾ D. Saml. i Geh.-Ark. 393. 17. ²⁾ Se videre min Skadst Herred 105--06.

³⁾ J. Teg. I 97. J. Reg. II 349.

Matriklen af 1661 angives den at bestå af 6 Bol, hvoraf 5 var øde, og 2 Gadehuse, hvoraf 1 øde, men dette er ikke ganske pålideligt, ti 1683 sagdes den dog at bestå af 3 Gårde, hvoraf de 2 var ødelagte i Krigen 1657—60 og brugtes under Hovedgården, den 3dje var endnu ved Magt; i dette sidste År bestod Byen af 4 Vange, hvorimod Hovedgården havde 9. Byens var: Bjørnhoved Vang, Sortkærmose Vang, Grydagre og Halmskovagre; Hovedgårdens, der endnu kan påvises, men naturligvis ved et forbedret Agerbrug er udslettede, var: Korsagre, Hestskiagervang, Langagre, Bjerrumagre, Bjerresig og Gudmandstoftagre, Vestreagervang, Enemærket synden og norden Gården og Kohaven, samt Egeris ved Kongeåen. 1690 må Byen dog have været helt øde, ti i en Indberetning fra Præsten i dette År omtales: Estrupby, hvor de ældste af Menigheden sige at have været henved 20 Ildsteder, er slet øde og afbrudt uden en Halvgård; dens Mark er alt i Brug og ligger til Estrupgård og Præsten nyder ingen Tiende og Rettighed deraf¹⁾. Om Kristoffer Juel vides ej meget. Han var gift med Kirsten Kås, Datter af Thomas Kås til Ørndrup, med hvem han havde Børnene: Thomas, der arvede Estrup, Lene gift i Horsens 10. Feb. 1582 med Mandrup Holk og anden Gang med Jørgen Due, samt Mette, bekendt af sin romantiske Bortførelse af Eggert Abildgård til Skodborg. 20. Dec. 1583 fik Morits Podebusk til Kjørup, der var gift med Kristoffer Juels Broderdatter, og i lang Tid havde haft i Værgemål dennes og hans Börns Gods, »eftersom han for sin Skrøbeligheds Skyld ej har kunnet værge derpå«, kgl. Brev, at eftersom Juel havde givet tilkende, at hans Søn var hjem-

¹⁾ Mindre pålidelig er således Præstens Opgivelse af sine Indkomster 1664 i Anledning af Udredelsen af Prinsesse Styr, idet han nemlig siger: »5 Traver Havre, som gaves for 14 År siden af en By ved Navn Estrup, som af Øvrighed sammestid blev afbrudt og lagt under deres Hovedgård, hvoraf intet bekommes mere.»

kommen og var ved de År og den Alder, at han var sin egen Værge, skulde Podebusk afstå fra sit Værgemål, da Juel nu vilde skifte med sine Børn¹). Ikke længe efter er Juel død paa Estrup 11 April 1588.

Thomas Juel havde altså været udenlands, som Skik og Brug var for Samtidens unge Adelsmænd at rejse omkring til Universiteterne i Tyskland og Frankrig forat studere og gøre sig bekendt med Folks Sæder og Skikke. Han er født 1562. Han købte Sønderkov 1614 og synes mest at have haft Ophold på denne Gård, hvorfor vi her kun vil henvide til denne Gårds Beskrivelse i det følgende.

Efter Juels Død 1647 er Estrup bleven udlagt til hans Søstersøn Mandrup Abildgård til Skodborg, der ejede Estrup endnu 1656 og efter dennes Død hans Søn Eggert Abildgård, der også ejede Skodborg. Han indgav 1661 sin Jordebog over Estrup og Skodborghus, af hvilken man kan se, hvor forfærdelig ødelagt han er bleven i Krigen, hvilket nødvendig måtte føre Ødelæggelsen med sig. I Estrup By var 6 Gårde og 2 Bol, der var øde på 1 Gård nær; Gårdene var dog kun små, ti de 3 skyldte af 1 Td. 5 Skp. 1 Fd. 1 Alb. Htkr., de 2 af 1¹/₂ Td., den 6te, der også var øde, var Teglbærderi, der årlig skyldte 2000 brændte Mursten, ¹/₂ Dlr. og 4 Höns. Desuden hørte til Gården Søgård, der var øde, Askov 1 Gård, den halve Part øde, den halve Part afbrændt, 1 G. ganske afbrændt, 1 G. halv afbrændt, 1 G. halv øde; Maltbæk 6 G., hvoraf 2 øde, 2 halv øde, 7 Bol og Gadehuse, hvoraf 2 i Behold, og i den ene af disse bode Fiskeren til Estrup; Egeris 1 Gård, afbrændt; Eskelund 6 G. hvoraf 5 øde og 1 halv øde samt 1 øde Bol; Tuesbøl 5 G., hvoraf 4 øde og 1 halv øde, samt 8 øde Bol; Brørupgård 1 G. og 1 Bol, begge øde; Holkjær Gård, Gravngård øde, Surhave 2 øde Gårde,

¹) J Teg. II. 439. Podebusk overtog Værgemålet efter kgl. Befaling 23. Dec. 1578 (J. Teg I. 357.)

Gjærndrup 2 øde Gårde; Holsted 6 G., hvoraf 4 øde og 2 halv øde, samt 2 øde Bol, Gjørklint 1 øde Gård, Favrskov 1 øde G. 2 øde Bol, Lintrup 1 øde G., Assersbøl halv øde, Kidholm øde, Klelund 3 øde G., desuden havde han noget Gods udenfor Herredet, ialt 262 Td. 3 Skp. $\frac{1}{2}$ Fd. 1 Alb. ⁴ 5 Penning, samt 2 Gårde i Han Herred.

Man kan slutte heraf, i hvilken Armod han må være kommen. Estrup Hovedgård har måske lidt mindre end Godset, hvis det er pålideligt, hvad Sagnet fortæller, at en svensk Officer havde udset sig den til fremtidig Ejendom i Visheden om Danmarks Undergang og endog ladet sine Soldater opføre det store Stendige vest for Gården. På Stendiget øst for Gården står dog 1715, men det er jo muligt, at de er opførte til forskellig Tid. Men Godset er ej heller ødelagt af Svenskerne, der i denne Krig i det hele gik mildt frem og holdt sig gode Venner med Bønderne, det er derimod Danmarks forbundne, Polakkerne, der havde Lejr her i Nærheden, der fremkaldte den gruelige Ødelæggelse og da kan Hovedgården ej heller være sluppen fri.

Abildgård har uden tvivl ikke længe efter måttet opgive sin Gård. 1662 købte han Lyndrupgård ved Viborg, hvis Skove han ødelagde forat skaffe Penge til sin Hustrus ødsle Levemåde og nogle År efter måtte han gå fra den med ¹⁾. 1669 søgte han Kongen, da han intet havde til Livets Ophold og var nødt til at gå og tigge med sin Hustru, hvis han ej fik Hjælp, om at bevilges Indtægten af Holstebro og Søndrup Bro i Hornum Herred, hvilken også 1678 bevilgedes ham og hans Hustru Fru Dorthe »Abildgård« ²⁾ 3: Dorthe Lykke. 1662 opgives i Matriklen Gårdens Udsæd til 30 Td. Rug, 15 Td. Byg, 5 Td. Boghvede,

¹⁾ Jydske Samlinger I. 356—57. ²⁾ J. Reg. XIV. 749. Brevet er dog igen overstreget i Registranten.

Høvlen 150 Læs; det hele regnedes til 34 Td. Hartkorn til Værdi af 2040 Rd.

Den næste Ejer, vi træffer af Estrup og Skodborghus, er Fru Margrete Reetz, Enke efter Malte Sehested til Rydhave, der var død ved 1661; hun havde dog Gårdene i Fællesskab med sine Sønner Klavs og Fredrik, hvilken første nævnes som Ejer af Estrup 1668. Fru Margrete Reetz udgav sin Jordebog over Estrup, der desværre ikke er dateret, og som indeholder 175^{1/2} Td. 2 Skp. 1 Fd. 1 Alb. Hartkorn med den Tilføjelse: »dog den meste Del er ikke aleneste øde, men med stor Besværlighed Ejendommen til samme øde Steder at finde nogen Rigtighed om, eftersom Folkene, dette tilforn har besat, er ganske med deres Börn bortdøde, den Tid den store Sygdom var der i forleden Fejdetid, Polakkerne lå her«. Estrup Skov var da 50 Svins Olden og 1 Td. 1 Fd. 1 Alb. Btkr. Dette tyder på, at Jordebogen er affattet ikkè længe efter 1662 og at hun allerede ved den Tid har overtaget den, vistnok på Grund af et ældre Tilgodehavende hos Eggert Abildgård. Hun har dog neppe, idetmindste ikke i den første Tid bot på Estrup; således havde hverken denne Gård eller Skodborghus Herskab på Gården 1678, da Estrup ej heller havde anden Besætning end 2 Heste, 16 Øksne, 8 Stude, 2 Køer, i Sandhed talende Vidnesbyrd om Forfald. 1689 var den udforpagtet til Ritmester Husmand og 1693 finder vi Klavs Sehested som boende her; i dette År var Moderen død og Estrup og Skodborghus er rimeligvis tilfaldne ham på Skiftet 30. Dec. 1693; Broderen Fredrik fik Rydhave og ejede Krogsgård og flere Gårde. Klavs Sehested, der også ejede Bjerbygård, var Kommissær ved Landmålingen i Jylland. Han var gift med Sidsel Parsbjerg, men havde ingen Börn. Også for ham gik det tilbage og han har måttet sælge begge sine Gårde. Dog bode han længe efter, endnu 1700, på Skodborghus, hvor han vel har betinget sig Op- hold på Livstid.

Den, der nu har købt Estrup, er Kristjan Claudi, der 1695 tillige var Forpagter af Blansgård i Sundevad. Oberst Ditlev Brokdorf, der mod en Panteobligation af 9de Okt. 1695 havde forstrakt ham med Penge til Købet af Estrup og tillige overdraget ham Skodborghus med Skallevad, Vejen By og Mølle med videre, hvorved han blev istand til at komplettere Godset til Estrup, fik 2. Novbr. 1695 Jagtfrihed i Estrups og Skodborghuses Enemærker¹⁾. Kristjan Claudi var en Præstesøn fra Stepping og Regimentskvartermester under Oberst Brokdorfs Regiment²⁾. Formodenlig nedstammer fra ham Klavs Vilhelm Claudi, der døde som Præst i Ålborg 1829 og var født 1752 på Østerbygård. Der er også Rimelighed for, at den Claudius, der ejede Sønderskov, var hans Søn, og den Kristine Margrethe Clasen, der var gift med 2 af de følgende Ejere af Gården, var hans Datter; han var også 1714 tilstede på Estrup ved Affattelsen af Ægtepagten mellem hende og Hans Bachman.

Claudi ejede Estrup endnu 1698, og der hørte derunder 223 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Htkr. Bøndergods, men han har ved den Tid overladt den til ovenfor omtalte Ditlev Brokdorf, og købte 1699 Vamdrupgård. Brokdorf ejede tillige Hvolgård. Af en Jordebog, han 1701 har ladet forfatte over Gården, rimeligvis i Anledning af, at han stod i Begreb med at sælge den, kan her nævnes: Estrupgårds Hovedgård med Egeris, tilforn kaldet Fårehuset, samt Holsted Mølle, som nu er øde og tilforn har svaret i Landgilde 24 Ørter Mel, beregnet efter ny Matrikel, Hartkorn af Hovedgården 28 Td. 4 Skp. 1 Fd. 1 Alb. og af Svins Olden 1 Td. 2 Skp. 2 Fd. 1 Alb., er 29 Td. 6 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Estrup By og Søgård, hvilke nu er øde og lagte under Gårdens Mark, svares af Hrtkr. 9 Tdr. 5

¹⁾ Herpå er udstædt kgl. Stadfæstelse 29 Sept. 1696.

²⁾ Om hans Slægt se Slesvigske Provinzialafterretninger III. 24.

Skp., hvoraf betales efter den Taxt, som til Dato med Præsten gjort er, for sin årlige Tiende 4 Tdr. Byg. Den Mand der bode paa Egeris skulde istedenfor anden Afgift årlig stryge og brænde på egen Kost 10,000 Sten, som Herskabet leverede Materialier til. Med Skodborghus og dens Gods udgjorde det hele 488 Tdr. 1 Skp. 2½ Alb. Hrtkr. Han havde tillagt Godset Malt, Skandrup, Andst og Gæsten Kirketiender, samt Malt, Folding og Brørup Kongetiender.

Generalløjtnant Theodosius Levetzau til Oksholm, Bygholm og Ålegård købte Gården 1701. Han har ikke bot her gg snart efter afhændet Gården til Amtsforvalter i Nørborg Amt Peter Povlsen, der ejede Gården 1710; han døde ved 1712. Hans Søn ejede Hundsbæk.

Hans Enke Kristine Margrete Clasen giftede sig 1714 med kgl. Overførster og »Vildmeister« Hans Bachmann. Deres Ægtepagt 24 Marts 1714 er stadfæstet af Kongen 21 Jan. 1715. Ifølge et nu levende Sagn var han en fattig Dreng fra Skodborg, der gik omkring og solte Tobak, hvoraf han fik sit Navn¹⁾. En af hans senere Fæstere i Surhave, der var Søn af en Gårdmand i Skodborg, til hvem B. i sin Barndom ofte var kommen og havde fået Mad, kom i Restance med sin Landgilde og gik da op på Estrup forat få Henstand. Fruen fik hans Ærinde at vide og bragte ham den Besked fra Bachmann, der dog ej selv vilde gå ud til Bonden, at han ingen Landgilde skulde bryde sig om, førend han blev krævet, og det blev han ikke i mange År. Bachmann har bygget den nuværende Hovedbygning på Estrup, over hvis Indgang der står:

Gud med Naade dem fornøye

Som mig Bygge lod med Møye. 1721.

Hans Bachmann. Kristine Margrete Bachmann.

¹⁾ Før han fik Estrup, bode han i Skodborg og var da gift, ti hans Datter Maren, senere gift med Præsten Jörgen Fog i Føvling, var født i Skodborg 1711.

Dog har den vestre Fløj vistnok stået fra langt ældre Tider og været Hovedbygning. Den stod endnu i sin gamle Skikkelse for en Snes Åar siden og var dobbelt så lang som nu. Der var høje Værelser med gamle Malerier og hvælvede men fugtige Kældere med Lænker i Væggene til Fængsel for genstridige Bønder, medens Træhesten stod tidligere i Ladegården. Förend Bachmann ombyggede Gården, var den en sammenbygget Borgegård med 4 Fløje. Under den nuværende Hovedbygning har man under Gulvet overalt fundet Menneskeben, dog aldrig et helt Skelet. Landevejen har i ældre Tider ligesom nu skilt Borge- og Ladegård, men tidligere lukkedes Vejen ved Porte, så der om Natten måtte være 2 Portnere.

Han fik 8de Nov. 1704 kgl. Bestalling som Overførster i Paderslev og Koldinghus Amter, samt over Fyn, Als og Tåsing. 1720 fik han Sønderskov i Pant og snart efter til Eje og har senere solt Estrup. Han døde på Sønderskov og er begravet i Folding Kirke 23 Juli 1745, 71 År gl.; hans Hustru begravedes 20 Dec. samme År i en Alder af 60 $\frac{1}{2}$ År. En Jægermester Peter Bachmann til Vellinggård, der nævnes 1754, var vel hans Søn.

Generalmajor Henrik Scholten, Hovedsmand for Kongens Drabantgarde, må have købt Gården af Bachmann og var Ejer af den 1733. Efter hans Død kom Gården ved Avktion 1 Marts 1751 til Familien Lautrup.

Stamfaderen for denne var Hans Kristjan Lautrup, der sandsynligviis er født i Byen Lovtrup ved Åbenrå og har taget Navn efter denne. Han er født 1 Marts 1673. Første Gang vi træffer hans Navn er 1711, da han blev gift med Anna Magdalene Buchwald, en Datter af den kgl. Livlæge. Han har altså dengang ikke været i nogen ringe Stilling og formodentlig, hvad vi finder ham senere, var han ansat i det kgl. Partikulærkammer, der havde alt det under sig, der vedkom Kongens private Midler og Ejendomme. Til hans andet Barn, Fredrik, der er født 1714,

stod Kongen Fadder og gav ved den Lejlighed Barnet en Ring, der endnu gemmes af hans Efterkommere. 1717 var han Kammerråd, beskikkedes 4 Jan. til Medkommisarius og Kontrollør ved det stemplede Papir og fik 8. Feb. Tilladelse til at lade dette Embede styre af en Fuldmægtig, forat han ikke skulde forsømme sin Stilling som Partikulærbetjent. 29. Dec. 1730 var han Justitsråd og udnævntes da til Inspektør ved Tolden og Konsumtionen i København; 5. Maj 1732 blev han Direktør over Øresunds Told og vistnok snart efter Etatsråd. Det er således langt fra, at Frederik IV's Død virkede hæmmende på hans Løbebane. Der fortælles, at Kongen (Fred. IV?) engang, da man havde bagtalt Lautrups Embedsførelse, gjorde Kasseundersøgelse hos ham, men ved Opgørelsen fremgik det, at han istedenfor at skyldte Kongen Penge endog havde 1 β tilgode. Imidlertid samlede han sig Formue og ejede flere Gårde i København, deriblandt Gæstgivergården 3 Hjorte paa Vestergade.

Han havde ialt 12 Börn, hvis Fødsel, Dáb og Død han omhyggelig har indført (på tysk) på et Blad i den store tyske Familiebibel. Af disse blev kun følgende voksne: 1) Anna Margrete, født 14. April 1713, gift 1737 med Oberst Jens Moldrup til Vestervig, † 1746. 2) Fredrik, om hvem se i det følgende. 3) Kristjan, født 12. Sept. 1717, blev udentvilt Ritmester og Ejer af Østergård i Salling; hans Søn Fredrik Kristjan blev 1784 Præst i Vilbjerg; en anden Søn var Ejer af Haraldskjær. 4) Benjamin, født 7. Maj 1734, var det yngste Barn, men er vel også død ung.

Han stiftede det Lautrup-Buchwaldske Legat. Hans Hustru døde 20. Marts 1744, han selv 23. Avg. 1750. Deres Portræter findes endnu på Estrup.

Hans ældste Søn Fredrik købte Estrup og Skodborghus i Marts 1751 for 28,000 Rdl. Han er født 8. Nov. 1714 og havde Kongen til Fadder. 31. Marts 1751 udnævntes han til virkelig Kammerassessor og blev

senere Kancelliråd. Han førte en Retssag med Peder Poder til Hundsbæk, idet han af dennes Formand Johan Adolf Povlsen havde købt nogle Huse i Gammelby og Nyby, til hvilke der tidligere havde været henlagt nogle Enge, der fra Arilds Tid havde hørt til Hundsbæk; Lautrup havde ifølge sit Skøde fået disse Enge med, men dette havde Poder også, så Lautrup ved den endelige Dom henvistes til at søge Godtgørelse hos Engvarius til Skive Slot, der siden havde ægtet Povlsens Enke, af hvem han fik 70 Rdl.

Lautrup var ikke nogen stor Husholder; der fortælles, at han satte mange Penge til på Viborg Snapsting og at det egentlig var hans Kone, der holdt Ejendommen sammen. Han sank i Gæld og lod 1771 holde Avktion over sine Ejendomme, ved hvilken Ritmester Hoff til Silkeborg bød 30,000 Rdl. for det hele, hvilket Bud dog ikke blev antaget; derimod soltes endel Gods og Skodborghus, der købtes af Povl Østergård for 3,800 Rdl. 1768 var der Tale om at oprette Estrup til et Stamhus.

Han var gift med Maren Høstmark, en Præstedatter fra Urlev, der var Enke efter Assessor Henrik Mule til Serridslevgård. Af første Ægteskab havde hun en Søn Jens Mule, der 1756 døde som Student, og en Datter Maren, der 19. Sept. 1760 blev gift med Ritmester Hoff til Silkeborg¹⁾. Med Lautrup havde hun en Søn, der arvede Estrup. Kancelliråd Lautrup døde 22. Marts 1776. Han og hans Hustru blev begravede i Vejen Kirke.

Henrik Hans Kristjan Lautrup, Kammerassessor, er født 24. Juni 1751 og blev gift 1. Nov. 1774 med Karen Bolvig, Datter af Assessor B. til Nebbegård, med hvem han havde 3 Børn, af hvilke de 2 døde som små, og den

¹⁾ En Datter af dem var gift med Rektor Jørgen Hansen i Viborg og blev Moder til den her på Egnet endnu mindede fordrukne og originale Degn, „den ulykkelige Hansen“.

ældste arvede Estrup. Han døde 1802 og blev 5. Nov. begravet; hans Hustru døde 1804 og er begravet 23. Sept. De jordedes først i en Gravhøj i Estrup Skov, men flyttedes siden til Malt Kirkegård. Han var en dygtig Landmand og den første på Estrup, der brugte Mergel og dyrkede Kartofler. I hans Tid soltes Godset på 1 Sted nær. Hans og hans Hustrus Billeder findes endnu på Estrup.

Lavrids Fredrik Lautrup, født 13de Avgust 1778, var Student og forlod ugærne efter Faderens Ønske sine Studier forat blive Landmand. Han bode som gift til Faderens Død på det gamle Katrinelund. Han blev gift 28. Marts 1801 med Avgusta Katrine Abramovitz, der døde 1808; af hendes Börn blev kun Datteren voksen, der blev gift med P. Bertram, der fik Parcellen Katrinelund, der nu flyttedes ud på sin Mark. Anden Gang ægtede Lautrup sin første Hustrus Søster Kristiane Rosine, der døde 1816, med hvem han havde 1 Datter og 2 Sønner, af hvilke sidste den ene er Major og forhenværende Udskrivningschef i Sydslesvig, den anden nuværende Ejer af Estrup. Tredje Gang giftede han sig med Katrine Abalone Fogh, en Degnedatter fra Falster, der efter hans Død ægtede Sognefoged Iversen på Dortheasminde. Med hende havde han 3 Börn, af hvilke de 2 døde unge, den ældste blev gift med Pastor Tetens i Maltbæk. 1830 solte Lautrup Estrup og sammenlagde en Skovfogedgård og en Gård i Vejen til Gården Dortheasminde på den østlige Side af Estrup Skov, hvor han døde 4. Juni 1838. Hans retskafne Karakter og gode Hjerter vil længe bevare ham et hædret Eftermæle. Hans Svoger Professor Thorup i Ribe skrev et smukt Digt ved hans Død, der er optaget i hans »Efterladte Digte«.

Kristen Termansen købte Gården 1830. Han døde 1834 og efterlod en Søn, der fik Vejen Mølle, og en Datter, Marie Margrete († 1869), der 1835 ægtede Henrik Hans Kristjan Lautrup og igen bragte Estrup i den Families Besiddelse, der så længe havde ejet den. Han har fore-

taget endel Forandringer med Gårdens Bygninger, idet de gamle Fløje er ombyggede og hele Hovedbygningen prydet med Gavle i Renaissancestil; desuden er Stald- og Ladebygninger betydelig udvidede. Den smukke Skov er bragt under en Dyrkning, der stemmer med Nutidens Fordringer.

Malt Kirke.

I Somren 1860 fortalte Sognefoged Henrik Jensen i Kristjanshøj denne Bogs Udgiver, at han fra sin Barn-dom kunde mindes, at der over Kirkedøren havde været en Indskrift, der nu var skjult af Loftet over Våbenhuset. Da jeg dengang ikke kunde komme dertil, meddelte jeg dette til den af vore Kirkers Bygningshistorie så højt fortjente Pastor Helms, da Adjunkt i Ribe, der også strags tog derud og på den halvrunde smukt udarbejdede Dør-overliggeres udvendige Side opdagede en gammel Indskrift i 1 Linie, nemlig: PVL SATE ET APPERITVR VOBIS † 9: Banker og eder skal oplades. Denne Indskrift er nu synlig, idet Våbenhusets Loft er blevet hvælvet. Ovenover denne Indskrift ses nu en anden som det synes nyere, der dog ikke er ret tydelig, men hvor der synes at stå: PSBs CVS. Af Hr. Helmses i den Anledning trykte Meddelelse i Ny kirkehistoriske Samlinger II. S. 572—73 hidsættes følgende Bemærkninger om Kirken: »Malt Kirke er forøvrigt en vel bygget Granitkirke med flad østlig Korslutning og med et enkelt Søjlepar af en temlig karakterløs Udførelse; foran den sydlige Indgangsdør, hvorover den omtalte Indskrift findes. Korbuen er ikke anbragt midt i Skillemuren imellem Skibet og Koret, men på en iøjnefaldende Måde nærmere ved den sydlige Side. Lige det modsatte finder Sted i flere af Ribeegnens Tufstenskirker; men Anledningen til

denne Afvigelse har i begge Tilfælde været den samme, nemlig Anbringelsen af Opgangen til Prædikestolen, som havde sin Plads ved Kirkeskibets sydøstlige Hjørne. Blev denne Opgang nemlig, som i de fleste af de nævnte og mange andre af vore gamle Kirker, lagt igennem den sydlige Del af den nævnte Skillemur, var der Grund til at gøre denne bredere end den modsyarende nordlige; var den derimod, som i vor her omhandlede og i flere andre gamle Kirker, fra først af bleven anbragt igennem Korbuens egen Åbning, udenom dens sydlige Pille, måtte det falde ligeså naturligt at gøre denne smallest, forat den åbne Del af Buen kunde komme mere midt for. Hvad enten nu Afvigelsen finder Sted til den ene eller den anden Side, peger den lige bestemt på, at man ved Kirkernes Opførelse betragtede Prædikestolen som et væsentligt Led af Bygningen, at den havde sin faste Plads på det nys antydede Sted og endelig, at den måtte være tilgængelig for Præsten fra Koret af. Den gamle Døbefont af Granit torde måske være det mærkeligste ved Malt Kirke, idet Kummen foruden 4 store Figurer i stærkt ophøjet Relief, forestillende en Kamp imellem bevæbnede Mænd og Centaurer, endnu har en anden billedlig Udsmykning, nemlig imellem hvert Par af hine en indridset Figur, der, såvidt det kan ses på de 3 Steder, kun er af ren ornamental Natur som stiliserede Blomster eller lignende, men derimod på den fjerde ganske tydelig fremstiller en Kvinde, der holder et Barn foran sig i sine udstrakte Hænder. Hvad enten man her snarest vil tænke på en Moder, der bringer sit Barn frem til Dåben, eller heri vil se en Hentydning til 12te Kapitel i Johannes Åbenbaring, så meget må i alt Fald synes afgjort, at der her er en Sammenhæng mellem denne indridsede og hine ophøjede Fremstillinger, og at den her afbildede Kamp følgelig må have mere end blot ornamental Betydning«. Såvidt Helms. På Døbefadet fremstilles Adam og Eva med Slangen. Kirken har et anseligt Ydre

og vilde have havt det endnu mer, hvis Tårnet ikke i det 17 Årh. var styrtet ned; det er ikke så mange År siden de sidste af dets Sten bortførtes. Dette må have været svagt bygget, ti det har engang tidligere været Tilfældet dermed. 19 Okt. 1593 udstødtes kgl. Brev, at Kirkeværgerne til Malt Kirke havde givet tilkende, hvorledes deres Kirketårn for nogle Aar siden var nedfaldet og havde gjort Skade på Kirken og nedslået Skriftehuset og de nu var tilsinds samme Tårn igen at opbygge og kunde dog ikke hos dem selv bekomme så langt Tømmer, som de behøvede, hvorfor det tillodes dem at købe så meget Tømmer hos jordegne Bønder i Andst Herred, hvor det kunde være at få¹⁾. Ikke længe efter hører vi atter Klage over Kirkens Brøstfældighed, ti 16 Avg. 1617 udstødtes kgl. Befaling til Lensmanden Albert Skel på Riberhus, at han skulde syne Kirken og gøre Overslag over, hvad dens Istandsættelse kunde koste, da Thomas Juel til Estrup²⁾ havde ladet andrage, at den var meget bygfældig, så den ikke selv kunde bære Omkostningerne, hvorfor de Kirker i Stiftet, der havde nogen Formue, skulde komme den til Hjælp; Juel tilbød selv 200 Rdl.³⁾. 21 Febr. 1618 kom et kgl. Brev i en anden Tone, at Kirken skyldte Thomas Juel 305 Daler, som det ikke var billigt, at de andre Kirker betalte, Juel skulde først eftergive Gælden og endda tilligemed Sognemændene yde noget til Bygningen, förend Kirkerne kom til Hjælp; förend Gælden betaltes, skulde Kirken forud af sin Indkomst lægge tilside, hvad der krævedes til Tag, Vindver, Ender og Døre at holde vedlige⁴⁾. 1688 indgav Klavs Sehested til Estrup en Ansøgning, hvori det hedder: »Anno 1658, der de Polakker og Brandenborgere var her udi Jylland, blev

¹⁾ J. Teg. IV. 414.

²⁾ Han havde 1593 fået Kirketienden i Fæste (J. Teg. 425.)

³⁾ J. Teg. VI. 263.

⁴⁾ J. Teg. VI. 283.

Malt Kirke således ruineret og nedfalden, så hverken Præsten eller den ringe af Fjenden eller den Tid grasserende Pest efterlodte Menighed kunde forrette Gudstjeneste derinde, hvorudover sal. Hr. Oversekretær Erik Krag fik Tilladelse af Eders kgl. Majestæts sal. Hr. Fader, højlovlig Ihukommelse, dateret 1 Juli 1662, som melder, at min Moder skulde lade Kirken reparere¹⁾ og siden årlig nyde Kirkens Indkomst, indtil hun og hendes Arvinger for deres Melioration blev betalte, og såsom Sognet ej alene var ganske øde, men fast det hele Herred næsten rent ruineret, hvorudaf endnu en stor Del er øde, er Kirken bleven mig skyldig Anno 1685 efter Kirkebogens Formelding og Provstiskriverens Attest 344 Sletdaler. Anno 1686, der en stor Del af Tårnet nedfaldt og næsten (Resten?) måtte nedtages, er derpå efter Kirkebogens Formelding og Provstiskriverens Attest blevet bekostet, som er skyldig, 345 Sletdaler. Nu vil samme Kirke endnu koste med Blyet at lade omlægge og forbedre, så og med Indværk, Loft, Stole og anden nødvendig Reparation udi det ringeste 400 Sletdaler, som be- drager sig udi 1 Summa 1089 Sletdaler, for hvis Penge, som allerede er anvendt og skal anvendes, jeg eller mine aldrig kan vente os nogen Betaling, ti dens Indkomst neppe kan svare den sædvanlige Udgift.« Som Godtgørelse herfor fik han 6 Okt. 1688 kgl. Tilladelse til at købe Kaldsretten for halv Pris²⁾. Tårnet er neppe opbygget efter den Tid, på Kirkens Vestergavl står 1743.

På Kirkens nordre Mur er 3 og i Østergavlen 1 rund- buet Vindue; på den søndre Mur er ny store Vinduer. Våbenhuset er af tilhugne Kampesten; under Kirken er en smuk Sokkel. Altertavlen forestiller Kristi Fremstillelse i

1) Hun, der hed Margrete Reetz og var Ejer af Estrup, søgte om at få for Betaling Sparrer og Bjælker udleveret fra Koldinghus eller Haderslevhus 1663 (J. Indlæg).

2) Rentekamrets Resolutions Prot. XVI. 305. XX. 65 -67.

Templet og Dåb, samt Nadverens Indstiftelse. På Degnestolen er indskåret en Mængde gamle Degnenavne. På Prækestolen, der ellers er aldeles simpel, står: »Gud, und os alle på denne Øe, erlig at leve oc salig at dø. 1588«. I Vesterenden er Estrups lukkede Stol.

Klokken hænger i en Stabel på Kirkegården, og har følgende Indskrift: »aar efter Gus bord mcdlxxxii (1492) iehsus nasarcus rex iudeorum help maria. gvd til lof oc heder oc alle gvds hellen amen. . . . sancte peder. Gud gifve hans til rad (?). Peter Hansen, der mig stpte. Jes nielsen. johs nielsen.

I forrige Årh. var her Gravmæle over en Niels Jessen med Familie prydet med Portræter. Om ham fortaltes da, at han var Forpagter på Skodborghus og »skal have givet Amtsforvalteren i Ribe 50 Td. Havre i den Henseende, at han måtte ride på hans højre Side ind i Ribe og drikke Dus med ham.«

På Kirkegården ligger Assessor Joh. Fred. Schrum, Byfoged i Ringkøbing, tidligere Herredsfoged i Gørding og Malt Herreder, f. 14. Juli 1784, † 4. Okt. 1830, og hans Hustru Charl. Luise Byberg f. i Nov. 1785, † 9 Marts 1818, samt en som Student afdød Søn.

Kirkens Ejendomme var 1650 følgende: Kirkens Korn o: Kirketienden 17 Ørte (170 Skp. Rug), 1 Eng i Darum giver 1 ½ årlig, en Toft hos Jens Nielsens Gd i Askov, som han skal holde Tællelys til Kirken eller give Penge derfor. Præsten har 1 Toft og 1 Ager hos Præstegården og 1 Ko for Vin og Brød¹⁾. (Denne Ko har skullet leveres fra den ene Præst til den anden og når den døde, skulde en ny anskaffes; en sådan hed i Middelalderen »Holdsko«, på latin »vacca immortalis«, på tysk »eiserne Kuh«.)

¹⁾ Efter Erik Krag's Provstiprotokol, der igen er Afskrift af en ældre, rimeligvis A. S. Vedels, der gemmes på Nørholm.

Præster.

1479 nævnes Hermen Pedersen, Præst i Moltbeck¹⁾. 1555 bevilgede Kongen 2 Ørte Korn (20 Skp. Rug, 24 Skp. Byg eller 40 Skp. Havre) af Malt Kongetiende til Kaldets Forbedring.

1. Hr. Sören Hansen Brun underskrev 1584 Kristjan IV's Hyldingsakt og var 1608 Provst. 14. Marts 1609 fik Lensmanden på Riberhus kgl. Brev »at Vi er komne i Forfaring af din skriftlige Beretning, hvorledes en Præst ved Navn Hr. Sören i Maltbæk sidst forgangen Tamperdag på Ribe Kapitel, som indfaldt 8 Marts, skal have sig villet tilholde 3 Ørte Korn for Vin og Brød og end bevise, forrige Præster der i Sognet samme Korn for ham at skulle have oppebåret, hvilket forskrevne Thingsvidne befindes falskeligen at være forandret og istedenfor 1 er indsat 3, da ville vi, at du forskrevne Præst for sådan hans grove Forseelse og Bedrift ved Retten på det yderste og til Doms lader forfølge«²⁾). Han har så fået sin Søn til Medhjælper, men underskrev endnu 1610 som Sognepræst Prins Kristjans Hyldingsakt. Foruden Efterfølgeren havde han Sønnen Oluf, der blev Præst i Hjortlund 1602.

2. Hr. Hans Sørensen Brun, Formandens Søn, ordineredes 16. Avg. 1609, døde 14. Okt. 1611. Han var År 1600 ved Universitetet i Rostok, da han og en anden Præstesøn fra Egnen Povl Jörgensen Grimstrup, udgav et latinsk Bryllupsdigt til M. Jakob Bonnum, Præst i Darum.

3. Hr. Peder Nissen. Da Kaldet havde været ledigt nogen Tid, udstødtes følgende kgl. Brev af 8. Marts

¹⁾ Ribe Kapitels Breve 342.

²⁾ J. Teg. V. 450.

1612 til Biskoppen: »Vider, at eftersom vi nådigst er komne udi Forfaring, hvorledes Sognepræsten til Malt Sogn ved St. Mikkels Dag sidst forleden skal være ved Døden afgang, så forskrevne Sogn med sit Anneks siden ikke af nogen ordinær Sognepræst skal være betjent, og det formedelst at os elskelige Børge Rosenkrands til Ørup (og Sønderskov), vor Mand og Tjener, som udi Annekssognet har flest Tjenere, ikke har været tilstede, ej heller hans Tjenere udi forskrevne Sogn har kunnet forenes med dem i Hovedsognet en Præst at kalde, hvorudover forskrevne Malt Sognemænd har været forårsagede efter Ordinansen en Person at give Kald, da efterdi os bør udi sådanne Sager, sønderligen hvad som Religionen er anrørendes, at have Opseende, på det slig Uenighed ikke skal forhindre Guds Ords Tjeneste, bede vi eder og vil, at I samme Person, som til Hovedsognet er kaldet, til begge forskrevne Sogne ordinerer og indsætter, såfremt han ellers efter Ordinansen til forskrevne Hovedsogn er kaldet og findes udi Levned og Lærdom dertil skikkelig og bekvem, foreholdende Sognemændene udi Annekset, at de ham for deres Sognepræst og Sjælesørger annammer og giver ham, hvis Rettighed deres Sognepræst tilkommer og bør at have«¹⁾. Peder Nissen er født i Ribe Palmesøndag 1584, samme Dag hans Fader døde. 1604 blev han Student fra Ribe Skole og studerede så i 3 År i København. 1608 blev han Hører ved Ribe Skole, men da han næsten 3 År havde arbejdet i dennes Tjeneste, flyttede han op på Riberbus og blev Lærer for Lensmanden Albert Skels Sønner, Kristjan, Kristoffer og Otto. Et halft År efter blev han Præst her og ordineredes 11. April 1612. 2. Avg. s. År ægtede han Anna, Datter af Hr. Sören Pedersen i Brørup, med hvem han havde 3 Sønner og 5 Døtre²⁾, af hvilke Niels

¹⁾ J. Teg. VI, 39.

²⁾ Ripæ Cimbricæ 630—31.

blev Præst i Galten, Mette gift med Hr. Kristen Nielsen i Gørding og Vejrup. Hr. Peder Nielsen fik 1635 kgl. Brev, at efterdi han var kommen i Armod og Utilfredshed, fordi han bode på alfar Vej og Kaldet ikkun var ringe, skulde han forskånes for Præsteskat. Han døde 1648.

5. Hr. Jakob Simonsen Søjrup, kaldes i Ordinationsprotokollen »Coldingius«, ordineredes 1. April 1648. Mandrup Due til Sønderskov fik 1653 Tilhold om at levere ham de 2 Ørte Korn af Malt Kongetiende, som Kristjan III 1555 tilstod Præsten årlig¹⁾. Han var Provst. Om sine Lidelser i Krigen beretter han selv følgende: »eftersom mig ikke aleneste i denne forgangne besværlige Tid er bleven frataget al min Formue, men mig slet intet er blevet efterladt, mens Præstegården desværre og er bleven endel afbrændt og det andet bortført til den store polske Lejr, som et halft År og noget derover stod på Skudstrup Mark og her i Sognet, dertilmed endogså ere alle mine Sognefolk uden få Mennesker slet uddøde og Stederne mestendel afbrændte, så mig ingen Levnedsmiddel i ringeste Måde er bleven efterladt«. Derfor drog han til København i Juli 1661 og søgte at få Hjælp af Kirkerne i Ålborg og Århus Stifter, hvilket også bevilgedes, »at jeg fattige Mand nogenledes kunde komme på Fode igen og nogen ringe Bygning igen oprette, eller og at Hans kgl. Majestæt vilde befordre mig til et andet Sted, som noget Levnedsmiddel var at søge«²⁾.

5. Hr. Peder Nielsen Lejrskov, en Præstesøn fra Lejrskov, blev Student fra Ribe Skole 1672, Hører ved Kolding Skole 2. Marts 1673 og kaldtes hertil 1678. Han blev afskediget, fordi han 1680 havde skudt en Kvinde ved Vådeskud³⁾.

¹⁾ J. Teg. XIII, 196.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V. 132—33.

³⁾ J. Teg. XV. 377.

6. Hr. Lars Pedersen Ribe kaldtes hertil 15. Marts 1681, var forhen Skibspræst.

7. Hr. Niels Jessen Roager blev Student fra Ribe Skole 1678 og kaldtes 31. Marts 1688 til Formandens Kapellan. Han klagede 1699 til Kongen over sine ringe Indtægter. Da han tiltrådte Embedet, var der 2 fattige Præsteenker, og en overfaldende «Præstegård med store Restanser, Annekspræstegården var ganske øde og ikke dyrket i 40 År; de 2 Ørte Rug af Malt Kongetiende, for hvilke hans Formænd af Proprietærerne havde nydt en Ålegård, men han intet, var ham ikke gengivne; i Tienden havde han stor Afgang, idet han ikke fik Tiende af Estrup By og Egeris, Grundbæk og Frøsig, der var lagt under Hovedgårdenes Taxter; i begge Sognene var ikke over 20 Gårde og de fleste af Bønderne forarmede. Han søgte dog om kgl. Stadfæstelse på sit Kaldsbrev til sine 6 små Börns Opdragelse. 11. Jan. 1709 var der Provsteret i Malt Kirke, hvor en Sag gik Niels Roager imod, så at han larmede og skældte og i den Grad forgreb sig, at han udtalte sin Ringeagt for «Kongens Lov» på en temlig usømmelig Måde, hvilket kom ham dyrt til at stå, idet han suspenderedes i 3 Måneder og fik Biskoppens Advarsel paa Landemodet, hvorpå han måtte gøre Afbedelse og takke for den kgl. Nåde samt betale 20 Rd. til fattige Præsteenker. «De grove og skammelige Ord», der var indførte i Provste-protokollen, skulde udslettes, at de aldrig mer kunde læses og Bladene udrives¹⁾.

8. Hr. Andreas Lange født 1690, blev Student fra Ribe Skole 1710, tog Attestats 1714 og kaldtes hertil af Generalmajor Levetzau 1715, hvorpå gaves kgl. Stadfæstelse 29 Marts 1715. 3. Juli 1733 kaldtes han til Halk i Haderslev Amt.

9. Hr. Niels Jensen Bloch er født 4. Nov. 1700

¹⁾ J. Teg. XXII, 126.

i Kollerup i Ålborg Stift, blev Student 1716, tog næste År anden Examen og 11. Maj 1718 Attestats; efter nogle År at have været Huslærer, drog han til sin Broder Urban, der var Præst i Ål, og underviste hans Søn. 24. Okt. 1733 kaldtes han hertil og giftede sig med sin Broders Stivdatter Cæcilie Marie Lassen, med hvem han havde 5 Børn. 13. Febr. 1744 kaldtes han til Hemmet og Vium af Kancelliråd Hein, hvor han døde 15. Jan. 1747.

10. Hr. Peder Wiibe er født 2. Avg. 1712 i Roskilde, hvor hans Fader Morten W. var Borger, hans Moder var Katrine Ørsted. 1732 blev han Student fra sin Fødebys Skole, kom næste År som Huslærer til Norge, hvor han 1734 blev Hører ved Skiens Latinske Skole, i hvilken Stilling han var i 7 År, hvorpå han levede *«i Mangel uden Embede»*. I Mellemtiden havde han 1739 taget Attestats og kaldtes 1. Maj 1744 til Præst her af Kongen, da Kirkeejeren General Scholten var reformert. Hans første Hustru Anne Margrete Pedersdatter døde 1754, 46 År gl., hvorpå han 10. Juli næste År ægtede Anna Høstmark, der efter hans Død blev gift med Hr. Lavrids Gregersen i Tødbjerg. Hun fødte ham 4 Børn, af hvilke Anders Høstmark Wiibe blev Præst i Rise på Ærø; de andre var Morten og Anne Margrete, en Søn døde spæd. Hr. Peder Wiibe døde 16 Juni 1765.

11. Hr. Povl Gotfred Vissing er født i Kolding 23. Avg. 1734, hvor hans Fader Jonas var Vejer og Måler. 1753 blev han Student fra Kolding Skole, blev 1756 Hører ved Kolding Skole og kaldtes hertil 16 Sept. 1763. 13. Jan. 1764 ægtede han Elisabeth Buch fra Ørum og tog sin Afsked 1778.

12. Hr. Jens Fenger blev 25. Juni 1772 Kapellan hos sin Fader, der var res. Kapellan i Frederits og kaldtes hertil 2. April 1777. Med sin Hustru Sofie Marie Londe-man havde han 3 Sønner og 3 Døtre.

13. Hr. Mads Lyhne er født i Ribe 1760, hvor

hans Fader Sören L. var Købmand, blev Student fra sin Fødebys Skole 1781 og senere Alumnus på Borks Kollegium, hvor han udgav nogle Disputatser. 5. April 1793 kaldtes han hertil. Han var gift med Kirstine Höyer, med hvem han havde en Søn Sören, der døde som theol. Kand. 1825, og en Datter Karen. Han døde 1803.

14. Hr. Povl Sveistrup kaldet med kgl. Stadfæstelse 1. April 1803 hertil og til Nörup og Randbøl 1820.

15. Hr. Filip Kristjan Fuglede kaldet 7. Marts 1821 og 13. Juni 1842 til Vejen og Læborg.

16. Hr. Karl Adolf Tetens kaldet 25. Avg. 1842, og tog sin Afsked 1865.

17. Hr. Theodor Julius Dorscheus kaldet 28 Marts 1866. 1869 blev den gamle Præstegård i Maltbæk solt med nogen Jord og en ny opført nord for Kirken.

20. Sept. 1656 blev Hans Ibsen Degn i Malt og Folding.

Folding Sogn.

Sognet har Navn efter Byen Folding, hvis Navn idetmindste i det 17. Årh. er forsvundet, ti da nævnes kun Nörbølling By, imidlertid nævnes nu både Øster og Vester Folding og Nörbølling, så det er kun for en Tid, at denne sidste ligesom har taget Overvægt over Folding; enten har Byen ligefrem skiftet Navn og er bleven kaldt Nörbølling eller, hvad der er sandsynligst, den er engang bleven øde og dens Mark er inddragen under Nörbølling, således at denne By endog har været nærved at ændre Sognets Navn med; idetmindste findes i Ordinationsprotokollen i 17 Årh. en Præst

nævnt »til Malt og Nörbølling«. Navnet skrives i ældre Tid Fuldærn og Foldærn, hvilket måske er sammentrukket af fold arin, plöjet Slette. Gunner, der var Biskop i Ribe fra 1230 indtil 1246, da han nedlagde Embedet¹⁾, udstædte 1236 et Brev, hvori han tilstår, at han förend han blev Biskop gav til de stadig tienende Kanniker i Ribe alle sine fædrene Ejendomme i Folding (»Fuldærn«) undtagen Vurderingssummen (ifølge Kinch, Ribe Bys Hist. S. 57 af Kvæg og Redskaber på en Fæstegård, som Fæsteren skulde svare til) og det rørlige Gods, der var paa Gården ved hans Død; disse skulde tilfalde Hospitalerne i Ribe og Kolding. Disse Ejendomme skulde dog stå til hans Rådighed, medens han levede. Nu forøgede han denne Gave med nogle inddigede Enge norden og sønden for denne Gård, og en Skov i Waræ, der bestod af 5 »laagh« (en ukendt Inddeling, Lag), hvilken han havde købt af Provst Lansing og Thormæth Laangh. Forat Kirken dog endnu i Gunners Dage kunde nyde noget godt af disse Ejendomme, så forpligtede han sig til at betale Kannikerne 1 Mark Penning årlig²⁾. I Ribe Kapitels Sjælemessebog³⁾ er fra en senere Tid indført, at Biskop Gunner gav 2 fædrene Gårde i Fuldern, medens der i Gavebrevet kun nævnes 1 Gård. Imidlertid omtales i den Beskrivelse over disse Ejendomme, der er indført i »Ribe Oldemoder« S. 74, at her bode en Bryde (villicus, Forpagter, der altså bode på en Selvejergård), som i Afgift gav tredje Delen af Afgrøden, og en Landbo (colonus, Fæstebonde) hvis Afgift ej opgives. Måske har Gavebrevet ikke nævnt Fæstegården, som den, der hørte ligefrem til den større Gård, men det kan også være muligt, at det er Kapitlet, der har ladet Gården dele. I »Oldemoder« beskrives disse Ejendomme omtrent ved År 1300,

¹⁾ Se Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse, S. 55-57.

²⁾ „Ribe Oldemoder“, S. 37-38.

³⁾ SRD. V. 564.

hvilket giver en Udsigt over Markdelingen på den Tid og viser, hvorledes den for Agerbruget lidet hensigtsmæssige Måde, at hver Mands Agre lå spredte i forskellige Marker, som fandt Sted til Udskiftningen i Slutningen af forrige Århundrede, er meget gammel. Beskrivelsen lyder: »I Liuæls Bol har Kannikerne 1 Otting over den hele Mark, hvorfra dog undtages hvad Moltæ Kirke ejer i »Slætholm« og 1 Ager, der ligger øst for »Syndærscath«, til Gengæld for hvilken Kanikerne dog har en anden Ager i »rote acra«. I Møthærnbol har de $1\frac{1}{8}$ Otting syndenfor Vadestedet; af dette Bol ligger $3\frac{1}{2}$ Otting sammen, der er fælles for Kannikerne, Tue Liungh og Hastens Arvinger og bør således deles, at først udtages den 8de Del til Tue og af det øvrige får Kannikerne den 3dje Del, men der siges at Tues Del ligger skilt på 3 Steder, nemlig i »Flo«, hvor han har en stor Ager, i »Asgerholm«, hvor han har 1 Eng, i »Myclæwath« har han 1 Eng og i »Diupækjar« 1 Eng; hvad der er tilbage, deles årlig i 3 Dele, af hvilke 1 tildeles Kannikerne og det øvrige ovenskrevne Fæller; men Kannikernes Stykke er helt, undtagen Dele i 1 Eng ved Liuæls Vad og i en Ager i »Flo«. I Trithens Bol har de 1 Otting norden for Vadet, og 1 Otting sønden for Vadet i Fæthærnbol og i de lavere Marker i Fuldærn; der fattes kun 1 Eng ved Åen ved Hastens Börns Hus, som fordem var henlagt til Moltæ Kirke, skönt denne nylig har mistet den; der siges dog, at Kannikerne har et tilsvarende Stykke i de højere Marker i Fuldærn. Ligeledes har de en Grund, som de nylig har købt af Fuldærn Kirke«. Heraf lærer vi, at Folding By har bestået af 4 Bol, nemlig fædrene, mødrene, Livels og Trithens Bol, det vil sige, at da Byen oprindelig blev bygget, er der oprettet 4 Gårde (Bol), af hvilke de 2 er opnævnte efter Familiens Hoved, Faderen og Moderen, og de andre er givne til Sønnerne Livel og Triden. Et Bol var en stor Ejendom, vel omtrent svarende til Nutidens 12, 13, 14 Td. Hartkorn, og

oftest var hvad man senere kalder en Helgård kun $1\frac{1}{2}$ Bol, (undertiden dog et helt). Vi ser også, at den Mark, der lå til Kapitlets 2 Gårde her, kun var $4\frac{1}{6}$ Otting eller lidt over $1\frac{1}{2}$ Bol, og det synes således, at her har været 8 Gårde som Kapitlets Brydegård, ikke at regne de mindre Fæstegårde eller de på Gårdens Grund boende Husmænd; dog kan Beregningen ikke være fuldt nøjagtig, da vi ser, at af $3\frac{1}{2}$ Otting i mødrene Bol ejede Tue Lyng $\frac{7}{16}$, Kapitlet $1\frac{1}{48}$ og Hastens Arvinger $2\frac{1}{24}$ Otting, så Ejendommene har været ulige fordelt. Dernæst ses, at de enkelte Gårde ikke havde sine Ejendomme samlede, ikke engang i samme Bol, men spredte over hele Bymarken, hvilket tyder på, at allerede da en storartet Udstykning har fundet Sted i Tidens Løb, ti der kan neppe være Spørgsmål om, at oprindeligt hørte Bolets hele Mark til sin særegne Gård, men på Grund af Byfolkenes indbyrdes Slægtskab deltes Markerne ved Arveskifter efterhånden i en Mængde Dele, hvis Forhold til Bolet dog stadig mindedes lige til, ja ofte længer end Matriklens Indførelse (1690 for Jylland, 1686 for Sælland), hvorved en anden Skyldsætning lagdes til Grund.

Det er sandsynligt, at Folding By dengang ikke alene har indbefattet, hvad der nu hedder Øster og Vester Folding, men også Nørbølling, der betyder det nordlige Bol, den nordlige Bebyggelse. I Tidens Løb er den største Del af Byen bygget her, medens det kun er Udflyttere, der har bot i det egentlige Folding, og Bynavnet Nørbølling, der allerede nævnes 1449, er blevet det fremherskende. 1651 nævnes således alene Nørbølling, der bestod af 7 hele, 6 halve Gårde, 9 Bol og 1 øde Bol (disse sidste Bol er aldeles forskellige fra de gamle og betyder alene »Bolig«, et lille Sted oftest bygget på en større Gårds Grund). I Matriklerne 1661 og 1683 var her $10\frac{1}{2}$ Gårde, hvorpå der bode 19 Bønder, 1 Bol og 6 Gadehuse (der altså må være de samme som de 1651 nævnte Bol). Byens Mark deltes da ej længer i Bol, men i 11 Tægter efter Jordens Beskaffen-

hed, enten den var tjenlig til Rug, Byg eller Havre, hvorlænge den havde hvilet osv., medens Beregningen i Bol, der iøvrigt da ej nævnes i Matriklen, endnu er vedligeholdt for Skyldsætningen mellem Beboerne indbyrdes. De 11 Tægter var: Tofte-, Langskov-, Skambedeager-, Lunde-, Havrebjerg-, Rødager-, Kjetbingeblok-, Trindvang-, Røverhule-, Illerhøj- og Langager-Tægt. I Sønderhede var desuden en Del Jord opbrudt, som dog ikke syntes istand til at dyrkes mere. Det omtalte Bol havde nogen Jord i Folding Eng og noget i Havrebjergtægt. Anneksgården kaldet Stengård blev øde i Krigen 1657—59 og Præsten frasagde sig den siden til Kongen på Grund af Restanser.

De Gravhøje der 1638 fandtes i Sognet var: Staghøj, Bavnhøj, Rævhøj, Kirkehøj, Foldinghøj, Kyshøj. I en Høj her fandtes 1823 en udhulet Træstamme med et Lig fra Bronzealdren, det først bekendte Fund af den Art, men desværre uden ordenlig Undersøgelse og Bevaring af de Genstande, der fandtes hos Liget.

Foruden Ø. og V. Folding og Nørbølling findes i Sognet:

Foldingbro. Som Navnet viser, er Bebyggelsen her opstået på Grund af den Bro, der her går over Kongeåen og som i mange Tider har været en af de få Overfarter mellem Nørre- og Sønderjylland. I et kgl. Brev af 1545¹⁾, hvorved forbydes, at Heste, Kvæg og Gods føres andensteds over Kongeåen end gennem Ribe og Kolding, og hvori der nævnes endel ulovlige Vadesteder, dog alle øst for Vamdrup, omtales Foldingbro aldeles ikke som noget Overgangssted; imidlertid kan der gerne have været Bro her allerede da, idet der så har været en »Bromand«, der har oppebåret Tolden og igen betalt denne til Tolderen i

¹⁾ Trykt i Adlers Program fra Ribe 1847. S. 21—22. Stadfæstet 22. Febr. 1652 og 8. Sept. 1655.

Ribe, som Tilfældet var 1569—70¹⁾. Det er dog først 1570, at der er indrettet et ordenligt Toldopsyn her, ti 16. Marts dette Aar udstødtes kgl. Brev til Aksel Viffert, Lensmand på Riberhus. at da mange Undersætter driver Øksne ud af Landet og tager deres Vej over Foldingbro, Gredstedbro og andensteds, derved vor og Kronens Told og Rettighed forkortes, da bede vi dig og ville, at du med det allerførste lader flytte en af vore Gårde i Gredsted ned til Gredstedbro og lader udlægge Bonden så megen Jord, Ager og Eng, som han kan have Fyldest i for det han mister og at du befaler Manden, som kommer til at bo i det Hus, at han tager flittig Vare, at hverken Øksne, Heste eller andet derover udføres, uden de har på vort Toldsted gjort Fyldest for hvis Rigtighed, os deraf tilkommer. Ligeledes har vi tilskrevet Hans Rantzau, vor Tjener og Embedsmand på Skodborg, at han skal lade dig følge den Gård til Riberhus, som han har ved Foldingbro, som nu hører til vort Slot Skodborg, og at du i den Sted skal udlægge ham en af vore Gårde til Riberhus liggende, at dertil ingen Øksne uddrives eller anden Del udføres, førend han deraf giver, hvad os tilkommer med rette²⁾. Om denne Gård ved Foldingbro var 1572 Strid, idet Otto Galskøt til Sønderskov havde lagt noget af dens Jord ind under Sønderskov, hvorfor der kom kgl. Bef. om at gøre Markeskæl mellem Foldingbro og Sønderskov for Otto Galskøt³⁾. Dog fik han først 31. Jan. 1574 kgl. Bevilling på en Gård i Plovstrup By med en øde Jord, kaldet Egbæk Mark, og et Bol ved Foldingbro, fri for Afgift, mod at han skal gøre sit bedste og have Opseende med, så ingen Øksne, Heste eller Kvæg ufortoldet drives over den Å, som løber mellem vor Købstad Kolding og Skodborg, og hvad der ulovlig

¹⁾ Danske Samlinger II, 91.

²⁾ Reg. o. a. L. XI. 54.

³⁾ J. Teg. I. 11.

rives over, skal han tage¹⁾. 1579 den 25de Marts kom kgl. Befaling, at de som vil føre Kør, Får, Heste og Foler over Foldingbro, skal først lade dem fortolde på Skodborg og få en klar Toldseddell af Slotsfogden til Bromanden²⁾. Da Skodborg næste År soltes, blev Folk rimeligvis igen henviste til at fortolde i Ribe. 1608 ses i Amtsregnskabet, at Mads Knudsen i Foldingbro er fri for Skat, fordi han holder Varetægt, at intet ufortoldet kommer over Broen. At der nu skulde fortolde i Ribe, ses også af et kgl. Brev 25 Maj 1646³⁾, hvorved Overgang over ulovlige Vadesteder forbydes, og det foreskrives at enhver, der vilde føre Heste og andet ud af Riget ind i vort Fyrstendömmе «Holsten» og som ikke angav sig i Ribe eller Kolding, måtte alene passere over Gredstedbro og Foldingbro, hvor de skulde lade sig optegne af de tilforordnede Brømænd. Det varede måske endnu noget, inden der kom et selvstændigt Toldopsyn ved Foldingbro; den første jeg har fundet nævnt er Martin Sigismund Schwengel, der 27 Feb. 1665 skulde være Inspektør her over Heste, Øksne eller andet Kvæg, der blev udført af Nørre Jylland, og have Bolig ved Foldingbro, »som den forrige Löjtnant har haft«, samt give Passedler, uden hvilke Strandriderne ingen måtte lade passere⁴⁾. Han klagede snart over, at Foldingbro i det højeste indbragte 50—60 Rdl. om Året, hvorfor han søgte om at få en 3 β (om Dagen?) til Fødemidler, da Smugleriet paa Grund af de Passedler, som var bevilgede i hans Bestalling, aldeles måtte ophøre⁵⁾. Han blev allerede afsat 29 Juni 1665 »for adskillige Klagemål«⁶⁾. I en Forordning af 8 Feb. 1668 påbydes endnu, at Kvæg, som skal drives over Folding og Gredsted Broer, skal angives

¹⁾ J. Reg. I, 212. J. Teg. I. 121. ²⁾ J. Reg. II. 444.

³⁾ J. Teg. XI. 230. Trykt i Adlers Program 1836, S. 80—81; der er det dateret 14 Maj.

⁴⁾ J. Reg. XIV. 339. ⁵⁾ Topogr. Samling i Geh. Ark.

⁶⁾ J. Teg. XIV. 298.

hos de forordnede Bromænd, der erholder hver 10 Rdl. om Året, og derpå skulde det drives til Ribe og der give Told. Siden har der stadig været Toldopsyn her indtil Toldgrænsens Flytning 1850 til Ejderen og 1853 til Elben. Efter Begivenhedernes ulykkelige Gang 1864 er Toldskranken atter oprettet mellem Nørre og Sønder Jylland.

Fra Foldingbro udgik de store Veje gennem Halvøens Midte, mod syd til Urnehoved Ting og mod nord til Viborg over Bække, Randbøl og Jelling. Denne gamle Vej er for en Del udslettet og ændret efter Tid og Lejlighed, men ved Jelling fandtes for ikke lang Tid siden endnu Spor af den, hvor den hed Riber-Vej¹⁾. Om den anden gamle Vej fra Foldingbro nordpå ad Holstebro se under Lindknud Sogn. Herredets Bønder synes at have haft fri Overgang over Broen, mod at svare en Afgift af Korn, ti 25 Nov. 1622 fik de kgl. Brev, at de fortrykte sig for at give Brokorn til Foldingbro, »skönt I ofte drage og færdes over Broen som en alfar Vej, da bede vi eder at levere Brokornet, ellers lukke vi Broen med Slagbom, så ingen af eder uden særlig Afgift og Told skal derover komme«²⁾. 5 Jan. 1640 udstædtes atter kgl. Brev herom³⁾: »Da ved Foldingbro i Kalslund Herred er 2 store Broer, som af os årligen holdes ved Magt med Tømmer og Egefjæl, Arbejdsløn og Jærntøj, som betales af Haderslevhus⁴⁾ og derfor ifølge gammel Brug af hver hel Gårdmand i Malt Herred årlig gaves 1 Skp. Byg på St. Povls Dag i Foldingbro, da komme vi i Forfaring, at mange i Malt Herred ikke skal yde Byg til os i rette Tid, befale vi at alle Adelspersoner, der har

1) Se en Meddelelse af Seminarielærer R. I. Holm i Ugeblade til Menigmand 1869 Nr. 38.

2) J. Reg. VIII. 622. 3) J. Reg. X. 2.

4) 1683 holdtes Broen ifølge Matriklen endnu vedlige af Ridefogden på Haderslevhus.

Tjenere i Malt Herred, og Kanniker skal levere et rigtigt Mandtals Register på alle deres Tjeneres Navne i Malt Herred. Hvis der findes gamle Kongebreve i dette Herred, der lyder på forskrevne Byg og Brokorn, da skal de i lige Måde deraf levere og give en rigtig Kopi, som siden kan forvares. Endelig skal alle holde deres Tjenere til at give dette Brokorn i rette Tid.«

Da Bønderne endnu nægtede at give Kornet, fik endelig Lensmanden på Riberhus 1 Feb. 1641 Befaling til at indkræve det¹⁾.

I Matriklen 1662 siges, at i Foldingbro var $\frac{1}{2}$ Gård, der tilhørte Kongen, og en hel Gård, der lå til Sønderskov; den første var da afbrændt i Krigen, den sidste øde og blev rimeligvis ikke mere opbygget, ti i Matriklen 1683 nævnes der kun 1 Hus her, der hørte til Sønderskov. Derimod var da den kongelige Gård Kro og bebodes af Kristen Hansen; til den hørte 3 små Tofter, noget Fiskeri i Skodborg Å langs Gårdens Grund og en øde Ålegård.

Grundbæk var tidligere en Gård. 1595 havde Fru Bege Klavsdatter Retssag med sin Svigersøn Kristoffer Rosenkrands om 2 Enge, den ene Grundbæk Eng, som afg. Peder Galskøt havde undt Jens Thomesen, der bode i Grundbæk, den anden Thrynde Eng, som hun havde undt samme Mand, ligeså om en Jord, øst for den Adelvej, som løber fra Foldingbro og op mod Folding Kirke, om hvilken hun også udsagde, at hvad de i Grundbæk havde brugt deraf, havde de haft med Godtfolks Minde af Sønderskov²⁾. Grundbæk og en anden Gård Frøsig er i det 17 Årh. lagt under Sønderskov Hovedgårds Taxt.

Stengård var Præstens Anneksgård, men den afbrændtes 1657, og 1683 var dens Mark begrot med Lyng og bortlejedes for 3 $\frac{1}{2}$ årlig.

¹⁾ J. Teg. X. 319. ²⁾ Geh. topogr. Saml. på Papir.

Sønderskov er en af de få Herregårde her på Egnen, der har Bygninger fra det 17. Århundrede. Rigtignok er Hovedbygningen nu kun på 1 Loft, men meget af det gamle, især de gammeldags Kamener er endnu i Behold. Et af Tårnene står endnu. Gården har en særdeles smuk Beliggenhed omgivet af Grave og Skov.

Første Gang¹⁾ Sønderskov nævnes, er i følgende Dokument, hvis latinske Original findes i Gehejmearkivet²⁾.

Alle Mænd dette Brev se eller høre læse hilser jeg Peder Jakobsen, Kannik i Ribe, på ærværdige Fader og Herre Kristjern Biskop i Ribe's Vegne, med vor Herre, at År efter Guds Byrd 1448 den 24 Maj var for os og mange andre i Ribe Domkirkes Omgang for en siddende Dom skikket beskeden Mand Jakob Nielsen fra Molte Sogn i Molte Herred og skødede til hæderlig Mand Hr. Henrik Stangeberg, Kannik i Ribe og Provst i Jelling Syssel, på Ribe Kapitels Vegne al sin og sin Hustru Botilde Nielsdatters og sine Brødrer, Peder og Johannes Nielsens salig Ihukommelse, alle deres Ejendomme i Molte Herred, nemlig: Hovedgårdene Nielsby og Synnerscogh og Gods i Nør-bøling, Stendorp, Ahedh og Bobyl med deres tilliggende, vådt og tørt, intet undtaget, og bekender ingen Ret mere at have deri. Desuden indestår fornævnte Jakob Nielsen med sin Hustrus Vilje for, at ingen Afhændelse tidligere er sket af det Gods, hans Hustrus Broder Peder Nielsen solte til Kapitlet. Til Vidnesbyrd have Anders Brock og Peder Jensen, Kanniker i Ribe, Kaspar Nielsen og Widhie Moltesen, Borgere i Ribe, trykt sine Segl nedenfor dette Brev foruden mit.

¹⁾ Der nævnes vel i Stamtavler flere Personer af Ætten Krag som Ejere af Sønderskov i det 15de Årh., men dette er en Forveksling med Søndervang.

²⁾ Ribe Kapitels Breve.

Sønderskov nævnes altså som Hovedgård 1448, men da vi finder samtidig flere Ejere til den, må den være en Arv og da den nævnes i Forbindelse med Nielsby, sandsynligvis efter Niels Lavsens, der 1426 ejede sidstnævnte Gård og da til Ribe Kapitlet solte sit Gods i Åstrup Sogn. Det er da rimeligvis Botilde Nielsdatter og hendes Brødre (at Skødet nævner dem som Jakob Nielsens Brødre siger intet, da dette Begreb ofte var enstydigt med Svoger), der har arvet dette Gods. De 3 i Skødet nævnte Søkende var rimeligvis ikke de eneste, ti 1493 nævnes Henrik Sten af Synnerskoff, Væbner, da han var Tingsvidne på Malt Herredsting, og han var Niels Lavsens Barnebarn, så at han rimeligvis har arvet en Del af Gården efter sin Fader og vel så igen har udkøbt Kapitlet. Han var tillige Ejer af Herregården Plovstrup. Som Ejer af Sønderskov nævnes han endnu 1498, 1503 og 1505¹⁾

Den næste Ejer var Thomas Galskøt. Hans Søn Peder Galskøt var 1550 Ejer af Sønderskov, da han med flere Adelsmænd og Bønder fik kgl. Befaling til at undersøge Rebningen på Starup Mark i Brusker Herred²⁾. Han var gift med Bege Klavsdatter. Hans Broder Otto Galskøt til Plovstrup var 1572 (S. 32) Ejer af Sønderskov (han havde vel kun Del deri) og synes da at have drevet Gården. Peder Galskøts Søn Albert Galskøt nævnes som Ejer af Sønderskov, da han 1578 fik kgl. Bevilling til at oppebære Folding Kongetiende efter sin Moder, hvis han overlevede hende³⁾. Han † 1 Juni 1593, hvorpå Moderen overtog Gårdens Styrelse⁴⁾. 1597 gjorde Sandemændene Tov om Markskællet mellem Sønderskov og Nørboilling, hvilket ved Landstinget fandtes ulovlig gjort, hvorfor dog Sandemændene benådedes på deres Husbønders Forbøn⁵⁾.

¹⁾ Jfr. under Nielsbygård i det følgende.

²⁾ Teg. v. a. L. ³⁾ J. Reg. II. 67.

⁴⁾ Se videre om hende under Hundsbæk. ⁵⁾ J. Reg. VI, 77.

Fru Bege Klavsdatter solte 3 Dec. 1600 med sin kære Svoger og Datter Kristoffer Rosenkrands til Høgsbro og Fru Johanne Galskøt deres Ja og Vilje til Børge Rosenkrands til Ørup Sønderskov Hovedgård med det Stykke Enemærke i Langskov efter Lovhævd's Lydelse, med Frisbæk Mølle og følgende Gods: 1 G. i Foldingbro, 2¹/₂ G. 8 Bol i Nørbølling og 1 Bol på Sønderskov Mark, 3 G. 1 Bol i Maltbæk, 2 G. 1 Gadehus i Eskelund, 3¹/₂ G. 3 Bol, 1 Gadehus i Tusbøl, 1 G. i Surhave, 1 G. 1 Bol i Tislund, 2 G. 1 Bol i Holsted, 1 G. i Gjørndrup¹).

Han havde 2 Sønner, Aksel til Glimminge og Palle til Ørup. Denne sidste var Lensmand på Lundenæs; i forrige Årh. fandtes på Kjærgård, der da ejedes af hans Efterkommere, hans og en af hans Hustruers Billede; på hans stod Årstal 1630 med Angivelse af, at han da var 42 År (han er altså født 1588).

Børge Rosenkrands er død 1614, ti 3 Juli dette År fik Peder og Iver Lange kgl. Befaling at registrere og vurdere det Løsøre, som efter ham kunde findes på Sønderskov og derhos ret taksere Bygningen sammesteds og give Forretningen fra sig underskreven af dem selv²).

1614 købtes Gården af Thomas Juel til Estrup og Kollerup. Han opbyggede Hovedbygningen 1620 af tyk Grundmur med hvælvede Kældre, på 3 Loft med 2 høje Tårne; ligeledes bygget var den østre Fløj. Hele Borgegården var omgivet af en bred Grav, hvorover der førte 2 Broer.

Der fortælles, at han selv skal have udført Smedearbejdet på Gården, og Håndtaget på Gårddøren er udført i hans Navnetræk. Engang skal Kristjan IV uformodenlig være kommen over ham, medens han smedede, og kendte ham ikke i hans sværtede Klædning, förend han havde

¹) Dette er det eneste gamle Dok., der endnu findes på Sønderskov.

²) J. Reg. VI, 113.

iført sig en anden Dragt. Det er vel også ham, der i den søndre Del af Skoven har indrettet en Dyrehave. Etatsråd Johan Monrad, en Bispesøn fra Ribe, omtaler i sin Levnedbeskrivelse¹⁾ blandt sine Barndoms minder fra omtrent 1648: »især erindrer jeg det dejlige Sønderskov, som Fru Maren Bølle bode på; det var den nærmeste Skov på den Side af Ribe, og den prægtige Bygning og den skønne Sal, hvor vi altid lå, der kunde man om Aftnen stå i Vindverne og se hvor Dyrene fra Skoven kom ned til Vandet ved Gården og hele Natten høre på Fuglesang og Dyrene i Skoven.«

Thomas Juel er død 24 Nov. 1647, 85 År gl., og skal have faldet ned af en Vindeltrappe i et af Tårnene på Sønderskov og slået sig ihjel. Hans Hustru Maren Bølle var Datter af Morten Svendsen Bølle og Kirstine Ulfeld, om hvem der kan ses under Skodborghus; hun døde 31 Dec. 1648.

1631 var der sluttet en Overenskomst mellem Thomas Juel og hans Hustru og deres Arvinger, Mandrup Abildgård til Skodborg, Mandrup Due til Halkjær og Jomfru Dorete Abildgård, at Due skulde indtræde med de andre i Arven efter Fru Maren Bølle, så hendes og Juels Gods skulde deles under et; desuden skulde Jomfru Margrete Rosenkrands, Datter af Palle Rosenkrands til Ørup (hvis Fader Børge i sin Tid ejede Sønderskov) indtages som Arving og nyde lige Arv med de andre. Efter deres Død skulde en af Hovedgårdene, Sønderskov, Estrup eller Kollerup, falde på de 2 Søsterlodder²⁾. Dette blev Tilfældet med Kollerup, Estrup tilfaldt Abildgård og Sønderskov Due.

Mandrup Due til Halkjær, hvis Moder Lene Juel var Thomas Juels Søster, blev således Ejer af Sønderskov 1649. 1650 blev han Lensmand på Ørum. Han var gift

¹⁾ Udgiven af Dr. Burman Becker 1862. S. 8.

²⁾ Dette stadfæstedes af Kongen (J. Reg. VIII. 278).

med Anna Skeel, Datter af Hr. Albert Skeel, Lensmand på Riberhus. I den i det følgende nævnte Ligprædiken over hans Søn hedder det, at han »taler enhver Bonde med Berømmelse om, som går til Hove til Halkjær Gård og hver Underdan, som står under Ørum Slot«.

1662 opgives Gården i Matriklen at have Udsæd af 24 Td. Rug, 12 Td. Byg, 6 Td. Boghvede, 18 Td. Havre og Høavl på 150 Læs. Frisbæk Mølle (nu Sønderskov Mølle) takseredes til 26 Td. Mel. Gårdens Hartkorn sattes da til 34 Td., hver Td. til 60 Rdl.s Værdi, altså hele Hovedgården 2040 Rdl. »Dertil en liden Bøge- og Egeskov med slet ingen Importans og findes intet Fiskeri«. Da var Due død, men Gården endnu ikke skiftet mellem hans Arvinger.

Hans Søn Jörgen Skeel Due arvede Sønderskov efter Faderen; han blev siden Amtmand i Ørum, Vestervig og Dueholm Amter. 1678 bode han på Sønderskov med 4 Börn. Af Tyende holdt han da Skolemester, Foged, Tjener, Kusk, Staldkarl og 4 Piger. Besætningen var 9 Heste, 48 Øksne, 10 Stude¹⁾, 2 Kalve, 8 Kør, 48 Får og 3 Bitræer. 1683 havde Gården 2 Vange. Den ene østen for Gården var et Indelukke kaldet Haven, hvori der var 9 Tægter, nemlig Gejltægt, Lergravstægt (hvilke 2 var opbrudte af Hede), Nør- og Sønderkæmpehøjtægter, Damhøjtægt, Langtægt, Mølhøjtægt, Agerhøjtægt og Østerporttægt; de 2 sidste lå ved Gården i Folehaven. Den anden Vang hed Neden Bommen og lå i synder og vester mod Møllebækken og Åen og havde 10 Tægter, nemlig Bomtofttægt, Møllevejtægt, 2 Møllebæktægter, Egetægt, Krogstægt, Ammartægt, Ålegårdtægt, Pullunddamtægt og Hedegrundtægt; de 2 første og 2 sidste var opbrudte af Hede. Endnu fandtes nogen Hedejord opbrudt vest for Pullunddam, som man ej kunde mindes havde været i Brug; oppe i Heden nedenfor

¹⁾ Forskellen på Øksne og Stude er her vel den, at Øksne var Staldøksne og Stude Arbejdsstude.

Skoven var ligeledes opbrudt Hede, men man kunde ej heller mindes, når denne havde været i Brug. Af de 7 Enge var der en på den søndre Side af Hovedgården, der hed Engelstholm, en anden hed Munkeng, der lå syden for Skodborgå mellem Krogstrup og Kjøbenho og var købt til Gården. I Graven omkring Gården var endel Karudser og Karper, som Året i Forvejen var satte deri, desuden var der nogle Damme i Marken med Aborrer og Gedder. 3 Ålegårde, hvoraf de 2 var øde, den 3dje var i Kongeåen og Bønderne på den søndre Side fik, hvad der hveranden Dag blev fanget heri, ligesom de havde Fiskeriet til Midtstrømmen. Foruden Frisbæk Mølle, der havde 2 Kværne og 2 Hjul, hørte til Gårdens Taxt: Skovhusets Jord, opbrudt af Heden, Grundbækmark, som var lagt til Gårdens Taxt, »men har været en Gårds Jord, som for lang Tid siden er ødelagt og ingen kan mindes hvad Tid; Marken ligger i Heden og bruges til Fædrift«, Frøsig Mark, om hvilken det samme gælder.

J. S. Due er født på Fusing og blev opnævnt efter sin Moders Farbroder, Rigens Marsk, Hr. Jörgen Skeel. I sit 11te År kom han i Huset hos Konrektor i Århus, Mag. Regel, hvor han var i 5 År. »Endnu i sin sidste Sygdom vidste han at føre sig til Brug de Andagtssuk og Sange, som han selv i sine unge År havde komponeret«, ligesom han også da endnu kunde fremføre mange smukke Sentenser i det latinske og andre Sprog. Derpå kom han på Sorø Akademi og drog så til Tyskland, hvor han studerede 1 År ved Universitetet i Tybingen »hvor Året syntes ham som 1 Dag for den herlige Anledning til at studere, som fandtes både på Akademiet og især i hans Værts, den berømlige Dr. Conrings Hus«. 2 År var han derpå i Frankrig og vilde have besøgt Italien, da han kaldtes hjem ved sin Moders Død. Her blev han ansat i Kancelliet, hvor han efterhånden steg til Sekretær og Kancelliråd. Han blev snart efter sin Hjemkomst gift med Statholder Iver Krabbes

nygste Datter, men hun døde 5 År efter, efterladende en Søn. Året efter ægtede han en Datter af Kansler Peder Reetz, Birgitte R., der døde på Sønderskov og blev begravet i Brørup Kirke 25 Oktb. 1695, efterat have født ham 15 Børn, hvoraf 9 da levede. Begge hans Bryllupper stod på hans Fødselsdag 23 Juli, og da hans andet Ægteskab havde varet i 26 År, er han vist gift anden Gang 23 Juli 1669. Han døde som Etatsråd og Amtmand over Dueholm, Ørum og Vestervig Amter og blev begravet i Folding Kirke 26 Maj 1701¹⁾.

Efter ham blev hans Bo styret for hans umyndige Børn, af hvilke Kaptajn Jörgen Kristoffer Due ved det endelige Skifte blev Ejer af Synderskov.

Han var kommen i Gæld til Jægermester Hans Bachmann og pantsatte ham derfor Sønderskov, som han købte 1720. Om denne Mand henvises til Estrup. Efter hans Død 1745 tilfaldt Gården hans Svigersøn, Kancelliråd, Amtsforvalter Claudius, der efter Danske Atlas lod Bygningerne og Værelserne sætte i skøn Stand. Hans Hustru begravedes i Folding Kirke 7 Avg. 1756, 37 År gl. I hans Tid havde Gården 23 Td. 6 Skp. 1 Fd. 2 Alb. Hartkorn, 7 Skp. 2 Fd. Skovskyld, 8 Td. 4 Skp. Mølleskyld, 282 Td. 6 Skp. 1 Fd. Bøndergods, 152 Td. 2 Skp. Tiender. Senere Ejere: Vodschou, der ejede den 1768 og solte den til Grev Vedel Jarlsberg, der 30 April 1775 solte den for 42,000 Rdl. til Bjerrum og Møller. Disse solte den 18 Sept. 1784 for 30,000 Rdl. til Hans Gundorf, en Bondesøn fra Gunderup i Årre Sogn i Skadst Herred. Man fortæller mange lidet hæderlige Ting om ham, men som dog må stå ved sit Værd. Således skal han engang have væddet

¹⁾ Hans og hans anden Hustrus håndskrevne Ligprædikener findes i Karen Brahes Bibliothek i Odense Nr. 271, hvorfra de velvillig er blevne mig lånte. Ifølge en vedklæbet Seddel er Forfatteren Mag. Kristen Vellejus, Provst og Præst i Lintrup. At de er af samme Forf., derpå tyder, at de samme Billeder og Udtryk bruges i begge.

med nogle andre om, hvem der kunde skrive sit Navn smukkest med tilbundne Øjne, og nogen Tid efter foreviste han en af Deltagerne et Gældsbevis, som han ved hin Lejlighed havde underskrevet med de andre som Vidner.

Han ejede også Palstrup 1792—99, hvor han nedrev de gamle Bygninger og frasolte Godset. Gundorf frasolte næsten alt Godset og nogle Parceller af Hovedgården, som han derpå for 22,000 Rdl. afhændede med Møllen og Folding Tiender, samt 9 Td. 2 Skp. $1\frac{5}{8}$ Alb. Bøndergods 24 Juni 1793 til Hundevad, der med Undtagelse af omtrent 4 Td. Bøndergods igen solte det hele 8 Feb. 1797 for 34,000 Rdl. til Ritmester Saxesen. Han solte Gården til Peter Momsen 1805, der igen få År efter solte den til Grandjean, som så afstod den til Baron, siden General Wedel Wedelsborg; på Avktionen over hans Fallitbo blev Momsen igen Ejer af Gården, som han ejede til sin Død 1846. Hans Søn Jens Momsen har siden ejet den.

Folding Kirke

er bygget af rå Kampesten, men på Koret, der har en lille Runding, er Hjörnestenene tilhugne¹⁾. Våbenhuset er i lige Linie med Kirkens Vesterende, idet Tårnet, der forhen prydede Kirken, er borte. På en Kæmpehøj på Kirkegården er derfor opført en Klokkestabel med en Klokke med en lang Indskrift fra 1400. Altertavlen, der er givet 1634 af

¹⁾ Jfr. Helmses Bemærkninger i Ny kirkehist. Saml I, 640, hvor han sammenligner Folding Kirke med dem i Hjerting og Rødding, der vel har et tilsyneladende ældre Præg end andre Kirker i Omegnen, men dog neppe er ældre alligevel; han mener, at man her efter fattig Lejlighed har vedblevet at bygge med de billige Materialier, som en tidligere Tid havde brugt.

Thomas Juel til Sønderskov, forestiller Kristi Dáb, Hudstrygelse og Nadverens Indstiftelse. På Prædikestolen er de 4 Evangelister. Langs den nordre Mur er Pulpitur med Billeder af de 12 Apostle og H. Bachmans og Hustrus Navnetræk 1739. På den sydre Mur er 2 tilmurede rundbuede Vindver. Ligsten findes over Kristine Margrete, Datter af Hofjægermæster Hans Bachman, gift med Claudius til Sønderskov.

Kirkens Tiende var 1650 8 Ørte; den havde en Eng i Folding Mark, der skyldte 8 β , en Eng i »Snaakiær«, der skyldte 2 β .

Vejen Sogn.

Sognet nævnes første Gang 1280, da Erik Nielsen for 200 ŷ Penning, som han skyldte Andst, Vamdrup, Skandrup, Hjarndrup og »Wægnæ« Kirker for deres Tiender, som han havde oppebåret, pantsatte Biskoppen i Ribe noget Gods¹⁾. I Midten af det 14. Årh. skrives Navnet »Weghn«, men det er vanskeligt at finde nogen rimelig Forklaring af Navnet.

Af Gravhøje nævner Indberetning til O. Vorm 1638 følgende: Gabhøj (»Gaffhøy«), Brekhøje er 3, Smørhøj, Horsfoldhøj, Halvejhøj, Store og Lille Grønhøj, Sønderhøj, Lavridshøj, Træskohøj (»Treskoffhøy«), Kalbjergshøj, Bavnhøj, Møllerhøj, Askhøj, Sortrøgel, Båhøj, Elstrupbjerg, Lyngbjerg, så godt som alle Navne uden noget gammelt Præg og tagne af Højenes Beliggenhed og Skikkelse, ikke af de-

¹⁾ Ribe Oldemoder S. 15.

res Indhold. Af Dale nævnes sammesteds: Langedal, Kronkelsig og Knudersig; Damme: Sønderdam, Farisflod, Vendam, Elstrupdam, Beretes Dam og en Kilde, St. Algiers Kilde. Dette sidste Navn kendes ikke mere, men i den østlige Del af Sognet på Lundgård Mark er en Mose, der endnu kaldes den hellige Mose, i det Hjørne, som Ribe og Varde Landeveje danner med hinanden, nærmest ved den første. Her har Kilden været og for 60 År siden var den endnu et Væld med Afløb; endnu står Vandet kun en Fod under Jorden. Kilden er nu atter ryddet, men måske ikke nøje på samme Sted som den gamle var. Der fortælles, at dens Lægekraft hørte op, da man tode en skabet Helmis i den.

Sognet bestod oprindelig foruden Skodborghus Hovedgård kun af Vejen By, af hvilken dog nu en stor Del Gårde har særegne Navne. Her har fra gammel Tid af været 9 Gårde, der 1683 dyrkede Bymarken i Fællesskab på Datidens sædvanlige Måde, således at Ager for Ager var ligelig fordelt på Gårdene; når den første Gård havde 1 Ager, havde den anden den næste Ager, den tredje den derpå følgende osv. Byen havde da 9 Vange, deraf var de 5 årlig i Brug og de 4 hvilte i 4 År. Det var et besværligt Agerbrug; når 1 Mand vilde pløje, måtte de andre gøre ligeså, når 1 høstede, høstede hele Byen; dog må vi ikke tænke os, at en enkelt her kunde råde, nej hele Byen udgjorde et Grandelag, der havde sine særegne Vedtægter; når noget almindeligt skulde bestemmes, sammenkaldte Oldemanden, hvis Bestilling gik på Omgang mellem Bønderne, Granderne til et Sted midt i Byen, hvorpå der gjordes Aftale om hvad der forelå.

Byens 9 Vange hed: Langagervang, Hungervang, Lundevang, Kirkevang, Tombingvang, Grönhöjvang, Askehöjvang, Sorterøgelvang og Søndervang. Imidlertid berettes 1683 i Anledning af den Vurdering af Byen, der skede på Grund af den nye Matrikels Indretning, at for mange År siden havde de 9 Gårde hver haft sin Jord uden Fællesskab med

de andre¹⁾, altså rimeligviis hver Gård sin Vang; dette er en ret mærkelig Efterretning, da den viser, at Fællesskabet ikke altid er en oprindelig Indretning. Til hver Gård hørte en Toft, der ikke var i Fællesskab. Til nogle Gårde hørte jordløse Huse, der kaldtes Gadehuse, om 2 hedder det, at de lå på Byens Gadejord; ialt var der 12 Gadehuse i Vejen. Desuden hørte til Byens Fællesskab: Vorup Mark i Sognets østlige Del op til Andst Bro, der for en stor Del var begrot med Lyng og brugtes til Græsning; her må før den Tid have været en By eller Gård, der var bleven øde. Endnu hørte hertil Mejlund Mark, om hvilken det ved samme Lejlighed hedder, »at den udi fordums Dage har været en indelukt Skov, som nu er ganske øde og bortbuggen« og kun brugtes til Græsning. Mejlund nævnes som et bebot Sted 1512, da der toges Tingsvidne »om Meylunds Hussted og 2 Otting Jord over al Vejen Skov og Mark«, som hørte til St. Lucie Alter i Ribe Domkirke²⁾. I Estrup Skov, som den her allerede kaldes, måtte Selvejerne hugge hvad Gavntømmer de behøvede, men Fæsterne kun efter Udvisning. Mulig har Sognet engang haft endnu en By eller Gård, ti en af Byens Tægter hed Elstrup Damagre, hvoraf det fremgår, at der må have været noget, der hed Elstrup. Ifølge Optegnelser af Præsten Hår (1785—1811) skal Vorup være bleven øde i Fjendetid og Beboerne flyttede til Vejen, hvorpå Marken deltes imellem alle. 1774 afbrændte en Gård i Vejen, der derpå blev flyttet til Vorup Mark og fik Navnet Vorupgård. De 9 Gårde i Byen bestod længe, dog må en være kommen til i senere Tider, da Præstegården ej regnedes med, ti 1774 hed de: Olufs

1) Ordret: »forskrevne Vejen By, som nu berettes, har ikkun været 9 Gårde og Jorden til Byen udi 9 Parter været delt, hvilket for mange År siden må være sket, men såsom den nu forefindes, da har enhver Mands Stavn, så mange som her er foran beskrevet, sin Part Jord udi Marken.»

2) Ribe Kap. Breve 482.

Gård, Halvgården, Kjelds Gård, Gydes Gård, Bjerpegård (der tilforn skal have stået på »Lunden«, der er et Bjerg), Gloende Gården (skal have sit Navn af en Beboer, der var meget ilende (»gloende«) med sit Arbejde og altid foran de andre Beboere), Terkels Gård, Kirkegården (nærmest Kirken) og Vanggården. Efterhånden deltes disse Gårde mellem flere Bønder, så at der 1774 var 24 Beboere; da delte Assessor Lauthrup Byen i 21 Gårde af lige Størrelse, nemlig lidt over $2\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn til hver, dog fik den ene 4 Beboere, så der lige fuldt var 24 Gårdmænd; desuden 6 Huse med Jord og endel jordløse Huse. Ved Udskiftningen 1785 blev endel af Gårdene udflyttede, tilbage blev 11 Gårde, 3 Bolsteder og Præstegården, og ved Århundredets Slutning nævnes følgende enlige Steder foruden Skodborghus og Skallevad: Lukas Grue, Vorupgård, Lundegård, Brogård, Øksenvadgård, Hachsensgård (med Hovedgårds Taxt), Enemærke, Skodborgbjerggård, Lille og Store Dalgård, Mejlund, Skovfogedhuset, Store og Lille Skovgård, Vejen Damgård (formodenlig nu Vandamgård); desuden Husene Flid, Lyst, Hjælp, Nåde, Lykke, Velsignelse, Victoria (kun et Par af disse er endnu til) samt Vejen Mølle. Til de 9 Vange indtoges 1767 en Tægt i Heden op til Skodborghus Mark og efter 1773 2 Tægter til i Heden især på Vorup Mark, så der ved Udskiftningen var 12 Tægter eller Vange. Desuden havde Byen da en Indvangs Tægt, hvoraf endel hed Lunden, endel Sejjorden. Til hver af de 21 Gårde kunde avles 12—16 Læs Hø, sås 9—10 Tdr. Rug, 4—6 Skp. Byg, 4—5 Tdr. Boghvede, 6—7 Td. Havre. Af Skov var der da kun de såkaldte Havgårde, sydvest for Byen, som benyttedes dels til Høslet, dels til Græsning, dels til Gærdselhugst efter Husbondens Udvisning. 1556 hjemledes der Vejen Bymænd Ret til Fædrift, Lyngslet og Tørvegravning på Rævsing Hede, som Rævsing Mænd da vilde formene dem. Endnu 1780 forsøges der forgæves en mindelig Overenskomst med Rævsingerne.

Vejen Mølle¹⁾ hørte tidligere under Skodborghus og bebodes 1683 af Peder Rasmussen og havde da Underfaldskværn; det hedder i Synsforretningen over den af dette År, at den ikkun er en Skvatmølle eller Græsmølle, som ikke altid kan male, men står stille i tørre Somre eller stærk Vinter og ved stor Væde om Foråret, og når den kunde male, havde den Mangel på Møllegæster. Disse Syn var imidlertid ikke altid til at stole på, da det galdt om at få så lidt Hartkorn som muligt. I den følgende Tid finder vi også mere bemidlede Folk på Møllen, i alle Fald udenfor Bondestanden. Således kom 1 Maj 1732 Simon Madsen, født i Foldingbro, til Vejen Mølle og blev gift 8 Juni 1734 med Karen Knudsdatter; han døde 1742, 48¹/₂ År gl., uden Börn, hans Grav er i Vejen Kirke, hvorpå hans Enke giftede sig med Ib Vindfeld 23 Juli 1744, men hun døde allerede næste År. Derved er Møllen rimeligvis gået over til Johan Madsen Garp, der må være Søn af Mads Termansen til Nielsbygård. Johan Garp døde 1752, 61¹/₂ År gl.; en Agate Madsdatter af Vejen Mølle konfirmeredes 1756 og er vist af Slægten, ligesom en Mads Termansen, der konfirmeredes 1751. 1754 nævnes Kaj Povlsen som Ejer af Møllen, hans Hustru Marie Elisabet Borman (eller Dorman) døde 1763, 66 År. gl.; 1767 var han gift med Marie Elisabet Reisiger. 9 Okt. 1773 viedes Peter Severin Storm og Jomfru Anna Björn, begge af Vejen Mølle og bode her endnu næste År. 1788 døde Sören Andreas Gejsing, Møller i Vejen Mølle, 47¹/₂ År gl.; hans Enke Ellen ægtede derpå 3 Marts 1789 Jes Lorensen fra Kolding, der nu blev Ejer af Møllen. Efter hans Død giftede hans anden Hustru sig med Landinspektør Poder, efter hvis Død hun solte den til den nuværende Ejer, Hr. Termansen.

Fra først af hørte der kun højst ubetydelig Jord til

¹⁾ Gamle Vejen Mølle nævnes 1392, men er vel forskellig fra denne. En nyere Mølle i Vejen er 1840 anlagt nærmere ved Byen.

denne Mølle, men der er efterhånden tilkøbt små Parceller, blandt hvilke Husene Nåde, Lykke og Velsignelse.

Præstegården skal i gammel Tid have ligget længer til vester ved en af Byens Tægter, der hed Vejen Dam; herfor taler, at Præstegården havde 10 Agre i denne Tægt, der skal have været den gamle Toft til Præstegården. Den er ødelagt i Krigen 1657—60, hvorom nedenfor, og da rimeligvis flyttet. Senere brændte den 1691 og 1700, og på en Skorsten stod endnu ved 1760: »Gud styre selv vil Ildens Kraft, til Nytte, ej til Overmagt«. Senere har Pastor Fuglede ombygget Stuehuset. Af dens Jorder er bortsolt for over 14000 Rdl., hvoriblandt Anneksgården i Gammelby for 1600 Rdl. og en årlig Afgift af Korn.

Fattigvæsenet har et Par små Legater, nemlig Ebbe Nielsen Kjeldbjergs Legat, oprindelig 50 Daler Kurant, udbetalt af Provst Hårs Dødsbo 1813 efter Pengeforandringen med 4 Rdl. 2 Mk. 10²/_a Sk. Mads Salomons Legat, oprindelig 400 Rdl. Kurant, udbetalt af Provst Hårs Dødsbo med 35 Rdl. 3 Mk. 5¹/_a Sk., ialt 40 Rdl., der udbetales til Læborg Sogns fattige.

Madam Poders Legat 117 Specier, hvis Renter uddeles til begge Sognes fattige.

1580 var de 7 Gårde i Vejen Selvejere, der soltes med Skodborghus og efterhånden mistede sin Selvstændighed. Med Undtagelse af et Par Selvejere findes senere de øvrige Bønder at have været Fæstere under Skodborghus. 21 Marts 1579 blev 7 Bønder i Vejen Sogn, som var Ugedagsmænd (3: som hode i Sognet og gjorde Hoveri til Hovedgården) til Skodborg, fritagne i de daværende Beboeres Tid for at give Kongeskat, at de desmere kunde blive ved Magt¹). Da Skodborghus kom fra Kronen, fulgte endel af disse Bønder med, men senere, da Skodborghus fik samme Ejer som Estrup, og blev bortforpagtet, blev Bønderne hårdt trykkede af Hoveri

¹) J. Reg. II. 430.

til Estrup, hvori de dog lettedes ved en Hoverioverenskomst med Husbonden i forrige Århundrede; senere så Samtiden en sort Fremtid imøde, da Assessor Henrik Lautrup i sine Fæstebreve forpligtede Bønderne til dagligt Hoveri, men det viste sig uden Fare, da Godset snart efter blev gjort til Selvejendom.

I det 17 Årh. viste Bønderne i Vejen efter et Sagn, der optegnedes 1767¹⁾, en særegen Tapperhed; det lyder således: »Da Fjenden havde belagt Vejen By, som forhen havde forsynet sig med et Stokgærde til Modstand, tog en Bondemand ved Navn Tygesen sig på at være Anfører for Bønderne, hvilke således modstod Fjenderne, at ofte over 100 (1) Mand af disse blev nedlagte. Ja Vejen Bønder vovede endog at angribe Fjenden om Natten i hans Lejr ved Skudstrup i Skodborg Sogn, hvor de gjorde ham stor Skade. Men tilsidst kom han med svære Kanoner, og da måtte Bønderne tage mod en hård Medfart og Byen blev ganske ødelagt. Af denne Tygesens Familie er endnu en levende i Sognet«. Kendetegn på denne Fejde var da endnu, at der stundum fandtes Stykkugler fra 3 til 7¹/₂ *℔*'s Vægt i Vejen Mose og 3 af dem var i den daværende Præsts Eje. I denne Krig blev også Præstegården ødelagt. Til hvilken Tid denne Begivenhed må henlægges, er ikke klart, men i det væsentlige må den være hændet i det 17 Årh., da Hovedmandens Efterkommere endnu kendtes for 100 År siden; derimod er det neppe rimeligt, at det skede 1657—60, ti da var der ikke nogen almindelig Rejsning i Almuen undtagen i Vendsyssel, derimod kunde den snarere henhøre til det tyske Indfald 1627, hvor man også her på Egnen rejste sig i Landstorm især under Adelsmanden Fredrik Munk²⁾. Det er dog vist, at i Krigen 1658—59 den polske Lejr stod dels i Skudstrup, dels i Malt Sogn,

¹⁾ Grönlunds Samlinger, trykt i Adlers Program 1838, S. 79.

²⁾ Se min Skadst Herred S. 22—23.

og skönt Polakkerne kom som Danmarks Hjælpere, opførte de sig dog langt værre end Svenskerne, hvorfor Befolkningen vel nok kan have nedlagt enkelte Strejfspartier, men nogen Landstorm var her ikke. (I den vestlige Del af Vejen Sogn på Jens Jakobsens Mark er der et Sted, der kaldes Svenskens Knude, hvor Svenskerne skal have haft Lejr, og på en anden Mark, der hedder Riseng, skal en »syv Års Skat« være nedgravet.) Rimeligvis er meget i dette Sagn overdrevet. 1661 var de 7 Gårde af 9 og 9 Gadehuse af 13 øde efter Krigen, men da en sådan Ødelæggelse især på denne Egn var almindelig, uden at vi ellers kender til sådanne åbenbare Fejder, så kan denne Omstændighed ikke give nogen bestemt Påvisning af Fortællingens Virkelighed. Det almindelige var i denne Krig, at Beboerne flygtede ud i Moserne og var glade, hvis Fjenden lod dem i Fred der. Muligt kan også dette Anfald mod Lejren i Skudstrup¹⁾ tilhøre en langt ældre Tid, der er bleven sammenblandet med nogle Småkampe som Beboerne har haft i det 17 Århundrede.

I forrige Årh. vidste gamle Folk at fortælle, at Vejen tidligere havde været en ret formuende By, men en Ildebrand År 1700 og 3 Gange Kvægsyge, der sidste Gang bortrev 310 Stykker, havde bragt den i Forfald. I Midten af forrige Århundrede så man endnu undertiden Ulve i Sognet. 1736 blev Rævene gale og engang gik en bagefter Præsten fra Kirken til Præstegården, bed et Svin og en Hund, der også blev gale.

Om Ildebranden 1700 fortælles nu, at der kom en Mand ridende til den Gård, som Jessen nu har, og forlangte en Gnist Ild til sin Pibe, og da han havde fået den, stak han

¹⁾ Om denne Lejr siger Præsten 1664 (Gejstlighedens Skatteregnskab) omøndskönt disse ringe Sogne beliggende hos den store generale polske Lejr bleve med Folk og andet ganske øde og endnu udi ynkelige Måder forefindes, så jeg fattige Mand kan ikke nyde den ottende Del at ligne mod de forrige Tider. •

den op til Taget. Da det var i Høstens Tid og alle Folk var i Marken og Byen var tæt sammenbygget, stod det hele øjeblikkelig i lys Lue og Rytteren fór bort som et Lyn.

Skodborghus. I Året 1043 vandt Danmarks og Norges Konge Magnus den Gode på Lyrskovshede ved Byen Slesvig en glimrende Sejr over Venderne, der på et Røvertog var trængte frem lige til Ribe. Til Forherligelse af Kongen gjorde hans 2 Skalde Tjodolf og Arnor hver et Dråpa, hvor det hedder i den første: »Min snilde Konge vandt Sejr synden for Skodborgå, nær stod den hårde Kamp ved Hedeby«, og i den sidstes: »Skjoldung voldte Vender Sorger ved den klare Skodborgå«. I det 11 Årh. hed Åen således allerede Skodborgå, og da må det Sted, hvorefter den havde Navn, altså også have været til og Ælden af et Stednavn Skodborg, der rimeligvis går tilbage til den hedenske Tid, er herved påvist¹⁾. Men Byen Skodborg sønden for Åen, om det var den, hvorefter Åen var opnævnt, må igen have Navn af en Borg og da dens Bymark går lige til Åen, må denne Borg være den Voldplads, der om end nu næsten ødelagt ligger i Skodborgå og senere hed Skodborghus. Dette bliver altså en af Landets ældste Borgpladser og var til for nogle År siden Danmarks ældste Herregård; det var først 1861, at Ribe og Haderslev Amtsråd enedes om at lægge en Vej lige igennem Voldstedet, der til da bevislig havde været i Hævd i 800 År, rimeligvis endnu længer og for de kommende Tider kunde have stået som et nationalt Minde. Nu, da det sågodt som er forsvundet, er Interessen ved de magre Efterretninger om Borgens Fortid i væsenlig Grad forringet; Efterslægten vil snart glemme, hvad Fædrene har fortalt, når det synlige Tegn er borte. Ladegården til Borgen lå nord for denne og Indkørslen var derigennem.

¹⁾ Både Skodborghus og Skodborg By kaldes nu Skolborg, hvilket kommer af den i Egnen herskende brede Udtale af l, der meget ligner Udtalen af blødt d og således har fremkaldt en Forveksling af disse 2 Bogstaver.

I Løbet af 300 År finder vi end ikke Slottet nævnt ved Navn; men 1368 træder det os imøde som et af Kong Valdemar Atterdags faste Slotte. I dette År var det nemlig, at de mægtigste af den jydsk Adel forbandt sig med Sønnerne af hin Grev Gert, som den djærve Jyde Niels Ebbesen 1340 til Danmarks Frelse slog ihjel i Randers, og med Meklenborg, Hansestæderne og Sverig imod Kongen i det Øjemed at dele Danmark, således at hvad der lå øst for Øresund, skulde Sverig have, Sælland og Falster tilfalde Meklenborg, Jylland, Fyn og Langeland Holstenerne. Af disse jydsk Adelsmænd var vel nogle indvandrede Tyskere, men til deres Skam var dog de fleste indfødte Jyder; deres personlige Fordele var komne på Spil, idet Kongen på sine Retterting havde søgt at skille dem af med det uretfærdige Gods, de i de lovløse Tider havde tilegnet sig eller fået i Pant af de ulovlige Regenter, men en anden Grund var også Kongens Bestræbelser for at blive Enevoldskonge og fratage Adelen de Rettigheder, der var givne dem i Håndfæstningen. Det var dog ej alene Adelen, men den menige Jyde deltog også i Opstanden. Forat stanse Forbitrelsen mod sig selv forlod Kongen Riget efter at have sat Henning Podebusk til dets Forstander. Krigens Gang vedkommer os ej her, men de holstenske Grever drog ind i Jylland, belejrede Borge som Skanderborg og Ålborg (det sidste 15 Sept.) og var 20 Maj i Viborg, hvor de på Landstinget som Konger stadfæstede Privilegier. 17 Juli 1368 udstædte Hertug Henrik af Sønderjylland, »dux Jutiæ«, Holstenernes Forbundsfælle, et Brev, at Niels Pedersen skødede til Ridder Jannik Jensen alle sine Ejendomme i Emmerske i hans Nærværelse¹⁾ foran Borgen Skodborg, »ante castrum Skodbwrg«²⁾. Dette har altså

¹⁾ Et Skøde udstædt i Kongens eller Hertugens Nærværelse galdt ligeså godt som når det var læst på Tinge.

²⁾ Diplomatariet i Geh. Ark.

på den Tid været belejret og har udentvivel været et fast Sted, siden det, skönt det var det nærmeste ved Grænsen, endnu ikke var indtaget; det er dog uden Tvivl snart faldet som de andre Borge.

Under Dronning Margrete forekommer Skodborg igen; 1377 udstødte den tyske Kejser en (frugtesløs) Stævning til en Mængde Slotsbefalingsmænd i Danmark, i Anledning af en Voldgiftskendelse mellem Dronningen og Hertug Albrecht af Meklenborg. Her nævnes også den fælles Hovedsmand for »Rypen«, »Schoteburg« og »Waart«; han kaldet her »Rokit«, men dette Navn er åbenbart som så mange andre i dette Dok. forskrevet.¹⁾ Dog lærer vi heraf, at Ribe, Varde og Skodborg Slotte da var forenede under 1 Lensmand og at Skodborg dengang som 1368 regnedes til Nørrejylland. 1377 blev Hennike Limbek Lensmand på Riberhus, og det vides, at han også nogle År senere havde Varde Syssel²⁾, så det er sandsynligt, at det er ham, der menes med »Rokit«, Om denne mægtige Mand se under Hundsbæk.

Nu hører vi igen intet om Skodborg i 100 År. I en Fortegnelse over Lenene 1471 og 1496 nævnes Skodborg, af hvilket der ydedes 4 væbnede med Lensmanden³⁾. 1501 nævnes Asser Brok som Lensmand⁴⁾, der 1486 var Lensmand på Annæs (Annisegård ved Arresø) og Holmekloster⁵⁾. 1508 og 1512 stillede Asser Brok 2 Mand⁶⁾. Under Slottet har dengang vistnok hørt hele Malt Herred og, som det befindes senere, tillige det halve Andst Herred. At noget af Andst Herred hørte hertil, ses af et Brev udstødt af Kong Hans 1509 på Skodborg Slot, at Tule Iversen i Dollerup må bebygge 4 Otting Jord på

1) Styffe Bidrag til Skandinaviens historia I. S. LXVIII. Skandinavien under Unionstiden S. 11.

2) Kinchs Ribe S. 236. 246. 3) D. Mag. 4 R. II. 149. 150.

4) Smstds. 168. 5) Smstds. 167. 6) Smstds. 285. 296.

Gejsing Mark, 2 Otting Jord på Ravnholt Mark og 2 Otting på Lunds Mark, som han og hans Arvinger til evig Tid skulde beholde uden anden Afgift end $\frac{1}{2}$ Td. Smør årlig til Kronens Slot Skodborg og så megen Havre, som plejede at gå deraf. (Geh. top. Saml. Røjgård Nr. 2 c.) Hundsbæk har også været regnet derunder, ti 1517 fik Hans Brejde Brev på Skodborg og Hundsbæk efter Asser Broks Død eller forinden, hvis denne vilde afstå Lenet¹⁾. Dog skiltes Hundsbæk derfra 1519, men der udstædes dog 1524 Brev til begge Len i Samling; da fik nemlig »Bønder og Kronetjenere, som ligger og tjener til Skodborg og Hundsbæk Len,« Tilladelse til at være fri for Bovjagt og Råjagt²⁾ »uden vi eller vort Bud kommer did, da skal de holde Os og vort Bud, som de gjorde i Kong Hanses Tid.«³⁾ Man ser altså, at disse 2 Gårde har været særdeles yndede af Kongerne på Grund af Jagten. På de idelige Rundrejser, som de kgl. Personer da foretog sig, var Skodborg stadig Bedested på Rejsen mellem Kolding og Ribe. Således véd vi, at Kong Hans 2 Dec. 1506 drog fra Kolding hertil, hvor Asser Brok holdt ham med Aftensmåltid og næste Dag med Middagsmåltid, hvorpå han drog videre⁴⁾. Dronningen var her ligeledes i September 1507 både på Hen- og Tilbagevejen⁵⁾. Da Ribe By 1526 led af smitsom Sygdom, fik den Bud om at holde Kong Fredrik 2 Nætter her, hvilket dog forandredes⁶⁾. Som ovenfor omtalt, udstædte Kong Hans et Brev her 1509, og hans i det følgende nævnte Mageskiftebrev om Holsted Mølle er også dateret Skodborg 1489. Den nærliggende Farris Skov syndenfor Kongeåen, der gik tværs over Landet, har udentvivl gjort sit til, at Kongerne vistnok ofte i flere Dage gæstede Slottet og holdt Jagter

¹⁾ Suhms ny Saml. I. 164. ²⁾ Klapjagt og Jagt med Næt.

³⁾ Reg. o. a. L. III. 30. ⁴⁾ D. Sml. i Geh. Ark. 76. ⁵⁾ Kinchs Ribe 430—431. ⁶⁾ Smtads. 656.

derfra. Asser Brok fik 1521 og 1522 Forleningsbrev på Livstid på Bråbjerg eller Vråbjerg Gård i Brørup Sogn, der årlig i Landgilde gav ¹ 9 Td. Smør.¹⁾ 1525 lovede han at stille 1 Glavind o: 1 bevæbnet Mand imod Fjenden²⁾; han må altså da have haft Lenet i Pant, da Lensmanden her tidligere selv mødte med 3. Hans Indtægt af Udbudspenge var 1517 230 fl^3).

1532 fik Klavs Dâ Følgrebrev til Skodborg Len og desligeste til Hundsbæk Len, »dog så at han det, förend han det annammer, indløser for den Sum Guld og Penninge, som det står til Pant for«⁴⁾. Han var 1536 Lensmand på Næsbyhoved⁵⁾.

Pantet er noget efter blevet indløst fra ham, til 1537 findes Jesper Rantzau at have Lenet⁶⁾; han var rimeligvis en holstensk Adelsmand, som Kristjan III har draget ind med sig. 1538 indløste han også Hundsbæk fra Klavs Dâ. 1542 fik Bønderne, »som tjener til vort Slot Skodborg«, kgl. Brev, at da Jesper Rantzau, vor Lensmand på Skodborg, lader samme store Hus tække med Tagsten og Væggen mure i Stolperne, skulde de være ham behjælpelige med at age Sten, Kalk o. s. v., når han dem det tilsiger. Iligemåde skulde de være pligtige at slå, skære og høste for ham, hvilket Slags Korn han dem befalede. Hovedbygningen har altså været forfalden og en ny Bindingsværks Bygning er bleven opført, hvorfor man kunde fristes til at antage, at Slottet er ødelagt i Grevens Fejde, at Bønderne måske har stormet det i den Rejsning, de gjorde til Fordel for den fangne Kong Kristjern II. og at Klavs Dâ på Grund af sin ringe Modstand eller tvivlsomme Politik er afskediget fra Lenet.

1553 havde Jesper Rantzau noget Gods i Pant af

¹⁾ Suhms ny Saml. I. 268. 385. ²⁾ D. Mag. 3 R. V. ³⁾ Reg. o. a. L. II. 59. ⁴⁾ Reg. o. a. L. III 105. ⁵⁾ Vedel Simonsen, Borgruiner I. 46. ⁶⁾ Reg. o. a. L. IV. 598

Kongen for 1500 ŷ danske Penninge, som han havde indløst fra Fru Ide Lange til Lydum.

Indtægten af Lenet var i hans Tid¹⁾: Rede Penge 207 ŷ 1 β 1 Alb. og 1 ŷ lybsk, Rug og Mel 24 Ørte 3 Skp., Byg 13 Ørte 2 Skp., Havre 2 Læst 10 Skp., Smør 10 Td. 2 Pd., 1 Malkeko, 3 Td. Honning, 110 Skovsvin, 2 Får, 2 Lam hvert 3dje År, 9 Gæs, 18 Höns, 1 Td. 1 Fd. Sild.

7 Marts 1559 fik hans Hustru Fru Margrete Rantzau kgl. Brev, at hvis hun overlevede ham skulde hun beholde Lenet i 10 År efter hans Død på de samme Vilkår, som han havde haft det. Hun skulde bygge og forbedre Slottet, holde det ved Hævd og Magt og holde Bønderne ved Lov, Skæl og Ret, ikke forurette nogen af dem imod Loven eller tage deres Fæste fra dem med Uret eller pålægge dem nyt Husbondhold og anden Byrde. »Sammeledes skal hun frede Jagten og aldeles intet jage eller jage lade, skyde eller skyde lade på nogen de Ene-mærker dertil ligger, uden alene på de Skove og Ejendomme, som hun med Adlen har Lod og Del i og som er Adlens eget Arvegods og skal hun ikke heller forhugge eller forhugge lade nogen de Skove dertil ligger²⁾. Jesper Rantzau, der var i Rigens Råd, har da rimeligvis ligget på sit Dødsleje. 20 Juli 1566 fik hendes Bønder følgende Brev: »Vi Fredrik II hilse eder, vore og Kronens fri Bønder og Tjenere, som Skove har og bygger og bor over alt Malt Herred og Andst Herred, evindehig med Gud og vor Nåde. Vider, at os elskelige Fru Margrete Rantzau, Jesper Rantzaus Efterleverske, har ladet berette for os, hvorledes en af de Møller, som ligger og hører til vort Slot Skodborg, er bygfalden og mesten øde og at der ikke ligger til forskrevne vort Slot Skodborg de Skove, hvorpå hun kan bekomme Tømmer til forskrevne Mølle at opbygge, ti beder vi eder alle og af hver særdeles begærer, at i vil lade

1) D. Saml. i Geh. Ark. Nr. 88. 2) Reg. o. a. L. VII, 65.

forskrevne Fru Margrete på denne Tid bekomme på de Skove, i udi Værgen har, hvis Tømmer hun til forskrevne Møllebygning Behov har. Dermed sker vor Vilje¹⁾.

9 Avg. 1562 fik Niels Lange, Befalingsmand på Riberhus, kgl. Brev, at Fru Margrete Rantzau havde berettiget, at når der kom Førsel fra Ribe til Kolding eller andensteds til Kongens Behov, Fisk eller andet, da tilsagdes alene Kronens Bønder til Skodborg Slot til at annamme samme Førsel, hvorimod de til Hundsbæk (der da hørte under Riberhus) forskånedes, hvilket var altfor besværligt for dem, hvorfor han, når slig Kørsel og Ægt forekom, skulde tilsige Kronens Bønder og Tjenere til Hundsbæk tilligemed dem til Skodborg at annamme Førsel og age, og bære Byrden med dem til Skodborg, efterdi de på begge Sider var Kronens Bønder og Tjenere, så den ene Part ej mere med slig Besværing forlagdes end den anden.

Da Margrete Rantzau havde haft Slottet de 10 År, gik det over til hendes Søn Hans Rantzau, der havde det 1568.

6. April 1570 udstødtes kgl. Brev til ham, at nogle jordegne Bønder i Skodborg Len havde været hos Kongen og givet tilkende, at de andre Kronens Bønder i samme Sogne vilde trænge dem at gøre Ægt og Arbejde med sig, endog de havde gamle Breve fra fremfarne Konger, at de skulde være fri derfor. Han skulde derfor undersøge, hvem der havde sådanne Breve at måtte være fri for Ægt eller Arbejde eller andre Tyngder, så og om de havde holdt samme Breve i alle deres Ord og Artikler; dem der da befandtes at have fuldgjort slige Breve, skulde han lade nyde den Frihed, der var givet og undt dem, men havde nogen overtrådt dem i noget Punkt, idet han enten havde forhugget Skovene, ladet sin Gård forfalde

¹⁾ Teg. o. a. L. IX. 5.

eller ej udgivet det, som i samme Breve formeldtes, skulde han lade ham indstævne til Tinge og få Dom på, om han ikke havde forbrudt de ham tilståede Friheder.

Hans Rantzau var nær kommen i Unåde hos Kongen, hvilket ses af en Skrivelse til ham af 22 Sept. 1570. Der var nemlig Brev udgået til Adelen og andre, at de med Heste og Harnisker skulde være tilrede, når de blev æskede, og siden fik de Befaling at møde til Mønstring i København; da kom Rantzau til Kongen på Koldinghus og begærede at fritages derfor og blive hjemme, hvilket ganske afsloges, og Kongen befalede ham endog udtrykkelig at komme. Dette agtede Rantzau ej og sendte kun 2 Heste »med hvilke vi ej vil nøjes og du har vist dig som en uhørsom Undersåt, men vi gav dig ej straks vort Mishag tilkende, da det var vor Mening, at du dig herefter anderledes vilde betænke; men da du med din Egensindighed, Modvilje og Ulydighed siden befindes og derved vor nådige Mildhed misbruger, kan vi det ej længer fordrage, ej heller gå forbi det Middel at tage for Hånden, hvoraf andre må se og vide, at slig Modvilje og Uhørsomhed os i ingen Måde behager, og har vi derfor besluttet straks at ville til os annamme vort Slot og Len Skodborg òg dig da efter denne Dag længer ej vil tilstede det at beholde, hvorefter du dig må vide at rette«¹⁾).

Han må imidlertid have fundet Lejlighed til at formilde Kongen, ti han beholdt Lenet endnu i nogle År. 24 Avg. 1573 gjorde han, der nævnes »til Hasselberg«, Regnskab for Landskatter af Skodborg Len, nemlig det halve Andst og Malt Herred²⁾).

Ved den Tid gik det halve af Andst Herred bort fra Skodborg Len, ti 5 Nov. 1573 udstødtes kgl. Brev til Kronens Bønder i Malt Herred, som ligger til Skodborg, at som Halvparten af Bønder i Andst H. havde ligget til

¹⁾ Teg. o. a. L. XI. 168.

²⁾ Rentemesterregnskabet.

Skodborg og med dem havde hjulpet til at vedligeholde Slottets Huse med Tag, Tømmer og anden Bygning ligesom Broer, Gærder, Diger og anden Del, men disse nu var lagte under Koldinghus, skulde de i Malt Herred alene udføre Arbejdet til Skodborg¹⁾).

1 Avg. 1574 forlenedes Vincens Juel til Hesselmed »for Troskab og villig Tjeneste han os og Riget gjort og bevist har« med Koldinghus og Skodborg Len, hvoraf han årlig skulde nyde 300 Daler, Foder til 8 Heste og Sold til 8 Karle²⁾). Hermed lagdes Skodborg under Koldinghus og dets Regnskab førtes derunder af en Foged, først Iver Hegelund, siden Jørgen Jude og Jens Jude.

På Slottet dreves nu Fårehold, ti i Koldinghus Regnskab 1573—74 findes: »Er beholdende udi Fårehuset i Heden, som nu er forsendt til Skodborghus, gamle Får 211, Gældevædre 69, »gust« Får og Fårbukke 137, Lam, som udi dette År er udlagte, 190«. De følgende År findes her at være over 600 Får; derimod var den øvrige Besætning ringe, således 1575 kun 9 Stude, 9 Kør, rimeligvis endog kun til Slagtning. I Regnskaberne findes også opført, hvormeget der er såt årlig på Ladegårdens Mark, men da Angivelserne er forskellige, menes der måske kun den Sæd, der er kommen fra Kolding; således nævnes 1577 og 1578: 19 Ørte Rug, 3: 23 Td. 6 Skp., 1579: 9¹/₂ Ørte Rug, 7 Ørte Havre, men 1575: 1 Læst 11 Ørte Rug, 7 Ørte Byg, 7 Ørte 1 Skp. Havre, 3¹/₂ Ørte 2 Skp. Boghvede, hvilket vel er det retteste.³⁾

Den årlige Indtægt af Lenets Bønder var:

Penge 114 Dlr. 2 β 1 Penning.

Gæsteripenge 76 Dlr.

Rug 2 Læst 2 Ørte 3 Skp.

Byg 14¹/₂ Ørte 4 Skp.

¹⁾ J. Teg. I 112.

²⁾ J. Reg. I 253, om ham se min Vester Horne Herred S. 74—75.

³⁾ 1 Ørte var 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg, 20 Skp. Havre.

Havre 1 Læst 8 Ørte 8¹/₂ Skp.

Smør 9 Td. 1 ¹/₂ Fd.

Honning 2 Td. 1 Fd.

Skovsvin 111.

Malkekør 1.

Gæs 14.

Saltet Sild 1 Td. 1 Fd.

Gryn ¹/₂ Skp.

Penge oppebårne for 22¹/₂ Fødenød, Bønderne skal holde til Foder: 11 Dlr. 1 Ort.

Frederik den Anden søgte at afrunde sine Godser i Koldingegnen og opkøbte derfor alt Adelsgoods i Andst, Brusk, Holmans, Jerlev og Elbo Herreder for at få et samlet Jagtdistrikt, hvilket derefter indbegnedes og tilsammen kaldtes Indherreder. Vrandrupgård i Sest Sogn tilhørte da Fru Kirstine Ulfeld, Enke efter Morten Svendsen Bølle, tidligere Lensmand på Koldinghus, der var død 1573 eller 1574. Denne sin Hovedgård med Gods der omkring afstod hun ved et Mageskifte af 22 Marts 1580 til Kongen og fik derfor »vort og Kronens Slot Skodborghus med sin Tilliggelse og Ejendom, Enemærke, Fæled og Fiskeri, tilligemed 1 G. kaldet Tobøl («Tabyll»), 4 G. i Tislund, 3 G. i Klelund («Kleinlund»), 1 G. i Gilbjerg, 3 G. i Vittrup, 2 G. i Lintrup, 1 G. i Hovborg, («Houbierg»), 1 G. i Holsted, 1 Bol i Stendrup, 1 Bol i Okslund, Kronens Rettighed til følgende Selvejergårde: 7 G. i Vejen, 4 G. i Bobøl, og til den ene hørte et Byggested på Åbølling Mark, 4 G. i Tobøl, 1 G. i Gjerndrup, 1 G. i Klelund, 1 G. i Gjærklint, 2 G. i Holsted, 3 G. i Eskelund, 1 G. i Stendrup, hvortil hørte et øde Byggested kaldet Astoft, 1 G. i Okslund, 1 G. i Favrskov, 1 G. i Åbølling, 1 G. i Plovstrup, hvortil hørte nogen Jord i Gørding Herred¹).

¹) J. Reg. III. 70.

Den Mængde Selvejergods, som herved gik over i Adlens Eje, tabte efterhånden sin Selvstændighed og blev ved Tidernes Uret behandlet som simpelt Fæstegods, hvilket i alle Fald var Tilfældet med Vejen By.

Fru Kirstine Ulfeld, Datter af Klavs Ulfeld og Dorothea Lunge, var først gift med Povel Abildgård til Vrandrup, der døde 1563 og med sine 3 Hustruer, Karen Ulfeld († 1547), Kirsten Tidemandsdatter († 1557) og Kirstine Ulfeld er begravet i Harte Kirke¹). Med ham havde hun Børnene Eggert Abildgård, Klavs, Margrete og Kirsten, der blev gift med Erik Kås. I sit andet Ægteskab med Morten Svendsen havde hun 1 Datter, Maren, der blev gift med Thomas Juel til Estrup. Denne havde en Søster Mette Juel, der uden tvivl fra Barndommen af havde lært at kende den unge Eggert Abildgård, der med sin Moder bode på Skodborg. En Tilbøjelighed, der vistnok er skærpet ved Modstand fra hendes Slægtninges Side, måske på Grund af at hun har været bortlovet til en anden, opstod hos de unge, og da hun engang rejste fra Estrup til Barritskov, som hendes Søster ejede, hortførte og ægtede han hende. Herover blev hendes Søkende i høj Grad fortørnede og til Herredagen 29 Maj 1589 stævnedes Kongen Eggert Abildgård på Fru Lene Juels, Mandrup Holks Enkes, og Thomas Juels Vegne, der havde tiltalt ham »for at han nogen Tid siden forleden, som deres Søster Mette Juel skal have været på hendes rette Rejse fra Estrup til Barritskov, hende skal på Vejen have taget og forført og sig ved hende ladet trolove og udi Ægteskab viet tilsammen uden hendes Faders og Venners Vilje og Samtykke, uanset hun ikke var ham givet eller lovet«.

¹) Med sin første Hustru havde han en Datter Tale, gift med Hans Oldeland, med den anden 2 Døtre: Karen, gift med Jakob Gabrielsen Akeleje til Krenkerup, og Ingeborg, gift med Jakob Hansen Norby til Ugerslevgård.

»Siden berammede Slægt og Venner på begge Sider et Møde og nu var Sagen kommen så vidt, at Abildgård samme Forseelse for hendes Slægt og Venner skulde sone og tilbørlig afbede, hvilket han også straks gjorde og bekendte samme sin Forseelse af Ungdom, Ubetæksomhed og Uforstand at være gjort, ikke til Trods eller Hovmod«, hvorfor Kongen formanede Slægtningene til at bevise hinanden al svogerlig og broderlig Vilje.

Forliget må være kommet i Stand, ti Thomas Juel ægtede siden hans Halvsøster.

Mere end dette romantiske Træk finder vi ikke af Eggert Abildgårds Historie. Kun nogle få Notiser er tilovers om hans senere Liv. 1610 fik han 1 Gård i Holsted og 1 G. i Drostrup i Mageskifte af Ribe Kapitel for 2 G. i Ankelbo, og 1 G. i Tobøl for 1 G. i »Vue« i Nörvangsherred. 1 Juni 1619 fik han, Ulrik Sandberg, Kristoffer Rosenkrands, Arvinger efter Predbjörn Gyldenstjerne og Børge Rosenkrands, kgl. Befaling til 'at møde i Viborg selv eller ved Fuldmægtige, da der var forordnet 4 Rigsråder »som skulde ligne og lægge, hvor meget enhver af dem skulde udlægge af Kogsbøl Gods til Gert Møllemand og hans Medarvinger efter den ny Likvidation til Haderslev gået og sket er«¹⁾.

Skodborghus har måske til hans Tid søgt Skodborg Kirke, og endnu i forrige Årh. fandtes Stolestader i denne, hvorpå der stod: Skodborghus Stole. Grönlund optegnede i sine Samlinger ved 1760, at den havde tidligere hørt til Skodborg Sogn: »En Beboer (af Skodborghus) var kommen i Uenighed med Rettens Betjente i Haderslevhus Amt, hvorpå han udgrøftede Åen, som gör Skæl, at da, istedetfor at Åen för gik nord om Skodborghus, går den nu syd derfor, som altså ligger i Vejen Sogn. Endnu ses Åens gamle Løb«. Imidlertid er det sikkert, at den

¹⁾ J. Teg. VI, 383.

aldrig i verdslig Henseende bar hørt til Synderjylland, så der er vist ikke andet sandt heri, end at man herfra har søgt Gudstjeneste i Skodborg, skönt Marken lå i Vejen Sogn, på Grund af bedre Kirkevej.

I Vejen Kirke findes et næsten helt forrådneth og ulæseligt Gravmæle over Eggert Abildgård og hans Sønner, af hvilke Povl er død 5 April 1588, 8 Uger gammel, Kristoffer † 16 Jan. 1593, 3¹/₂ År gl. På højre Side af Altret var før 8 Våbner på et Epitafium. Han havde desuden en Søn Mandrup og Døtrene: Kirsten gift med ¹) Aksel Rosenkrands og ²) Palle Rosenkrands til Ørup, dennes Broder, Lisbet død ugift og Dorthé, der 1620 blev trolovet med Kristen Ulfeld, der faldt i Krigen 1627, senere gift med Stig Pors til Skovgård og Ventzel Rothkirk til Krogsgård og som † 5 Marts 1655. E. Abildgård døde 7 Avg. 1622, og 9 Juni 1623 fik Kristjan Ulfeld Brev at være Væрге for Jfru. Dorthé Abildgård på Skiftet efter Fru Mette Juel¹). 23 Sept. 1625 beskikkedes Peder Lange til at være hendes Væрге på Skiftet efter Ingeborg Hartvigsdatter²).

Mandrup Abildgård var ikke på Skodborg, da det fjendlige Indfald skede 1627, ti 4 Dec. 1628 fik han kgl. Brev, at Hr. Albert Skeel på Riberhus berettede, hvorledes han havde været Mandrup Abildgård 1000 Rdl. skyldig og betalt samme Penge, men ikke kunde få sit Bevis tilbage, da Abildgård foregav at det var blevet i Jylland, da Landet blev indtaget af Fjenden, hvorfor denne inden 1¹/₂ År skulde skaffe det tilveje og få det læst for Landsdommeren³). Han fik 1638 en Gård i Vejen i Mageskifte af Ribe Kapitel, dog således at Bonden ikke skulde give mere end den sædvanlige Afgift, da Kristjan III havde lovet Præsten og Bymændene, at de måtte nyde og beholde de Jordsparter og Ejendomme til deres Gårde, som af Arilds Tid

¹) J. Teg. VII, 202. ²) J. Teg. VII, 367. ³) J. Reg. VIII, 178.

havde ligget dertil¹⁾. 20 Juli 1642 fik Niels Krag kgl. Brev at skifte imellem Mogens Juel til Jullingsholm, Mandrup Abildgård til Skodborg og Kristoffer Friis til Åstrup i deres Arvedel efter Fru Anna Grubbe, Jens Juels til Jullingsholm, deres Moder og Hustruers Moder²⁾. Hans Hustru var Else Juel, med hvem han havde en Søn Jens, der faldt i Krigen 1644, og en Søn Eggert. 1660 var hans Enke Helvig Arenfeld. Ifølge Grönlunds Samlinger pantsatte han Skodborg 1632 til Johan Stygge. Han var tillige Ejer af Estrup og Rugballegård.

Hans Søn Eggert Abildgård nævnes til Skodborg-hus 1660 og var da gift med Dorthé Lykke³⁾. Han fik 10 Sept. 1656 kgl. Brev at anholde nogle Krybskytter på Kongens Vildtbane i Haderslevhus Len⁴⁾. Da han 1661 indgav sin Jordebog til Kongen, tilføjede han: »dette forskrevne mit Gods har Polakkerne så ruineret, som stod hos dennem en ganske Sommer igennem, så det aldrig står til at bedre«. Dette var 10 G. i Vejen, hvoraf 6 var øde, og 13 Gadehuse, hvoraf 11 øde. Skallevad var i Behold. Lukas Grue var afbrændt. 3 G. i lille Andst, hvoraf 2 øde, 3 G. i Rovet, hvoraf 1 øde, og 3 Boliger, hvoraf 2 øde. Skallevad hørte under Gårdens Taxt. Ligesom han kort efter måtte afstå Estrup til Fru Margrethe Reetz, således fik hun også Skodborghus. (Se S. 8—10).

Hun indgav nogle År efter sin Jordebog, og da havde Skodborghus 12 Td. Hartkorn, Skallevad var da Kro. Vejen Mølle var Mølle dertil.

1683 nævnes hendes Søn Major Fredrik Maltesen Sehested⁵⁾, men han ejede den i Fælleskab med Moderen og Broderen Klavs⁶⁾. Som det er fortalt under

¹⁾ J. Reg. IX. 288. 295. ²⁾ J. Teg. X 477. ³⁾ D. Saml. i Geh. Ark. 7. ⁴⁾ J. Teg. XIII, 525.

⁵⁾ Også Ejer af Krogsgård, se min Skadst Herred S. 77—79.

⁶⁾ Denne nævnes dog 1696 »til Skodborghus« og bode her endel År efter (S. 72), men han var da ikke Ejer heraf, måske kun Forpagter.

Estrup, købte Oberst Ditlev Brokdorf Skodborghus, som han igen overlod til Kristjan Claudi til Estrup, der atter overdrog begge Gårde til Brokdorf. I dennes Jordebog 1701 nævnes væsenlig det samme Gods under Skodborghus som i Margrete Reetztes Tid. Siden vedblev den at have samme Ejere som Estrup, der udforpagtede den og omtrent 1768 fik 450 Rdl. deraf årlig. Således bode her 1733 en Løjtnant Fredrik Kås. Omtrent 1760 var den en ukomplet Sædegård, der altså ydede kgl. Skatter. Borgegården var da dels grundmuret, dels Bindingsværk, men hel teglhængt. Ladegården var overalt Bindingsværk¹⁾.

1771 solte Kancelliråd Lautrup Gården, der havde 13 Td. 7 Skp. 2 Fd. 1 Alb. Htk., til Povl Østergård for 3800 Rdl. Denne har atter afhændet den til Hans Gundorf, om hvem der henvises til Sønderskov. Over 3 af hans Börn, der døde på Skodborghus 1774 og 1775, hænger Mindetavler i Vejen Kirke. Han skal have opkastet Skældiget mod Vejen Mark og begyndte ved Skibelund, hvorfra han lod det gå i lige Retning efter Andst Kirke, men da han derved gik ind på andres Marker, blev han tvungen til at give Diget flere Knæk mod Synder. Han skal have købt et Stykke Eng synden for Kongeåen forat bygge en Ålegård der. Et Stykke af Bispeeng har Gundorf købt 1784 til Gården Lukas Grue.

Efter ham ejedes Gården af Toldkontrollør Mikael Møller, der bode her 1786 og 1796. Han udparcellerede Gården 1788 ved Skøder af 24 Juni 1790, medens Haxensgård, Skallevad og Lukas Grue tidligere var frasolte. Nu er Udflytterne 10 Gårde og 3 Huse, med Hartkorn 31

¹⁾ En ældgammel Kone, der for en Snes År siden døde i Skodborg, kunde fra sin Barndom omtrent 1760—70 mindes Vildsvineslokke i Halvhundredevis ved Skodborghus. Hun kunde også huske, at der oftere kom Ulve til Skodborg By, der engang bed Gårdhunden. Endnu hedder Kirkestien i Skodborg •e Ulvstrog. •

Td. 1 Skp. 2 Fd. Hovedparcellen blev kun på 4 Td. 2 Skp. Htkr. Skallevad nævnes allerede 1651 og Lukas Grue 1661.

1799 nævnes i Kirkebogen Løjtnant Hans Rhuman Monrath og Fru Katrine Hansen til Skodborghus, der da fik en Datter døbt. Dernæst ejedes den af P. Pedersen, efter hvis Død omtrent 1809 hans Enke Ane Elisabeth ved 1811 overdrog den til Hans Kristjan Thomsen, der efter 1814 flyttede Gården op til Landevejen, da han havde overtaget Postvæsenet og Krohold. Det gamle Stuehus skal have haft endel Lighed med den nuværende Kro, undtagen at hint havde Hvælvinger og Kældre. Thomsen døde 30 Nov. 1836, hvorpå hans Søn Jøsef Thomsen ejede Kroen til sin Død 10 Dec. 1855. Hans Enke Ane Hansen, hvis sjældne Dygtighed til at styre det besværlige Posthold var almindelig påskønnet, døde 14 Dec. 1866, hvorpå hendes Börn arvede Gården.

Vejen Kirke

er opført af hugne Kampesten, Tårn og Våbenhus af Mursten. I Koret findes tilmurede, rundbuede Vindver. Altertavlen, der har Abildgårdernes og Juelernes Våben og altså er opsat i Mandrup Abildgårds Tid, er opmalet i nyere Tid, og fremstiller for neden Nadverens Indstiftelse, Jesu Bespottelse og Korsfæstelse, foroven Himmelfarten og Opstandelsen. På Forstykket af Alterbordet er Afbildninger af Frugter og Blomster. På Præstens Stol står Guds engl gledis offuer en syndere som gior penitente. Luce XV. Døbefonten er af almindelig Form; på Fadet er fremstillet Maric Bebudelse. På Prædikestolen står: Anno 1632 lod ærlig og velbyrdig Mand Mandrup Abildgård til

Skodborghus på Kirkens Vegne denne Prædikestol staffere og male; herpå er Evangelisterne og på Himlen Abildgårds og Juels Våben, hvilke også findes på den øverste Stol. På den nordre Mur er Fortegnelse over Præsterne med Indskrift: »Sören Pedersen og Hustru Sara Ibsdatter har bekostet denne Tavle. Den blev restavreret 1694 af Hr. Anders Stefansen, 1797 af Hans Gundorf, 1858 af Stefan Iversen og Hustru Abelone Katrine Fogh«. Under Tårnet er Hvælving, hvor der hænger Gravmæle over Præsten Jakob Bendtsen og et ulæseligt Gravmæle over Abildgård-erne. I forrige Årh. var over Dåben et Gravmæle, opsat 1593, hvorpå stod: »Her ligger begravet ærl. og velb. Mand Eggert Abildgård og hans Sønner, som døde på hans Gård Skodborg«, nemlig Povl Abildgård † i April 1588, 8 Uger gammel, Kristoffer † 16 Jan. 1593, 3¹/₂ År gl., og nedenunder: »Herhos agter Eggert Abildgård og Mette Juel at hvile«. På den nordre Side af Altret var et andet Gravmæle over Eggert Abildgård og Mette Juel, hvorpå der kunde læses: »1622 den 7 Augusti kallede Gud erlig og welbyrdig mand Eggert Abildgaard udi hans [Alders] 62 [År] « Derhos var Kristi Korsfæstelse og Himmelfart afmalet og deres Aner med følgende Indskrift nedenunder: »Abildgard. Ulfelder. Ram. Over. Lunges. Anfelder. Webner. Hvider. Rosenkrantz. Juler. Rosenkrantz. Friser. Vestnier. Høger. Hakker. Juller.« Under Altret stod 8 Kister, af hvilke den ene var forbrændt og en stor Del Kul fandtes derved. I Tårnet var tidligere Lautreppernes Begravelse, men disse er nu nedsatte under Gulvet.

På den nordre Side af Korbuen findes Gravmæle over 2 Børn af Hans Gundorf og Cæcilie Bødcher på Skodborghus. På den sydlige Mur er Gravmæle over Simon Madsen, Møller i Vejen, død 23 Nov. 1742.

Kalk og Disk er udentvivi givne af Oberst Svanevedel 1697, men siden omgjort og forbedret af Jens Kristensen Lintrup, Kirkeværge, 1711. På dem findes nemlig Våben med

2 Svaner og hans Navnetræk H. F. S. V. og hans Hustru Kristence Dyres C. D. På Lysestagerne er også hans Våben.

På den sydre Mur er en tilmuret Dør, der foroven har en smuk halvrund Overligger og ved Siden 2 Sten over hinanden; på den øverste står en Mand indhugget, der hæver den vensre Hånd i Vejret, på den nederste en Mand med spids Hue med begge Hænderne i Vejret, vist nok en Biskop, der udsiger Velsignelsen. På Kirkegården er 2 Gravhøje.

1650 var Kirketienden 15 Ørte. Kirken havde desuden 3 Tofter ved Kirken, der hver skyldte 2 β , og en Eng på Vordrup (Vorup) Mark, kaldet Kirkeeng, der avlede 5 Læs Hø.

Præster.

1. Hr. Peder Larsen Riber var Biskop Iver Munks Official i Provstegården i Folding, »som nu uden tvivl kaldes Sønderskov« hedder det i Præsteindberetning 1690; men Provstegården var vel den senere øde Stengård, der blev Præstens Annexgård. Ved Reformationen blev han Præst i Læborg. Bække og Vejen og bode i Læborg Præstegård, der da hed Ålbæk. At Læborg da var Hovedsogn ses også af Register på Præsternes Gæsteri i Ribe Stift 1537¹⁾, hvor der siges at »Læborg Præst« gav 10 ŷ i Gæsteri og 24 β i »Procuratio« (Bispehold).

2. Hr. Søren Pedersen Struc var Præst 1569 og fik Brev på Malt Sogns Kongetiende 26 Marts 1579²⁾. Hans Gravmæle var endnu 1690 i Vejen Kirke, »dog formuvet, at Årstallene derpå ikke kendes«. Lensmanden på

¹⁾ D. Saml. i Geh. Ark. 565. 10.

²⁾ J. Reg. II. 450.

Riberhus, Hr. Albert Fris, tillod ham 9 Maj 1581 at bruge den Gård i Vejen, han ibode, med dens Tilliggende, som andre Præster før ham havde brugt den, så længe til den på lovlig Måde ved Dom blev ham afvunden.

Man ser heraf, at det kun er lige efter Reformationen, at Læborg var Hovedsogn. Til Kristjan IVs Hylding kunde han ikke møde »for den farlige Pestilenses Sygdom, ikke heller med andre omgås at besegle«. Han var gift med Sara Ibsdatter og døde 30 Marts 1592. Deres Gravmæle i Kirken var i forrige Årh. næsten ulæseligt og forfaldet.

3. Hr. Peder Sørensen Buk ordineredes 6 Juni 1591 til Formandens Kapellan og giftede sig 14 Nov. s. År med Kristine, Datter af Præsten Morten Povlsen Grum i Åstrup. Han døde »som en ældgammel Mand« 1628.

4. Hr. Kristen Hansen Stendrup var Skibspræst under Krigen med den tyske Kejser og kaldtes hertil 1629. 25 Sept. 1651 blev han Provst i Herredet og døde 1655. Han og Præsterne i Brørup og Malt fik 24 Feb. 1635 Fritagelse for Skat, imod at der pålagdes de andre Præster så meget mere, da de var komne i Armod i Ufredens Tid, fordi de bode på alfar Vej og deres Sogne var ringe¹⁾).

5. Hr. Gregers Kristensen Gjødstru pordineredes 21 April 1655 og overlevede Krigen, derødelagde hans Sogne i en så høj Grad. Han indløste Præstegården fra Fattigdirektionen i København, hvorhen Kongen 1662 havde lagt alle Præstegårde, som fra nu af Præsterne selv måtte indløse fra hinanden, men Summen blev ikke betalt før end af Hr. Jakob Bendtsens Dødsbo 1721.

7. Hr. Anders Stefansen Brandt, Søn af Borgemester Stefan Nielsen i Varde, kaldtes af Kongen i Hovedkvarteret foran Landskrone 3 Avg. 1676 til Formandens

¹⁾ J. Teg. IX. 172.

Kapellan og Efterfølger og ordineredes 30 Avg. Han blev Provst 9 April 1684. »Han skal have arbejdet på at gøre Guld, men er ej bleven rig derved, og om hans Experimenter har gjort dertil, at hans Præstegård med største Del af hans Formue 1691 afbrændte, må stå derhen, hvorfor han på Ribe Landemode 1691 blev anbefalet Brandhjælp. Om han end derefter blev ved at gøre Guld og derfor byggede et lille Hus, som ligger vest for Kirken og kaldes Toftløs, hvor han var idelig laboreret, er han dog ej bleven rig, ti 23 Feb. 1686 findes han tiltalt for Gæld og døde fattig 1699.« Da han 1697 havde trolovet Præsten i Hjortlund, Hr. Johan Jessen Biltøft, uagtet denne havde lovet at ægte Formandens Enke, måtte han for Biskoppen afbede sin Forseelse og betale 4 Rdl. 1684 nægtede den residerende Kapellan i Kolding at yde ham de 2 Ørter Korn af Vejen Kongetiende, som Kristjan III. havde bestemt til Kaldet, men han fik Dom derpå til sin Fordel. 1686 fik Stiftsøvrigheden kgl. Befaling til at indgive Forslag om Vejen Kalds Forbedring, og det er vel i den Anledning, at han har fået Andst og Vamdrup Kirketiende. 15 April 1697 fik han Dom på en årlig Kornydelse af Skodborghus. Uagtet han således synes at have hjerget godt, så forslog det kun lidet under Sognets elendige Tilstand og til hans Forsøg i Naturvidenskaberne. Som en Følge af hans Sysse med disse, antoges han for at kunne mere end sit Fadervor. Der var således 2 Bønder, som gik igen og hver Nat pløjede i Tægten næst synden for Vejen Kirke, dem manede han ned i Gammelby Mose, nord for Estrup Skov, som kaldes Lysmose. Han kunde også vise igen. Han var gift med Ide, Datter af Rådmand Bagge Lavridsen i Ålborg, med hvem han havde en Datter Kirsten, der var gift med Hr. Niels Arensberg i Grimstrup og siden med Hr. Schütte i Kvong.

8. Hr. Jakob Bendtsen er født i Jærne 1669, hvor hans Fader Bent Jakobsen Varde var Præst. Han var i Skole-

embede 12 År, deraf 8 År Hører ved Ribe Skole, og kaldtes hertil 14 Nov. 1699. 6 Feb. 1700 fik han Bevilling på Vamdrup Kirketiende til sit Kalds Forbedring. 17 Dec. s. År brændte i Præstegården Bryggers, Bagerhus, Præstens Studerekammer, et stort Vognskur fuldt af utorsket Korn foruden andet Rødskab og Bohave, hvilket ses af et Tingsvidne af 17 Feb. 1701. I en Skrivelse af 6 Juni 1708 erklærer Klavs Sehested på Skodborghus, hvorledes det havde forholdt sig i hans Moders, hans egen og hans Broder Fredriks Tid som Ejere af Estrup og Skodborghus i nogle og tredive År; da havde Præsterne i Vejen fri Gærdsel og Kølleved i Vejen Skov (nu Estrup Skov) og huggede, hvor dem behagede. Han var gift 1) med Johanne Bang, født 1664, Datter af Hr. Jörgen Bang, Præst i Sandager; de gjorde gensidigt Testament 18 Maj 1716. 2) med »Palle Kristensens Datter af Hundsbæk ved Navn Lisbet, fik anselige Midler med hende, men det var alt, ti hendes slette Forhold ødte ham ganske, så at han døde i største Fattigdom. Hun ægtede senere en forarmet Bonde Hans Pedersen i Glibstrup i Andst Sogn; efterat de i lang Tid var gået om at bette, døde han, og hun sattes i Ribe Hospital, hvor hun holdt ved sin liderlige Drukkenskab og var til afskyligt Exempel for alle og havde en Døds måde lig hendes Levned, idet hun faldt i en Rendesten og døde.« Hr. Jakob døde 1719 (?) og er begravet under Vejen Kirketårn, hvor der findes hans og hans første Hustrus Gravmæle på Latin, opsat i deres levende Live, da deres Dødsår ikke er tilføjede.

9. Hr. Niels Jokum Büzow er født i Kolding 6 Jan. 1690, hvor hans Fader Oluf B. var Hospitalspræst; hans Moder var Margrete Bertelsdatter. Han blev Student 1707 fra Kolding Skole, blev så et År i København og tog filosofisk Examen og kom derpå i Huset hos Mag. Anker Sørensen i Bork forat undervise hans Sønner. 5 Dec. 1709 blev han første Lektiehører i Kolding og Kantor og

tog 1711 theol. Attestats med haud. 1713 blev han Bakkelavreus, steg 1716 til tredje Lektiehører og kaldtes til Præst her 2 Feb. 1720. 24 Juli s. År giftede han sig med Dorthe, Datter af Mag. Mogens Lucoppidan, Præst i Øster Skjerninge, forhen ved Kolding Hospital. Med hende, der døde 8 April 1741, havde han 8 Børn, hvoraf 3 døde som Børn; de andre var: 1) Andreas, Skoleholder i Rerslev. 2) Margrete, gift med Hr. Iver Hagelund, Præst i Verst og Bække; deres Søn blev Præst i Tranquebar, deres Datter gift med Kristen Andersen, Degn i Andst og Gjesten. 3) Abellone Katrine tjente først på Hundsbæk, siden i 6 År hos General Brockdorf og giftede sig siden med Faderens 2 Efterfølgere. 4) Katrine Birgitte giftede sig med Degnen i Vejen Terman Mortensen, med hvem hun havde 9 Børn, af hvilke kun 2 blev voksne, nemlig Niels Jokum Termansen, Kromand i Vejen, og Dorthe Katrine, gift med Præsten Hans Olivarius i Velling. 5) Oluf blev Guldsmed i Ribe¹⁾.

Anden Gang ægtede Hr. Bützow 22 Sept. 1741 Kristine Margrete Höyer, Enke efter Lavrids Holst, Præst i Selde og Åsted; hun døde 7 Dec. 1750. 1730 blev han rørt af et Slag, medens han stod på Prædikestolen i Læborg, hvorved han mistede Mælet i nogle Dage, men kom sig siden; dog beholdt han en Rystelse i sin højre Hånd, så han vanskelig kunde skrive. Et Par Gange havde han nær mistet Livet i Kirken; han plejede at komme der $\frac{1}{2}$ Time før Menigheden, og da han engang havde lagt sin Bog på Altret i Vejen Kirke og neppe var kommen 6 Skridt derfra, faldt det øverste af Altertavlen ned; en anden Gang faldt Prædikestolen i Læborg ned med ham også uden at gøre ham videre Skade. 1758 tog han Eftermanden til Kapellan, men bestyrede selv Provsteembedet

¹⁾ Jfr. Giessings Jubellærere II, 2. S. 132.

og endel af Præsteforretningerne til sin Død 26 Febr. 1762.

10. Hr. Hans Klemensen Fog er født i Hvidding Præstegård 20 Juni 1726, hvor hans Fader var Præst. 1738 kom han i Ribe Skole, blev Student 1748, opholdt sig efter anden Examen hjemme, da hans Fader var svagelig, indtil han 1751 tog Attestats med 3de Karakter (dengang læste man til en bestemt Karakter; og dennes Beskaffenhed var ofte mere Vidnesbyrd om timelig end om åndelig Begavelse). 16 Sept. 1758 blev han personel Kapellan her og fik 23 Febr. 1759 Ventebrev på Kaldet. Samme År giftede han sig 9 Maj med Abellone Katrine Bützow, med hvem han havde 5 Børn: 1) Ellen Kristine, død 1772, 2) Joakim, Hører ved Nakskov Latinskole, 3) Niels Jokum, død 1785 som Farversvend i Århus, 4) Klemen, Proviantforvalter i Norge, 5) Magdalene Dorteia, død 6 Feb. 1843, var først gift med Jes Lorentzen i Vejen Mølle, der døde 16 Febr. 1820, derpå 12 Okt. 1821 med Kristen Poder, der døde 1834.

Hr. Fog døde 2 Marts 1771.

11. Hr. Joakim Hår, Søn af Købmand Jörgen Hår i Kolding og Luise Katrine Solchau, er født 14 Dec. 1739, kom i Kolding Latinskole, men da Faderen døde, da han var 13 Aar gl., tog Moderen ham ud af Skolen, forat han kunde hjælpe hende med Handelen, men han fik dog atter Tilladelse til at gå den studerende Vej og blev Student i sit 20de År. Da han Året efter havde taget anden Examen, blev han Hører ved Kolding Skole og tog i denne Stilling Attestats 1766. 27 April 1771 kaldtes han til Præst her og giftede sig med Formandens Enke, der døde 18 Juli 1814 uden at have bragt ham Børn. 1787 blev han Provst og 1796 Forligelseskommissær for Slavs Herred og 5 Sogne af Malt Herred. Han skal have været en brav og dygtig Mand og døde 12 Marts 1812.

12. Hr. Henrik Bruun, kaldet 4. Dec. 1812, † 1821.
 13. Hr. Niels Sommer Bergenhammer, kaldet 29 Juni 1821, † 1826.
 14. Hr. Jens Orten Bøving, kaldet 20 Dec. 1826, forfl. til Egtved 1842.
 15. Hr. Filip Kristjan Fuglede, kaldet 13 Juni 1842, † 1855.
 16. Hr. Sofus Karl Viggo Hansen, kaldet 24 Marts 1856.
 4 Jan. 1661 blev Niels Gertsen Hjørring Degn i Vejen og Læborg.

Læborg Sogn.

Der er ingen By, efter hvilken Sognet har Navn, men Marken omkring Kirken kaldes Læborggårds Øde. Denne Læborg Gård, der har stået på Læborggårds Banke tæt ved Kirken, må, som Navnet viser, i Oldtiden have været en Borg, Læ-Borg; Læ (gotisk blaiu) har vistnok oprindelig betydet en Grav og siden fået den nuværende Betydning Ly, Værn. Så længe er det siden, at den blev afbrudt, at i det 17 Årh. ingen Spor af nogen Bygning kunde vises. Det hedder nemlig i det Syn, der 1683 toges over Sognets Marker i Anledning af den ny Matrikel, at den tilhørte Sognepræsten i Ribe Niels Jørgensen Serup (som en Del af hans Kannikegods), og kan ingen det mindes, når samme Gård har været ved Magt, eftersom Stedet ikke kan kendes, hvor Gården har stået, og ligger dens Jord ganske med stor Lyng begrot; samme Gård har ingen Herlighed, hverken af Skov, Fiskeri, Gærdsel eller Engbund, så og ej

noget andet end den bare øde, med Lyng begroede Mark«. Som en Følge heraf fik den intet Hartkorn. Det må have været en ældgammel Borg, hvis Ejer må have været en mægtig Mand, der på sin Grund har opført en Kirke, der har givet hele Sognet Navn. Kirkens Ejendomme har dog ej været betydelige, ti i det 16 Årh. lå dertil kun: »1 Eng, kaldet Mikkelsgave, og 1 Eng ved Vordvord (∴: Varvad)¹⁾ på 12 Læs, som Drostrup Mænd har i Brug«. Et vigtigt Vidnesbyrd om Stedets ældgamle Vigtighed er, at der noget nord for Kirken på den nordlige Rand af en stor Grube fandtes en Runesten, der nu ligger ved Kirken. Midt i denne ved Udgravning frembragte Fordybning ligger en uhyre stor aflang Sten, hvis øverste Del er bortsprængt og må søges i Runestenen, ligesom en Mængde andre Sten deromkring øjensynlig også er Stykker deraf. Kansleren Kristjan Fris lod i det 17 Årh. Bønderne forsøge på at vælte Stenen forat se, om der ej var Indskrift på den anden Side, men de kunde ikke rokke den. Hvad selve Runestenen angår, da er Runerne nogle af de største, man kender. Ved Enden af den sidste Linie er en Hammer indbugget; nogle Huller findes under Indskriften, der øjensynlig er frembragte af Stenkløvere, så det må skyldes et lykkeligt Tilfælde, at Stenen er frelst. På den står: **HRAFNUŅGA TUFU : HIAU : RUNAR : THASIAFT [THUR]²⁾ VI : TRUTNINŅ SINA ∴: Hrafnunga Tuvi hug disse Runer efter [Tyr]e²⁾, sin Dronning.**

Ravnunge Tuve er rimeligvis en af de gamle Beboere af Læborg, der har villet overgive Beretningen om sin Deltagelse i Opførelsen af det omtalte Mindesmærke Tyras Høj til Efterverden. Ti disse Højens Opførere må vi ingenlunde antage for Trælle, sådanne havde intet at be-

1) Varvad eller Varde Vad er nord for Vejen Mølle, der hvor Vejen fra Varde til Kolding fordem gik over Åen.

2) Her er nogle Bogstaver borthugne, men vi har Ret til at slutte, hvad der har stået, af den omtrent ligelydende Sten i Bække.

tyde, og det vilde være meningsløst at indhugge deres Navne i Sten. Nej, det var fribårne Mænd, der til Tak for Tyres Virksomhed lod Arbejdet udføre under Kong Gorms Påvirkning; ti på den mindre Jellingesten står jo: Kong Gorm lod gøre disse Mindesmærker efter sin Dronning Tyre Danebod. På den Runesten, der står i Bække ved Kirken, står: Rafnunga-Tuve og Fudin og Knuble, de tre gjorde Tyres Høj; her har altså alle Deltagerne i Værket kundgjort for Efterkommerne, at det var dem, der lod Arbejdet udføre, fordi det ikke var sat på det rette Mindesmærke, hvor Kongen påtog sig hele Æren. At Tuve atter har sat det på et andet Sted, må tyde på, at han her har haft sin Hjemstavn. Den Æt, hvortil Tue (ti det er samme Navn som det gamle Tufi) hørte, var Ravnungerne eller Efterkommerne af Ravn, på samme Måde som Skjolds Efterkommere hed Skjoldunger, og dette har man som nærmere Kendingsmærke sat foran det egentlige Navn¹⁾.

Af Oldtidsminder nævnes følgende i Præstens Indberetning til Ole Vorm 1638: På Gammelby Mark: Fru Mettes Bjerg, Bygebjerg, Majhøj, Debelmáshøj, Aggelundhøj, Kjeldbjerg, Brunhøj, Kirkebjerg. Stavlund Mark: Rishøj, Stavlundhøj, Langbjerg, Tjørnhøj, Ingebjerg. Drostrup Mark: Tophøj, Kjethøje er 3, Mølhøj, Varvadhøj, Kjellinghøj, Ulvshøj, Bredhøj, Pughøj, Sandhøj, Brændbjerg; Nyby Mark: Ulvhøj, Kjeldbjerg, Bussebjerget, Kraghøj; Kjeldbjerg Mark: Grydhøj. Dale og Damme var da: Gammelby: Kjeldbjergdam, Kirkedam, Torndam, Ingebjergs Dam, Tørredam; Stavlund: Stavlunddam, Ødal, Hjordal, Brendal; Drostrup: Stordal, Bygesteddam. På Læborg Kirkegård en Kilde uden Navn.

I Krigen 1657—60 blev Sognet så ødelagt, at der 1661 kun fandtes 1 G. i Gammelby, 1 G. i Nyby, 4 Bol i

¹⁾ Om Runestenen se Antiq. Tidsskrift 1852—54 S. 283—89. Thorsens Runemindesmærker S. 26. 244.

Nordenskov og Annekspræstegården, der ikke var øde. Endnu hedder det 1690 i en Indberetning fra Præsten, at følgende Gods var øde siden sidste svenske Indfald: Hundsbæk Hovedgård, hvorved Præsten foruden Offer mistede 3 Ørte Rug årlig, Stavlund Gård, $3\frac{1}{2}$ G. og 1 Bol i Drostrup, $\frac{1}{2}$ G. i Gammelby. Det hedder desuden: »Det øvrige Læborg Sogn er så forarmet formedelst den skarpe Egn og den idelige Durchmarsch, eftersom det ligger til alle alfare Veje fra Viborg til Ribe, fra Frederits og Kolding til Varde og Ribe, at Præsten såre lidet og ringe for sin Umage til Levned's Ophold kan bekomme.»

Byer og Gårde :

Læborggård. Om denne er ovenfor talt; dens Mark er nu begyndt at bebygges. Udentvivel er det denne Gård, der omtales i et Skøde af 1 Juni 1468, i hvilket Lawy Suob, Væbner, af Brødsgård [sælger til Tellef Rewentlow, Ridder, en Gårds Eje på Skowbøl Mark i Leborgh Sognn østen fraa Leborgh Kirke og et . . . Mark (Enemærke?) Skov på den samme Mark, som kaldes Suobbeslundh, og al sin Ejendom over al Leborgh Mark tilligemed et Byggested i Drosdrup¹⁾. Siden Suobbeslund åbenbar har Navn efter Sælgeren Suob, har denne vel bot her, og Gården på Skowbøl Mark må da have været mere end en simpel Bøndergård. I Erik Juels Jordebog 1649—50 hedder det: »alle Drostrup Mænd giver samtligen af Læborg Ejendom 2¹.₂ Ørte Rug. Fra Drostrup er Jorderne solte til Bebyggelse i dette Årh.

Gammelby har udentvivel tidligere haft et andet Navn, måske Læborg By; der er engang sket en Udflytning derfra, og den ny By fik Navnet Nyby, medens den oprindelige

¹⁾ Diplomatariet i Geh. Ark. fra Trøjborgs Arkiv. Skødet er dateret Gram. Vidner var Anders Jonsen af Toffskow, P. Styggi, Jes Tødssen, Iver Tødssen, Jwrin Smalsted, Væbnere, Iwer Niclessen, Jep Buck, Brødre af Nagbøl. Den omtalte Skov må have været det nuværende Drostrup Krat, der består af Bøgetræer.

til Forskel derfra kaldtes Gammelby. Her var 1651 6 Gårde og 3 Bol; 1683 foruden Gårdene 1 Bol (o: Hus med Jord til) og 6 Gadehuse. Her er Annekspræstegården, som Erik Juel til Hundsbæk 1621 fik i Mageskifte af Kronen, hvorfor Præsten årlig skulde nyde af Riberhus 3 Td. »ydferdig« Rug¹).

Nyby var 1651 2 hele og 4 halve Gårde og 3 Bol, hvilke sidste 1683 kaldes 2 Boliger og 1 Gadehus med lidt Jord til.

Drostrup skrives 1392 Drusdorp og var 1651 6 Gårde og 2 halve G. og 2 Bol; deraf blev 1 G. og 1 Bol afbrændte og øde 1659; dette Bol havde fået sin Jord udlagt fra de 4 Gårde, men 1683 kunde dets Jord ej påvises.

Nordenskov betyder nord for Skov. Der nævnes i Skødet på Hundsbæk 1392 17 Otting Jord på Nordenskov Mark, så denne By har ikke været så ringe. Siden er den lagt ind under Hundsbæk Hovedgård, men er igen senere bebygget og var 1651 4 Bol, om hvilke det hedder 1683: »de har af første Begyndelse været Fåresti.« De 3 Steder er opførte mellem 1640—50.

Kjeldbjerg Gård var øde 1661. Om dens Op-rindelse fortælles følgende efter Sagnet i forrige Årh. i Grönlunds Samlinger: »Erik Juel til Hundsbæk har ladet den opbygge for en Amme, Dorthe, som havde vist stor Troskab mod hans Börn; ti da Fjenden kom, blev 2 af Erik Juels Pigebörn så bange, at de tog hverandre ved Hånden og sprang ud i en Brønd og således ynkelig omkom. Et Barn på 3 År og 1 mindre, som endnu var hos Ammen, tog hun og gik ud at skjule i Skoven, hvor hun i nogle Uger opholdt sig og efterhånden søgte om Brød i omliggende Steder. Erik Juel, som med Fruen var flygtet fra Hundsbæk, vidste ved Hjemkomsten ej andet, end at

¹) J. Reg. VII., 380, 399.

alle hans Børn var omkomne, förend Ammen en Dag kom kørende med dem, da hun efter sigende i 8 Uger havde opholdt dem i Marken. Og til Belønning Blev Kjeldbjerg opbygget af Erik Juel, hvor Ammen og hendes Mand Sören længe levede uden at give Afgift.»

Dette forholder sig imidlertid ikke rigtigt; ti vi har Erik Juels Hustrus egne Optegnelser om hendes Børn, og deri nævnes Sagen ej med et Ord. Imidlertid må der dog have været noget derom, siden Personerne endog nævnes ved Navn, og Dorte kan gerne på anden Måde have vist sin Troskab i den eneste Fejde, Sagen kan være foregået, nemlig i den kejserlige Krig 1627—29. Stedet nævnes allerede 1580: »en øde Mark, kaldet Kjeldbjerg Mark, som de Vittrup Mænd hertildags i Brug har haft.»

Stavlund Gård blev ødelagt i Krigen 1657, og Jorden var 1683 tilgrot med Lyng; den hørte da under Hundsbæks Takst. 1651 var her 2 halve Gårde og 2 Bol. Senere var den samlet til 1 Gård, fra hvilken nu endel Huse er udskilte.

Af nyere Oprindelse er: Ulvborg, Murholm, Mølholm, Holm Huse, der alle er byggede på Hundsbæks Hovedgårds Grund allerede i forrige Årh.; desuden nævntes da Teglgård, Madehus og Kirkehus.

Hundsbæk. Imellem høje kratbegroede Hedebanker ligger den enlige Gård Hundsbæk, forbi hvilken der løber en Bæk, der oprindeligt har givet denne og en förværende By Navn. For flere hundrede År siden var Bankerne klædt med høje Trær, og en stolt Ridderborg knejste, omgivet af dybe Grave. En af Bankerne hedder Fru Mettes Bjerg efter en af Beboerne, der efter Sagnet her skal have haft sin Yndlingsplads, hvor hun sad og sørgede. Nu er alle Spor af Fortidens Glans jævnet med Jorden, og hvad Sagnene fortalte er gået i Glemsel. Første Gang, Gården nævnes, er 1390, da

Mathias Kristensen til Hundsbæk »Mathias Christensen de Hundsbeck parochiæ Læburg« gav for sin og sine Forfædres Sjælemesse på Grund af den Velvilje og Kærlighed, som var vist ham af Abbeden i Løgumkloster, til dette Kloster sin Mølle Gamlæwoth i Skodborgå (Schotteburga), der lå mellem Frøs og Malt Herred, og sine Ejendomme i Skodborg i Frøs Herred¹⁾.

Torsdag i Pinse 1392 solte han ved et plattysk Skøde til Hennike Limbæk alt det Gods, han ejede i Malt Herred og hans Fader för ham, nemlig 16 Otting Jord på (den nu forsvundne) Ersleue Mark, Ager og Eng, 4 Gårdsteder i Eskelund (»Esschelund«), 4 Gårdsteder i Tusbøl (»Tuusbøl«) og et Gårdsted i Tislund (»Tyslund«), dertil en Otting Jord, Ager og Eng, foruden et Enemærke, kaldet Kirkegård (»Kyrkgarde«), 17 Otting over al Nordenskov Mark (»Norschow«), 4 Gårdsteder i Gjørndrup (»Gerndorpe«) og dertil 5 Otting Jord, Ager og Eng, foruden 1 Otting i Vester Nordenskov Egeskov, fremdeles en indhegnet Bøgeskov i Gjørndrup og »Rauenstwet« og »Brudyrud« på Gjørndrup Mark. I Lindknud Sogn i Vittrup (»Wytdorpé«) 2 Gårdsteder og dertil 3 Otting Jord, Ager og Eng i samme Mark. I Hundsbæk (»Hunzbeke«) 4 Gårdsteder og fuld Del i Skov og Ager over hele Hundsbæk Mark, følgende Enemærker til Hundsbæk Gård (to hunzbeke houe) Gudehaue, Hunzbeker og Enghelholm²⁾, fuld Del i Skoven »Sunder steyl« (o: Stild Skov), der ligger til Hundsbæk Gård, 1 Gårdsted i »Albeke«, en Toft i »Schowbullingh«, et Gårdsted i Drostrup (»to Drusdorpe«)

¹⁾ SRD. VIII. 216. Ved en Skrivfejl i den der trykte Afskrift af Brevet står urigtig Skodborg i Skodborg Herred (»Scottburg dicte Scottburghherret«).

²⁾ I Danske Magazin IV. 1 og derefter flere Steder antages urigtig, at hermed kunde menes Herregården Engelsholm, skönt det tydelig fremgår heraf, at Engelholm er en Holm på Hundsbæk Mark. En Eng af lignende Navn Engelsholm var ved Sønderskov. (S. 41)

og fuld Del i Ager og Eng over hele Drostrup Mark, samt Drostrup Møllested, desuden Gamle Vejen Mølle («Gammel Weghen mølenstede»¹⁾).

Den Hønnike Limbæk, der købte Hundsbæk, var Søn af den af Valdemar Atterdags Historie bekendte urolige Drost Klavs Limbek. Han havde i Faderens Tid med Held 1357 forsvaret dennes Borg Törning mod de holstenske Grever, der var forbitrede over, at han til Gengæld for en lignende Adfærd mod nogle af sine Folk havde ihjelslået nogle Kielere og bortført andre til Törning. Dette gav Anledning til en Krig mellem Kong Valdemar og Holstenerne, med hvem Jyderne havde forbundet sig. Senere deltog han 1368 i den store jydsk Opstand mod Kongen, med hvem han 1373 indgik Forlig. Som Lensmand på Riberhus drev han Sørøveri mod Hansestæderne, der sluttede ordenlige Våbenstilstande med ham og andre danske Adelsmænd. Også i andre Henseender viste han et voldsomt Sindelag, navnlig led Ribe Domkapitel megen Overlast af ham; dog blev han siden så forsonlig, at han 1388 stiftede en Sjælemesse i Ribe Domkirke. Han var tillige Lensmand over Varde Syssel og Skodborg Len²⁾. 1399 fik han Varde Syssel i Pant; det indløstes dog næste År, men han beholdt det som Len. 1394 fik han hele Gram Herred i Len og trak sig efterhånden ud af sine Forbindelser og Ejendomme i Nørrejylland. Med Hertug Gerhard af Sønderjylland deltog han 1404 i et Tog mod Ditmarskerne, hvor han faldt med denne og blev begravet i Meldorf³⁾.

Dennes Søn Klavs Limbæk, der ejede Törning, Møgeltønder, Gram, Trøjborg med Løg Herred ligesom Faderen og var forlenet med Gram, Hvidding, Frøs og Kalvslund Herreder, arvede også Hundsbæk. Om denne

¹⁾ Topog. Saml. Nørrejylland 65 i Geh. Ark. Drostrup Mølle skal have ligget sønden for Byen og norden for Varvad. ²⁾ Se foran S. 54.

³⁾ Beckers Orion, Månedsskriftet I. 129—65.

Mand udsiger Professor Tyge Becker i sin interessante Familiehistorie om Limbækkerne¹⁾, at han var den sidste sønderjydske Adelsmand, der med Kraft og Våbenmagt forsvarede sin Nationalitet mod de indtrængende Holstenere. Efterhånden fortrængtes den indfødte Adel over Kongeåen, og en Sværm af Holstenere med Trældom og Livegenskab i Følge besatte deres fædrene Ejendomme. Dog, da Klavs Limbek ikke udøvede nogen særegen Indflydelse på denne Egn, vil vi henvise til ovennævnte Skildring.

Dronning Margrete vidste fra sin Faders Tid, hvor farlig den jyske Adel var at have med at gøre; hun forbad 1396 at bygge flere Borge i Jylland, og de, der var, søgte hun at tilintetgøre dels på lovlig Måde ved at nedsætte Kommissjoner, der skulde undersøge, hvem uretfærdigt Gods tilhørte, og dømme det til rette Ejerman, og ved at opkøbe så mange som muligt og dels ved at tvinge Ejeren til at ødelægge Fæstningsværkerne, når hun havde Lejlighed til at komme ham tillivs. Klavs Limbæk førte mange Fejder, navnlig med den hertugelige Drost Erik Krummedige, og i en af disse er han bleven taget til Fange. Det antages at være sket 1406 eller 1407²⁾, og at han, forat skaffe store Løsepenge tilveje, har måttet afhænde en betydelig Del af sit Gods. Han solte nemlig 1407 til Dronningen Skinkelborg i Stendrup Sogn, Hundsbæk, Trøjborg med Løg Herred, Vesterlands Før, Amrum, Manø, Sønder Rømø og List på Sild; de sønderjydske Besiddelser lagde Dronningen derpå under Viborg Lands-ting, medens de forhen havde hørt under Urnehoved Ting. Der fortælles nu almindelig, at Hundsbæk er lagt under Ribe Bispestol, men dette er urigtigt og udentvivi en Misforståelse af Hvitfeld³⁾, idet han nævner Hundsbæk blandt det sønderjydske Gods, der undergik den Skæbne, og siden

1) Beckers Orion, Månedsskriftet I. S. 187.

2) Anf. Sted S. 171.

3) Hvitfelds Krønike S. 620, 1469. Bispekrønike S. 28.

nævner Gården blandt Bispestolens Ejendomme, der er indtagne ved Reformationen. Der findes intet om, at dette har fundet Sted; tværtimod finder vi Hundsbæk altid nævnt som en kgl. Gård.

Ved et latinsk Brev af 19 April 1407 vidner Kong Erik, på sit Retterting i Slagelse, at Claws de Lembek, Søn af Henneke Lembek af Thyrringæ, til Dronning Margrete skødede sin Gård og Borg («portalicium» 3: fortalicium) Hwndsæk med Mølle, liggende i Nörrejyland, med al den Ejendom, der tilligger nævnte Gård og Borg og Mølle, Marker, Enge, Græsgange (Fæled), Skove, Fiskeri, vådt og tört, rørligt og urørligt, intet undtaget, med hvad Navn det nævnes kan¹). Af Hundsbæk er der ikke gjort noget særeget Len, men den er rimeligvis henlagt under Lensmanden på Skodborg, under hvem vi senere finder den. Vi træffer den nu neppe nævnt förend under Kong Hans, der ofte opholdt sig her, og som det synes for Jagtens Skyld. Der er også dateret flere kgl. Breve herfra i denne Konges Tid. Bartholomæi Dag (24 Avg.) 1494 bevilgede Kongen Ridder Anders Fris Smæropgard på Tyreholm (Serup i Odby Sogn) i Vederlag og Pant for Løneborg berck og fiskegard. Ligeledes fik han i Pant Amtofftgard og Gods. Dette Brev er dateret Hwntzbeck²). 25 Juli 1498 var Kongen her igen og atter 5 Avg. 1499, da han tog Iver Munk, udvalt Biskop i Ribe, og Klærkeriet der i sin Beskyttelse. Dagen för bevilgede han også her samme Mand Tröjborg på Livstid. 11 Juli 1504 var Kongen atter her³). Også Kristjern II. har været på Gården, ti 1516 fik Borgemester og Råd i Varde af ham Kvittans for 60 Mark danske »for det Hold og Gæsteri, som de os holdet skulde i Hwndsbegh«⁴).

¹) Diplomatariet i Geh. Ark.

²) Rentemester Regnskab 1598.

³) Norske Saml. I. 44—55. Geh. Top. Saml. Ribe Nr. 32. Kinchs Ribe S. 412. 423.

⁴) Suhms ny Saml. I. 158.

Fredrik I. var her 7 og 8 Sept. 1527, da han udstødte et Brev om, hvorledes Gæld skulde kræves på Herredsting, og forlenede Peder Ebbesen med Næsbyhoved¹⁾. Herfra drog han til Kjøbenhavn.

1517 fik Hans Brejde kgl. Brev på Skodborg efter Asser Broks Død, eller hvis han kunde få det med hans Minde forinden, tillige skulde han have Hundsbæk²⁾. Askeonsdag 1519 fik Hans Lindenov Lensbrev på Hundsbæk med det Len og Gods der tilligger til så længe, Kongen siger andet derom³⁾.

1525 fik Sivert van der Wisch Pantebrev på Hundsbæk »og det Gods, dertil ligger, for 800 Mk. lybsk, at have, nyde og beholde til så længe, det bliver ham eller hans Arvinger afløst igen for forskrevne Penninge af vor kæreste nådigste Herre eller Hans Nådes Arvinger, efterkommende Konger udi Danmark. Dog har vor kæreste nådigste Herre selv beholdt hos sig Bovjagten, og skal han deraf gøre tilbørlig Tjeneste«⁴⁾. I Bovjagten, det er Klapjagten, som Kongen således selv forbeholdt sig, må vi vistnok søge Grunden til, at Kongerne oftere kom hertil, hvortil de vidtstrakte Heder gav så god Lejlighed. På de Tider, da Jagten var Kongerne og Adelen forbeholdt, må her have kunnet gøres en rig Jagt; længe efter, 1683, finder vi som en meget almindelig Klage i Sognet, at Bønderne plages meget af Ulve; endnu i Slutningen af forrige Årh. har der været Ulve her i Sognet, og en gammel Mand har fortalt, efter Meddelelse af Folketingsmand Termansen, at en sådan i hans Barndom en Nat tog deres Gårdhund. Når man her frygtede for at blive forfulgt af Ulve, satte man sine Træsko med Næsen imod den Vej, hvor Ulven ventedes, og løb alt hvad man kunde. Dog jagede Kongerne neppe efter Ulve.

Sivert van der Wisch lovede Kongen 1525 at stille en væbnet Mand mod Fjenden.

¹⁾ D. Mag. IV. 282. Vedel Simonsen, Odense. Annal. f. nord. Oldk. 1847. S. 120. ²⁾ Suhms Ny Saml. I. 164.

³⁾ Smstds. I. 346. ⁴⁾ Reg. o. a. L. III.

1532 fik Klavs Då Brev på Skodborg Len og Hundsbæk Len, når han selv vilde indløse dem fra Panthaverne. Om ham se under Skodborg.

1538 fik Jesper Rantzau, der også havde Skodborg, hvortil henvises, kgl. Brev, »at efterdi han nu efter kgl. Majestæts Tilladelse har indløst Hundsbæk Gård for de 1200 Mark lybsk, som Klavs Då det for i Pant havde, da skal forskrevne Jesper Rantzau og hans Arvinger samme Gård nyde, bruge og beholde, til sålænge den vorder ham eller hans Arvinger igen afløst af kgl. Majestæt eller hans Nådes Arve Efterkommere, Konger udi Danmark, for forskrevne 1200 ŷ lybsk, dog med så Skæl, at han skal gøre Kgl. Majestæt og Riget deraf tilbørlig Tjeneste¹⁾).

Efter ham gik Pantet over til hans Enke Fru Margrete Rantzau, der også havde Skodborg; hun fik 11 Feb. 1562 kgl. Brev: »Vider, at vi har undt og tilladt, at os elskelige Niels Lange, vor Mand og Råd, må på vore Vegne til sig indløse vor og Kronens Gård Hundsbæk for den Sum Penge, den fore udi Pant står, ti beder vi eder og vil, at når forskrevne Hr. Niels Lange eder samme Penge på vore Vegne fornøjendes vorder og har fuldgjort det Pantebrev derpå er, at i da lader ham følge forskrevne Gård og Gods med forskrevne Pantebrev, Jordebøger, Register og alt andet som samme Len bør at følge og ingen Hinder gör ham derpå²⁾).

Niels Lange til Kjærgård var også Lensmand på Ribberhus, og i Regnskabet for dette Len 1562—63 omtales som Indtægt 28 Td. Rug og Mel af Hundsbæks Avl. Gården styredes af en Foged, der fik 10 Daler om Året. Bønderne til Hundsbæk var 1 G. i Spjarup, 3 G. 1 Bol i Jorstrup, 1 G. i Verst, 1 G. i Bække, 3 G. i Drostrup, 2 G. i Eskelund, 3 G. i Tusbøl, 3 G. i Åtte (»Aiitt«), 1 G. i Surhave, 6 G. i Gærndrup, 3 G. 2 Huse i Hundsbæk,

¹⁾ Reg. o. a. L. IV. 607. ²⁾ Teg. o. a. L.

hvoraf Afgiften var: 2 Td. Smör, 2 Td. Honning, 5 Ørte Rug, 3 Ørte Byg, 2 Ørte Havre, 28 Svin, 115 Ɔ.

Til hans Enke Abild Skel udstødte Kongen 27 Feb. 1566 Brev: »Vider, at som eders Husbonde nogen Tid siden forleden havde lovet, at ville forstrække os med nogle Penge på vort Slot Lundenæs ydermere imod det tilforne udi Pant står, så at Summen sig skulde beløbe 20000 Daler tilhobe, da efterdi vi nu har Penninge behov, har vi ladet handle med os elskelige Hans Johansen til Fobislet, vor Mand og Tjener, så han os har forstrakt med en Summa Daler, hvorfor vi er tilsinds at unde ham Hundsbæk Gård og Len til Forvaring. Ti beder vi eder og nådigst begærer, at i vil opdrage os det Pant i har på forskrevne Gård og igen andvorde forskrevne Hans Johansen på vore Vegne det Pantebrev i derpå har; han skal igen eder til Hånde stille vort Brev, dermed vi vil forhøje eders Pant på Lundenæs med de 4000 Daler, som eders Husbonde på Hundsbæk udlånt har, så det skal holdes eder uden Skade¹⁾.

Fru Rigborg Tegenhus, der vel var Hans Johanssens Enke, fik 23 Okt. 1571 kgl. Brev: Vider, at vi er tilsinds nu straks at indløse vort og Kronens Gods Hundsbæk og det at lægge under vort Slot Koldinghus, ti skikker vi til eder de 4000 Daler, det for udi Pant står, bedende eder og vil, at i dem annammer og igen andvorder denne Brevviser vort Pantebrev, som i derpå har, og Godset efter Pantebrevets Lydelse lader følge os og Kronen²⁾.

Hundsbæk var dog ikke længe under Koldinghus, ti 15 Dec. 1573 fik Erik Lykke Lensbrev på Riberhus og Hundsbæk med tilliggende Bønder og Tjenere. I Lensbrevet bestemtes blandt hans øvrige årlige Løn, at han skulde beholde Avlen af Riberhus Ladegård og Hundsbæk Gård med Korn, Smör og al Affødning, dog skulde han

¹⁾ Teg. o. a. L. VIII, 496.

²⁾ Teg. o. a. L. XI. 407.

bruge sit eget Sædekorn og igen levere i Inventariet ved Fratrædelse, hvad Kvæg eller andet han fik med Slottet og Gården. Heraf skulde han tjene Kronen med 12 Ryttere (»gerust Heste«) og betale arlig 2544 gode Daler og 1 Ort og besynderlig gøre Besked for Gæsteriet af Hundsbæk, hvilket han skulde afbetale med Dalere¹). Her kaldes Hundsbæk Gård i Modsætning til Riberhus, der kaldes Slot; vi ser end videre, at det naturlige Gæsteri, der skulde give Kongen Naturalforplejning på hans Rejser omkring i Landet, er blevet afløst med Penge, så vi kan ikke vente Kongebesøg her på den Tid. Hundsbæks Betydning er svunden, den kongelige Lensmand holder ikke længer Hus på Gården, men overdrager dens Bestyrelse til en Foged, der driver dens Jorder og fører Regnskab over Indtægterne af dens Bønder; dette har vist allerede været Tilfældet med de fleste af de mange Panthavere. Interessen ved Gårdens Historie er nu kun liden, idet disses Levned kun såre lidet vedkommer den. I E. Lykkes Tid er der foretaget Bygningsarbejde på Hundsbæk, ti i Riberhuses Regnskab 1574—75 omtales: givet Tømmermænd, Murmænd, Tækkere og Snedkere, som har arbejdet på Slottet og Hundsbæk Gård, og for hvis, som er købt til Slottets og Hundsbækgårds Bygning, 615 Dlr. 7¹/₂ β 2 Penge. Næste År købtes Kalk hertil. Nu oplives Historien dog atter, idet Gården 3 Juli 1578 gik over i private Hænder. Kronen afrundede på den Tid sine Ejendomme omkring Kolding og Vejle og sluttede derfor et Mageskifte med Fru Bege Klavsdatter, Enke efter Peder Galskøl til Sønderskov. Hun udlagte den nu forsvundne Herregård Damsgård i Starup Sogn i Brusk, da Jerlev Herred, med dens Gods og fik derfor igen Hundsbækgård med Bygning, Skov og Ejendomme i den Stand hvori det var, 1 G. i Hulvad, 5 G. (der alle ydede Skovsvin) 2 Bol, 2 Gadehuse i Hundsbæk

¹) Geh. top. Saml.

bæk By og »en sær Mark kaldet Vittruphoved Mark«, som Bønderne af Hundsbæk havde brugt og givet 2 Ørte Rug af, Eskelund 2 G., Gjerndrup 1 G. »Staaerlund« (Stavlund) 1 G., Drostrup 4 G., Gammelby 3 G., Tuesbøl 3 G. 1 Bol, Åtte 3 G., Tvildho («Thuildhoud») 1 G., Debel 1 G., Hyllelund 1 G., Okslund 1 G., Holsted 2 G. og Holsted Mølle¹). 10 Jan. 1580 fik hun endnu i Mageskifte af Kronen i Maltbæk 3 G. 1 Gadehus, i Gammelby 2 G. 1 Gadehus, en øde Mark, kaldes Kjeldbjerg Mark, som de Vittrup Mænd hertildags i Brug har haft, Tuesbøl 1 G., Gjerndrup 1 G., Høgsbro i Hviddig Herred 1 G.²).

Fru Bege Klavsdatter synes at have udset Hundsbæk til Enkesæde, da hendes Søn Albert Galskøt synes at have overtaget Sønderskov; men efter dennes Død 1 Juni 1593³) solte hun Sønderskov 1600 og levede udelukkende her.

Hun havde da neppe mere end 2 Døtre tilbage, af hvilke Anna 15 Feb. 1579 var bleven gift sig med Mogens Juel, der må have ejet en Gård i Emmerlev Sogn, i hvis Kirke der er (eller var) Gravmæle over Fru Anna Galskøt, Mogens Juels »til Hundsbæk«, død 1600, 51 År gl.; (der siges dog også at hun, der døde 15 Juni 1600, er begravet i sin Sognekirke til Hundsbæk.) Den anden Datter Johanne blev gift 19 Okt. 1594 med Voldsmanden Kristoffer Rosenkrands til Høgsbro og Koksbøl, der nu tillige skriver sig »til Hundsbæk« og »til Sønderskov«. Hun døde 17 Feb. 1607 på Hundsbæk og Fru Bege havde nu af nære Slægtninge, såvidt bekendt, kun Svigersønnen »en Torn blandt Roser«. Han var Søn af Ludvig Nielsen til Høgsbro, der døde 29 Juni 1591. Hans voldsomme Karakter træder os imøde i et kgl. Brev af 17 Avg. 1600⁴) til Peder Munk

¹) J. Reg. II. 67. Næsten alle Gårdene gav Skovsvin i Landgilde.

²) J. Reg. III 19.

³) Han blev begravet i Folding Kirke 15 Juli.

⁴) J. Teg. V. 130.

»at som der begiver sig nogen Irring og Trætte imellem os elskelige Peder Juel til Alsted, vor Mand og Tjener, på den ene, og Kristoffer Rosenkrands til Sønderkov på den anden Side, om hvilken Irring vor Befaling til eder og flere vore gode Mænd er udgangen og ikke endnu skal være til Ende gjort og vi forfare, at forskrevne Kr. Rosenkrands skal have fjendligvis undsaagt forskrevne Peder Juel, og efterdi vi ingeniunde vil lide og tilstede, sligt udi Sagens endnu hængende og varende Trætte og Rettens lovlige Forfølgning at skulle ske, da beder vi eder og vil, at i med det første tager Hånd af forskrevne K. Rosenkrands, at han er forskrevne Peder Juel aldeles og i alle Måder ubevaret og ingen Ulyst i så Måder sig foretager«.

1604 købte han Koksbøl af sin Broder Karsten, hvorfor han fik kgl. Brev 22 Feb. 1604, at der til Emmerlev Kirke til en Kapellans Underhold var funderet 30 Ørte Korn efter Kristjan III's Konfirmation 1547, hvoraf Hærligheden fulgte med Koksbøl, hvilket Altergods han påmindedes om at give Kirken sin Rente af¹⁾. Et Par Mils Vej længer ind i Heden lå dengang Herregården Donslund, der ejedes af Kristen Juel, med hvem Rosenkrands havde en Del Pengeomsætninger. Han døde 1608 og efterlod sin Euke Karen Strange i ringe Omstændigheder, og da hun engang var bortrejst, kom Rosenkrands til Gården selv tredje og skaffede sig Indgang ved at foregive, at han vilde se på nogle Stude, som Thomas Juel til Estrup havde på Foder her. Derpå gik han ind i Huset og forseglede alle Karen Stranges Kister, Skrin og Skabe, hvori hendes Ejendomsbreve var, og andet Boskab. Han havde en Slags Ret hertil, ti 1 Dec. 1608 havde han ved en Dom på Slavs Herredsting fået Ret til at gøre Indførsel i denne Gård for nogle Gældsbreve han foreviste, men alt var sket

¹⁾ J. Teg. V. 209.

uden Fru Karens Vidende, uagtet Kristen Juels Kreditorer havde været stævnedede til fælles Møde, men derfra var Rosenkrands udebleven.

Kongen var i Februar i Horsens og hun kom til ham med Knæfald og ydmyge Bønner, da hun mente at den af Rosenkrands udviste Adfærd havde været bedragerisk og hans Gældsbreve falske. Kongen forlangte Brevene at se og fandt, at i det ene, der var dateret Hundsbæk 1603, bekendte Kristen Juel at skyldte 4000 Daler, det andet var et Brev som Fru Karen 1608 havde udstædt til han på 5000 Daler. I det første forpligter Juel sig til at overlade ham Donslund, hvis han ikke inden Årsdagen efter havde betalt sin Gæld. Der fortælles nu, at Kongen ikke kunde komme efter Sandheden, förend han engang tilfældig holdt Brevene op for Lyset og da fandt, at Vandmærket i Papiret var af en yngre Datum end Brevet; han kaldte Rosenkrands for sig og bad ham alvorligt ikke at bedrage en fattig Enke, men da han hårdnakked vedligeholdte sin Forsikring om Uskyldighed, ja til andre lod truende Ord falde mod Kongen, lod denne ham fængsle. Under den Retssag, der nu påfulgte, viste det sig, at Rosenkrands på den Tid, han skulde have lånt sine Penge ud, selv havde været i Pengeforlegenhed, så at Juel 1605 havde godtsagt ham for 12000 Dlr., og endelig måtte han gå til Bekendelse, at det første Brev var aldeles falsk, og i det andet havde han ændret 1000 til 5000. Her viste han igen sin skændige Karakter, idet han påstod, at Herredsskriveren Anders Pedersen i Kjærgård ved Koksbøl, der havde forfalsket Brevene, havde forført ham dertil. Da man fik Bud efter hans Brevkiste, viste det sig, at hans Fremfærd ikke havde været ærligere mod andre Folk, han havde nemlig for Skik, når han havde fået Penge betalt, da at udstæde ny Gældsbreve, så flere Folk havde betalt ham 2, ja nogle endog 3 Gange; han havde endog selv forfattet et kgl. Brev af 1602. 18 Feb. 1609 sendtes

han fangen til Koldinghus, og Lensmanden fik Ordre til at give ham et »bekvemmt Kammer og Plads, hvor han uden al Varetægt på videre Besked kunde indsættes og forvares«; »hvad hans Traktement med Øl og Mad sig belanger, dermed skal du dig således forholde, at han bliver spiset lige med Slottets daglige Folk udi Borgestuen¹⁾«. Her blev allerede 29 Marts gjort en Undersøgelse af hans Forhold til andre af sine Kreditorer. På Herredagen dømtes han derpå 17 Marts 1610 til at miste sin Hals, hvilken Dom fuldbyrdedes 23 Marts 1610 på Københavns Slotsplads. Hans medskyldige blev rettet med Sværdet på sit Hjemting, men fik på Slægt og Venners Forbøn Lov til at begraves på Kirkegården²⁾.

Rosenkrands var da gift anden Gang med Kirsten Stygge, hvis Værge Johan Stygge blev istedenfor Hans Stygge. Endnu 10 Marts 1611 var der et Møde i Ribe i Anledning af hans Gæld.

Den gamle Bege Klavsdatter levede endnu nogle År, da døde hun på Hundsbæk 24 Juni 1613. Næste År holdtes Skifte efter hende, ti 22 Feb. 1614 fik Niels Lange Brev, at eftersom Fru Bege Klavsdatters Arvinger er tilsinds med det første at dele og skifte, skulde han ved den Lejlighed være Lavværge for Jomfru Ingeborg Vind³⁾.

Ved dette Skifte blev den unge Erik Juel Ejer af Hundsbæk. Han er vel født på Alsted Hovedgård i Nørvang Herred, som hans Fader Peder Juel ejede. Denne har udentvivl for haft Gods her i Herredet, ti på et Stolestade i Fövling Kirke står hans og hans Hustrus Våben udskårne med Årstallet 1597. Hans Hustru Margrete Ulfstand døde 1611, og Peder Juel selv 15 Marts 1612, efterladende en ikke liden Börneflokk, af hvilken kun Erik var voksen, og gjorde da Tjeneste til Hove som »Hofsinde.« 1612 begærede han, der skriver sig »til Alsted«, en Værge for sine Søkende

¹⁾ J. Teg. V. 446. ²⁾ J. Teg. V. 456. ³⁾ J. Teg. VI. 93.

Hak, Kirsten, Lene, Maren og Margrete, da han havde tilsinds med det første at foretage Skifte efter sine Forældre, hvorfor Morbroderen Holger Ulfstand til Vosborg 12 Nov. beskikkedes dertil¹⁾. 30 Avg. 1614 var han kgl. Sekretær og fik da Brev på en Kannikedom i Ribe efter Biskop Hegelund, på den Betingelse, at »når han ikke længer er udi vor daglige Tjeneste forhindret, skal han bo og residere hos Ribe Domkirke²⁾.» Dette skede vistnok aldrig, ti han havde hele sit Liv igennem offentlige Ærender, der krævede hans Nærværelse andensteds. Rimeligvis i Anledning af en Retstrætte fik Niels Krag og Erik Lange 7 Jan. 1616 Befaling at optage nogle Breve på Hundsbæk og Restrup og tilstille Juel dem³⁾. 1617 blev han trolovet og næste År Søndag efter Mikkelsdag ægtede han i Viborg Sofie Sehested, Datter af Klavs Maltesen Sehested til Rydhave og Anna Lykke, og Søster til den siden så bekendte Hannibal Sehested, Kristjan IV's Svigersøn. Hun fødte ham 16 Dec. 1619 Margrete Juel. Hans Broder Hak Juel, der synes at have arvet Fædrenegården Alsted, døde omtrent 1620, da Knud Gyldenstjerne 18 April beskikkedes til Værge for Søstrene på hans og hans Broder Jens Juel til Lindbjerg, Kongens Hofsinde, deres Begæring⁴⁾. Da Jens Juel ej kunde være tilstede ved Skiftet »formedelst hans daglige Opvartning» ved Hoffet, beskikkedes Niels Krag til at møde i hans Sted 25 Sept. 1620⁵⁾. Noget efter den Tid må Erik Juel have bot på Hundsbæk, ti 6 Marts 1621 er Sønnen Klavs født her; han blev siden Ejer af Vosborg. 14 Juli 1623 fødtes her Peder Juel; han blev dansk Sendemand i Sverig. Men hermed ophørte Familiens stadige Ophold her, ti 2 Juli 1623 blev Erik Juel Landsdommer i Nørre Jylland og forlenedes samme Dag med Gudum Kloster efter Gunde Lange til Brejninge, der blev Lensmand på Koldinghus⁶⁾,

¹⁾ J. Teg. VI, 47. ²⁾ J. Reg. VII, 58. ³⁾ J. Teg. VI, 145. ⁴⁾ J. Teg. VII, 29. ⁵⁾ J. Teg. VII, 47. ⁶⁾ J. Reg. VII, 532.

og fra nu af bode de endel År på Gudum Kloster, hvor Sønnen Holger fødtes 9 Avg. 1624, Hak fødtes 5 Avg. 1625; dem kaldte Gud snart til sig igen. 14 Okt. 1626 fødtes atter her Karen Juel, der blev gift med Tyge Sandberg. Da det kejserslige Indfald skede 1627, flygtede Juels Hustru med sine små Börn til Norge, hvorfra de først kom hjem igjen 8 Dage efter Pinse 1629. Her fødtes Datteren Kirstine, der knap blev 5 År gammel, og den berömte Søhelt Niels Juel, hvem Moderen havde den Glæde af, at hun så ham som Admiral, så Lyset i Oslo 8 Maj 1629. De 3 andre Börn, der fødtes i Danmark, så Lyset på »Thorp« i Ty, nemlig den siden så bekendte Diplomat Jens Juel, Opretter af Baroniet Juellinge, 15 Juli 1631, Melchior, Ejer af Hinsels, 9 Marts 1634 og Maren, der blev gift med Korfits Rosenkrands, 7 Sept. 1636.

Erik Juels Søster Kirsten var gift med Niels Vind til Ullerup på Mors, og efter hendes Død var han 1629 Væрге for hendes Börn. 9 Dec. 1631 fik Niejs Krag og Gunde Lange Brev om at være tilstede ved næste Snapsting, når Juel frasagde sig Værgemålet for sine 3 Søstre Lene, Maren og Margrete¹⁾. 1632 fik han af Kronen noget Gods i Øse Sogn og vel noget för købte han Herregården Haltrup i samme Sogn; dette solte han igen 1636²⁾. 3 Juli 1640 forlehedes han med Pandum Gård og mere Gods efter Erik Krabbe til Torstedlund³⁾, men dette var ligesom Gudum Kloster kun af de små Len; af mere Betydning var Lundesnæs Len, som han fik 31 Maj 1646, hvoraf han årlig skulde give 3600 Rdl. i Specie og holde 4 væbnede Ryttere til Kongens og Rigets Tjeneste⁴⁾. Dette og Påndumgård afstod han dog igen 1649⁵⁾. Imidlertid var der sket en Forstyrrelse i hans Husliv, ti i hans Hustrus Optegnelser står: »15 Jan. 1644 rejste jeg fra Højris med mine Börn og kom over til Fyn, ti Svensken havde da faldet ind i

¹⁾ J. Teg. VIII, 355. ²⁾ Min Skadst Herred S. 160-61. 162. ³⁾ J. Reg. X, 64. ⁴⁾ J. Reg. X, 428. ⁵⁾ J. Reg. XI, 209.

Jylland.« 1648 blev han Rigsråd og forlenedes 1 Maj 1652 med Ålborghus Len¹⁾. Næste År efterlodtes der ham en Del af hans Gæld på Lenet, og der tilstodes hans Hustru og Börn Nådens Året af Lenet²⁾. Han døde 13 Feb. 1657; hans Hustru optegner derom: »Kl. mellem 10 og 11 om Natten kaldte Gud min gode og meget dydige Husbonde udi Viborg, Gud trøste mig, som derfor højliggen bedrøvet er«³⁾. 23 Feb. bevilgedes, at hans og Kristoffer Frises Begravelse måtte udsættes, så længe Arvingerne ønskede det⁴⁾. Kongen beviste hans Enke sin synderlige Nåde, idet han udstødte et Brev af 23 Maj 1657: »At eftersom vi nådigst kommer udi Forfaring, at os elskelige Fru Sofie Sehested, afgangne Erik Juels, af adskillige på vore Vegne skal tiltales for, hvis hendes afgangne Husbonde af vore og Kronens Midler skal have haft udi Hænde og Forsvar, som ej endnu er gjort Rede og Regnskab for, da har vi efter underdanigst Anmodning og Begæring bevilget og tilladt, så og med dette vort åbne Brev bevilger og tillader, at hun for slig Tiltale, som nogen hende på vore Vegne kunde påføre, skal være fri og forskånet og ej herefter af nogen anses, eftersom hendes Sønner sig imod os på det underdanigste erbødet har at erlægge og erstatte det, hvis som han i slige Måder os eller Kronen kan befindes med rette at skyldig blive«⁵⁾. Hvad vi her har frømsat om Erik Juel, er desværre kun tørre Data, der let yderligere kunde forøges, men så meget synes at være klart, at han har været en dygtig og virksom Mand, at han har været vel anset både af Kristjan IV. og Fredrik III., der begge gav ham Len og den vigtige Stilling som Landsdommer i Nørre Jylland; at han også blandt sine jevnlige har været agtet, idet disse har valt ham til Medlem af Rigens Råd.

¹⁾ J. Reg. XII, 54. Beckers Saml. til Fred. III.'s Hist. I. 2. ²⁾ J. Reg. XII, 178. ³⁾ Disse Optegnelser, der er benyttede her, er trykte i D. Mag. 3 R. III. 26-29. ⁴⁾ J. Reg. XIII, 6. ⁵⁾ J. Reg. XIII, 13.

At han har levet et kærligt Familieliv og sørget godt for sine Börns Opdragelse, idet nogle af disse nævnes blandt vor Histories første Mænd, derpå tyder alt, ligesom der findes Vidnesbyrd derom i de Optegnelser, hans Hustru har gjort om sine Familieforhold.

I Erik Juels Tid var Hundsbæk en anselig Gård; i hans Jordebog 1649—50 hedder det: Gårdens Landgilde Taxt med dens påbyggede Boliger i Hulvad og Hulvad Skov, samt de Boliger på Nordenskov såvelsom et Stykke Skov i Bøgeskov, kaldet Nybyskov, 44 Td. Hartkorn. Der sådes da 15 Td. Rug. 8 Td. Byg, 10 Td. Havre, og bjergedes 150 Læs Hø. Af Bøndergods var følgende Gårde og Bol: Nyby 5, Kjeldbjerg 1, Stavlund 3, Drostrup 5, Gammelby 9, Gjørndrup 2, Tvildhoved 1, Lindknud 5, Debel 2, Hovborg 3, Vittrup 6, Gildbjerg 4, Klelund 1, Okslund 3, N. Lintrup 2, der betalte 4 $\frac{1}{2}$ for deres Husfolk (3: Husmænd på deres Mark); desuden mere Gods længer borte. Indtægten af Godsets Bønder var da foruden Hoveriet til Gården:

Penge 33 Rd. 1 Mk. 5 Sk. $\frac{1}{2}$ Hvid. Rug 55 Ørter 3: 68 Tdr. 6 Skp., Byg 18 $\frac{1}{2}$ Ørte 3: 28 Td. 2 Skp., Havre 18 Skp. 1 Fd., Smør 2 $\frac{1}{2}$ Td. 2 Pd., Honning $\frac{1}{2}$ Td. 4 Stob (48 Stob regnede til 1 Td.), Svin 39, Fødenød 7, Gæs 1, Høns 2, Samrask (tørre Flynder) 500.

Men Erik Juels Kår var kun mådelige; da der derfor efter hans Død i Juni 1657 holdtes Skiftesamling i Viborg i hans Bo, fik hans Kreditorer Udlæg i hans Gods og Hundsbæk Hovedgård blev given til Pris. For en Gæld af 1776 Rd. 2 Ort, som han skyldte Maren Madsdatter i Vejle, blev udlagt af Hovedgårdens Taxt til hendes Arvinger: Hulvads Mark og dens Åbyggere, Vittruphoveds Mark, som Nordenskov er bygget på, og Gårdens Skove, ialt 24 Tdr. 6 $\frac{1}{2}$ Skp.; det må have gået hårdt til, når man på den Tid (før 1660) udlagde noget af en Hovedgård til borgerlige: hvem der fik den anden Del, vides ej; dog siges

i Grönlunds Samlinger, at Gården efter Krigen blev bebod af en Bondekarl Peder Jensen fra Haderslev, der købte den for 400 Rdl., men det kan gælde for en senere Tid, ti endnu 1657 blev den fri Hovedgård vistnok udlagt til en adelig. Kort efter at Juelerne havde afhændet deres Gård, kom den svenske Krig og Egnen blev så oversvømmet af fjendtlige Soldater, at den i Bund og Grund blev ødelagt; dette skede også med Hundsbæk, der i dette År 1657 allerede blev »nedbrudt og forødt«. Nogen nærmere Underretning haves ej.

Da der efter Krigen gjordes Opgivelse til Kongen om de adelige Godsers Tilstand, beretter Maren Madsdatters Søn Bertel Jensen Duus 7 Nov. 1660, at han ejede den ovenfor nævnte udlagte Del af Gården, »hvilken Gård i denne Krigstid er ganske bleven nedbrudt og forødt og aldrig der er nydt i Skillings Værd deraf og muligt i nogle År herefter ikke kan bekommes noget deraf«. 1661 vurderedes hele Gården til 2640 Rd. Han må snart efter have afhændet sin Del, ti i Sønderskovs Jordebog af 31 Marts 1662 nævnes som Gods, der er kommet fra Hundsbæk: »udi Hulvad, som er under Hundsbæk Hovedgårds Taxt, 12 Skp. 1 Alb. Hartkorn, der er øde.« I den Beskrivelsesforretning, der 1683 optoges over Gården, findes: »Hundsbæk Gård, som en 26 År har været øde og Svensken den nedbrudt, tilhører velb. Hr. Amtmand Jörgen Skeel Due (til Sønderkov) og Oberst Schwanwede; samme Gårds Mark ligger ganske øde og med stor Lyng begrot; da den var ved Magt, hørte hertil en liden Græsmølle nord i Marken mellem Gammelby og Nordenskov Mark og har kun malet 3, 4 Dage i en Måned«. Vandet dertil kom fra en Dam Posdam. Der var 2 små Fiskedamme nord for Gården, 2 små vest for Gården og 1 nord for Borgegården, der ganske var tilgrode. Af Skove var der Nybyskov, mellem Nyby og Lindknud. Gårdens Tægter var Krogager, Ålekisteagre, Syndervang, Bjergsager, Følager. Vittrup Skov nævnes allerede 1661 som omhugget; det var der Nordenskov var bygget.

Schwanwede, der i den skånske Krig særlig udmærkede sig og om hvem henvises til Richard og Sechers Danske Mindesmærker 6 Hefte, S. 79—82, da hans Historie ikke væsenlig vedkommer Hundsbæk, fik 2 Avg. 1682 Kommissarier beskikkede til at undersøge den Del af Gården, der tilkom Due¹⁾). Denne sidste indgav 1687 Ansøgning til Kongen, hvori det blandt andet hedder: »Af Hundsbæk Hovedgårds, så vidt jeg derudi er berettiget, Restancer. Eftersom samme Gård siden Anno 1657, da den af Fjenden blev afbrændt, ikke har været udi Brug, bebyggt eller besat og jeg dagligen med en Exekution over en anden belægges fra Amtstuen, for hvis deraf skulde restere, nødes jeg forskrevne min Anpart udi bemeldte Hundsbæk Hovedgårds Mark til Eders Kgl. Majestæt allerunderdanigst at afstå, såfremt E. K. M. ikke af sær kgl. Nåde vil efterlade mig forskrevne Restans, indtil Landmålingen til Ende kommer, at jeg den med Bønder kan besætte og bebygge«, hvorpå Kongens Resolution faldt 26 Feb. 1687: »efterlades de resterende Skatter, imod at han straks indretter den til Bøndergods og svarer deraf som Bøndergods²⁾). I Matriklen 1690 nedsattes Hartkornet til 20 Td. 2 Skp.

I Riberhus Amtsregnskab 1688 nævnes Hundsbæk med Nordenskov og Stagelund, hvori Schwanwede efter den ny Matrikel var berettiget 12 Td. 3 Fd., hvilket var øde, men som han nu havde overdraget til Kongen og indleveret Skøder og Adkomster på i Amtstuen. Dette lå nu under Stiftamtmanden i Ribe indtil 1694, da der blev bestemt at udlægge det til Ryttergods; da Due imidlertid tilbød at købe Kongens Del for den Pris, der var gængs for øde Bøndergods, nemlig 10 Rdl. for Td. Hartkorn, overlodes den 1695 til ham, da man ikke mente

¹⁾ J. Teg. XVII.

²⁾ Rentek. Res. Prot. XI. 135, 182—85.

at kunne få mere Fordel ud deraf, da den »siden det fjendtlige Indfald 1657 har været øde og Jorden udi Hede forgrot«. ¹⁾ Due opførte nu Bygning på Gården og ansattes til Personskat deraf første Gang 1697. ²⁾ Marken drevs af en Avlskarl.

Efter Dues Død 1701 søgte hans umyndige Sønners Formyndere om at afhænde Gården med 32 Td. 5 Skp. 3 Fd. Bøndergods i Stagelund, Nordenskov, der altså nu ej længer regnes under Hovedgårds Taxten, Bække, Asbo og Hyllelund, »hvoraf de ikke kan have deres Rente, men taber årlig derved, da de af Mangel på Bønder selv må lade Avlingen til Hundsbæk med stor Bekostning drive, og endel af Godset især i Bække er så ringe, at de intet nyder deraf«; da de havde fundet en Køber, der omtrent vilde give 50 Rdl. for hver Td. Hartkorn, tillod Kongen 15 Feb. 1707, at den måtte sælges. Den er efter den Beregning solt for omtrent 2650 Rdl.

Køberen har vel været Palle Kristensen, der 1700 var Forpagter på Krogsgård, om hvem det hedder i Amtsregnskabet 1712: »denne Mand er af hel ringe Vilkår, såsom han sidder med en liden ufri Gård og ganske lidet og forarmet Bøndergods, desårsag han også har suppliceret til Kgl. Majestæt om nogen Nåde med Frihed på Skatter«. For ham nævnes i Grönlunds Samlinger Peder Jensen fra Haderslev, der købte Gården for 400 Rdl., men hans Tid falder måske kort efter 1660.

Peder Thonbo siges i Grönlunds Samlinger at være kommen 1709 til Hundsbæk at bo, men dette kan ikke være rigtigt; det er måske i det År, at Palle Kristensen fik den, men Thonbo ejede den 1715, i hvilket År hans Broder Niels Kristensen Thonbo købte Lundrup. Efter Kirkebogen, der først begynder 1721, hed hans Hustru Karen, der fødte ham 1721 Sønneren Kristen; desuden

¹⁾ Amtsregnskabet 1695.

²⁾ Amtsregnskabet 1698.

nævnes Døtrene Elisabet, der 31 Jan. 1744 ægtede Hr. Lavrids Braad, Præst i Haderup, og Anna Katrine. 11 Jan. 1726 fik Amtmanden Ordre til at tiltale ham, fordi han, der for 3 År siden havde købt Bække Kirke, havde taget Blyet af Taget og solt det og lagt Tegl istedetfor, taget Bræderne af Våbenhusets Loft, og taget til Bjælker nogle Stykker Træ af Stolene, som nogle af Bønderne havde lagt der forat nedknæle derpå under Gudstjernen.

Fra 1748 nævnes som Gårdens Ejer Hans Adolf Paulsen, Søn af Amtsinspektør Paulsen til Estrup og Skodborghus. Hans Hustru Margrete Elisabet fødte 1748 Kristine Margrete, 1749 Kristiane Magdalene, 1751 Kristine Nikolette. 1752 døde han og er begravet 13 Marts, 45 År gl., i den åbne Begravelse i Bække Kirke; nogle År efter styrtede denne sammen og 20 Mennesker faldt i Graven og slog Kisten itu, hvorefter Graven blev fyldt. Hans Enke blev gift med Engvarius til Skive Slot.

Samme År han døde, soltes Gården til Peder Poder for 500 Rdl., og der skal det År have været så meget Korn på Marken, at Gården havde kunnet betales dermed. Peder Poder skal have været Hosekræmmer, »hvilket dog med Stilhed siges« tilføjes i Grönlunds Samlinger.

Gården blev bortsolt ved Avktion efter Poder. Efter Sagnet indfandt sig ved denne en Mand fra Vesteregnet ved Navn Lars Salomonsen, der var iført ringe Klæder og havde Stunthoser i Træskoene. Han bød 800 Daler¹⁾ og forat have Løjer tilsløg Avkthionsholderen ham Gården

¹⁾ I Grönlunds Samlinger, der er fra samme Tid, siges at Gården soltes 1762 for 2200 Dlr., og i Danske Atlas 1769 nævnes Jens Lassen som den næste Ejer efter Poder. Det er vel muligt, at Las Salomonsen har købt Gården på sin Söns Vegne og selv ikke ejet Gården. Historien om Avktionen har forøvrigt en mistænkelig Lighed med en lignende om K. S. Testrup, der købte Vifertsholm 1740 (Saml. til jydsk Hist. og Topog. I. 338—39.)

og spurte efter hans Kavtionister. »De er her udenfor« svarede han, »tøv til jeg går hen efter dem«, og han hentede sin Pengesæk, som han havde skjult mellem Sivene i de gamle Grave; med denne på Nakken kom han da frem igen og udøste Indholdet for Øjnene på de tilstedeværende, der vistnok blev noget ilde tilmode derved. Han døde på Hundsbæk 1781, 92 År gammel, men havde forinden overdraget den til sine Sønner. I Året 1764 holdtes her 60—70 Stude, 10—14 Kør, 20—30 Får, 8—10 Heste. Hans Søn Jens Lassen bode på Gården 1769 og dennes Broder Salomon Lassen 1773; denne delte Gården mellem sine Sønner Lars og Hans Kristjan Salomonsen i Slutningen af forrige Årh., så denne fik den søndre, hin den nordre Del, dog vedblev Gården i hele sin Delingstid at være 1 sammenbygget Gård. Lars døde i Beg. af dette Årh. og Enken giftede sig med Hans Nielsen fra Tobøl, men hans Søn Salomon Larsen fik hans Del 1825 og døde 1836, hvorpå hans Enke solte den 1838 til Værtshusholder Lorentzen fra Fredericia.

Hans Kristjan Salomonsens Enke bragte Gården ved Giftermål 1816 til Søren Gothardsen og 1842 soltes den til Forpagter Hendriksen fra Fyn. 1853 købte Lautrup på Estrup og Niels Villumsen i Hulvad (der første Gang var gift med en Datter af H. K. Salomonsen) begge Dele af Hundsbæk og lod den drive ved en Forvalter. De lod Gården tildels ombygge, men alle Levninger fra Fortiden forsvandt med det samme, Gravene fyldtes og Slotsbanken jævnedes, hvorved de sidste Levninger af gammel Herlighed gik tilgrunde, uden at det var til nogensomhelst Nytte.

De solte Gården 1863 til den nuværende Ejer Hr. Hansen.

Af Sagn om Hundsbæk kan meddeles, at i Hundsbæk Krat er en Dam, »Linddammen«, der har sit Navn af en Lindorm, der i sin Tid opholdt sig der, og Skoven blev afbrændt forat fordrive den. Bjælkerne i Læborg Kirke

skal være huggede her, men ingen kan mindes, at hans Forfædre har fortalt, at de mindedes andet her end Krat. Et Par hundrede Alen øst for Gården lå til for 20 År siden en stor Fiskedam, der hed Karudsdam og hvori der endnu i Beg. af dette Årh. var en Mængde Fisk. Den er opfyldt samtidig med Gravene. Vest for Slotsbanken vistest for en 40 År siden en trekantet Forhöjning, Kaninholmen, i Engen, der engang var Vand. Blegbanken lå nordøst for Gården ved Bækken og har nok også været omgivet af Vand.

Læborg Kirke

er en lille Kampestensbygning med en lille Korrunding, der imidlertid inde i Kirken aldeles skjules af Altertavlen. Denne er et elendigt nyere Arbejde, der til venstre har Kristus på Korset, til højre Opstandelsen, i Midten Nadverens Indstiftelse. På Døbefadet er fremstillet St. Jörgens Kamp med Dragen, der på den ene Side har Kongedatteren, om hvem Kampen gjælder, på den anden hendes Forældre, der fra Slottet ser til. På Prædikestolen er udskåret Billeder af Evangelisterne, der ikke fremviser noget videre uddannet Geni hos Kunstneren. Ovenover den står: »Anno 1783 lod Kirkens Patron Kancelliassessor Hendrik Hans Kristjan Lautrup og Fru Karen Lautrup til Estrup denne Altertavle og Prædikestol staffere og male«. Prædikestolen står nu midt i Kirken, men der er Spor af, at den tidligere har været anbragt på Korpillen på samme Måde som Tilfældet er andre Steder. Kirken består indvendig af utilhugne Kampesten, medens de udvendig er tilhugne. Tårnet, der nu er lavt, er forenet med Kirken og i det findes 3 spidsbuede Fordybninger, der synes at have været Altre i den katolske Tid. Udenpå det står 1756; 1818 faldt den øverste Del deraf ned. På Klokkeren står: Anno dom. mccccclxxxii help got unde maria unde cvnte iohans o: År 1482. hjælp Gud og Maria og S. Johannes.

Fövling Sogn.

Fövling Sogn har Navn af Byen Fövling, om hvis Oprindelse senere vil findes Efterretning under Fövling By.

Dette store, vidtstrakte Sogn har en Mængde Oldtidsminder, hvis Navne dog næsten ikke mere huskes. Til Professor O. Worm indgav Præsten 1638 en Beretning herom og nævner da følgende Høje: Brunhøje, Kvistdalhøj, Højstaghøj, Senhøj, Raghøj, Hovskobjerger, Tindbjerg, Stodbrobjerger, Lundbjerger, Bobølhøj, Gådøj, Lynghøj, Sådøj, »Randtzhofft«, Ravninghøj, Snaphøj, Svinstedhøj, Storhøj, Rishøj, Friskjærbjerg, Bavnhøj, Hommelhøj, Riberhøj, Småhøj, Skrivershøj er 2, Langfoldhøj, Tingbjergdhøj, Østerbjerg, Gørdingbjerg, Ulvhøj, Gryhøj, Singenbjerg, Klyne-mosehøj, Jynovnhøj, Kratvanghøj, Kirkevognhøj, Blokhøj, Femhøj, Danmarks Lund, Storebjerg med en høj Sten på, Tusløhøj, Huolhøj.

Af disse Høje tiltrak den der kaldtes Danmarks Lund sig den lærde Oldgranskers Opmærksomhed, idet han på den Tid søgte om Oplysning, hvor Dannerlyng, hvor Kongerne blev hyldede i Jylland, lå, hvilket man senere opdagede måtte være ved Viborg. Derfor måtte Præsten 1639 og 1642 give den nærmere Oplysning, at det var »et Stykke Jordsmål ikke ret synderlig stort, liggende noget højagtig ligesom et Bjerg og ovenpå er en liden grøn Høj, ellers på Stedet intet andet end lang Lyng og små Egebuske deriblandt så vidt som samme Lund varer, er noget langagtig og noget trind«.

Af Dale nævner samme Indberetning: Tingbjergdal er rund, Gørding Dal, Østerdal, Hjelmshul, Tobøldal, Skriversdal, Gravlunddal, Møgelrunde, Kvistdal, Ågesbøl Runde, Hovskodal, Præstedal, Fæsteddal, Langdal, Kjelddal, Mellesdal, Hylddal, Pildal, Snagdøl.

- Af Damme fandtes da: Tislund, Bækbølling, Sövens,

Fårhus, Lervad og Fövling Damme og følgende Kilder: Ingeborgs Kjør, Møgelmoose og Åtte Vandspring. En Lund kaldet Astkjær.

Af de ovennævnte Navne kendes nu meget få. Af Begravelser fra Stenaldren kendtes 1860 4 i Sognet: 1 i Holleskov, hvori fandtes en Benrad, hvor en Kindland sad foran en Hjørnetand. Dækstenen var 16 Kvadratalen. På Stendrup Mark udgravedes en anden med Stensætning, udenom, hvis Sten nyttedes til den ny Skole 1856. På Fövling Mark var en rund Høj med Stenkammer. På Tislund Mark var en Langdysse, der er udgraven af Vejvæsenet.

På Fövling Kirkegård ligger op til den nordre Kirkemur en Runesten, der ifølge Indberetning til O. Worm 1639 »først lå på en Adelsmands Grav og er siden bleven lagt på en Bondes Grav«, hvor den endnu lå til ind i dette Årh. På den findes en Indskrift, og nedenunder er tegnet et Kors. Worm læser i sine Monumenta Danica S. 442: »Pa Spirnik Lagn sum gud in Kristo rekviescit« og antager Indskriften som en Blanding af Dansk og Latin. Han tager således pa for på, medens den jyske Form altid har været å, og Formen pa ikke kunde forekomme i dansk, medens man brugte Runer. Han vil tyde hele Indskriften således: Lagt (lagn) på (pa) den gode Spirnik (Spirnik sum gud), der hviler in Kristo (in Kristo rekviescit). Sandsynligere blev Liljegrens Fortolkning i sine »Runurkunder« S. 212: Pasbirn hic Lang sum cumulatus in Kristo requiescens, c: Her er jeg Pasbirn Lang begravet, hvilende i Kristo. Hellere må man dog antage det første B, hvorefter der følger en Prik, for det afkortede latinske beatus, Asbirn er da det bekendte Navn Esbern (Asbjörn), ik må vel være hic (her). Langsum, der tydelig er 1 Ord, er et Personnavn, der ikke sjelden forekom her på Egnen¹⁾. Hvad det følgende noget

¹⁾ Således nævnes i Løgumklosters Nekrologium SRD. IV. 580: »Obiit Langsum et Johannes monachi. 1277 var Langsum Bard-

forkortede og utydelige Ord skal betyde, om det er Langsums Tilnavn, tør jeg ikke afgøre. In Kristi rekviescens, hvilende i Kristo, er aldeles tydeligt og fremkalder ingen Tvivl. Meningen synes altså at være: salig Asbjörn her (er begravet), hvilende i Kristo, Langsum Eller: hic Langsum cubat in Kristo rekviescens, medens så Asbjörns Forhold bliver uklart¹).

Af ikke mindre Interesse er den bekendte Tislund Sten, men da denne ligger på den Del af Tislund Mark, der hører til Brørup Sogn, henvises dertil.

Byer og Gårde.

Fövling Sogn, der har Navn efter Byen, skrives ved 1340 Fyghlingh. Endelsen —ing betyder enten Eng eller Vang; den sidste Oprindelse har vi f. Ex. i Fialtærwangh, nu Fjaltring, ligesom Byen Kvong, der tidligere hed Kovang, har Navn af en af de Vange, der hørte dertil og hvis Navn endnu kendes og på hvilken den var bygget oprindelig. På samme Måde findes i Taxationen til Matriklens Forandring 1683 om Fövling: »Byen har 1 Vang kaldet Føglvang«, hvoraf vi altså ser, at Vangens Navn er det oprindelige og at den derpå byggede By har optaget dens Navn, noget der finder Sted den Dag idag, når ny Bygge fremstår. Når denne By er opført på Vangen, kan ej siges med Bestemthed, men det er sandsynligt, at den er fra den hedenske Tid, ialfald samtidig med Kirken og Sogn-

sun Vidne på Viborg Ting i Anledning af et Skøde til Ribe Kapitel («Oldemoder» S. 21). 1279 var Tuwo Langsumssen med til at udstæde et Skøde til Løgumkloster (SRD VIII. 96.) 1308 nævnes Langsum dictus Tuly som Præst i Hvidding (SRD VIII. 147. 149. 150.) En Gunno Langsumssen nævnes 1360 i Dipl. Flensb. I. 54.

¹) Efter Påvisning af Hr. Prof. Universitetsbibliothekar Thorsen findes en Tegning af Runestenen meddelt i Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung der Baudenkmale 9 Jahrgang. Wien 1864. S. LXXVII, af en Østriger, der lå indkvarteret på Sønderskov. Aftegningen af Runerne viser, at Meddelelsen har forstået sig på sligt og hans Fortolkning er efter Tidsomstændighederne ikke ilde.

ets Dannelselse, der neppe har fundet Sted senere end det 12te Årh., men rimeligvis er ældre, da Fövling Kirke vel har været Kirke for Herredets vestlige Fjerdning. Den første Del af Navnet, Fyghli, nu Fövl, er vel ikke ligefrem Fugl, men snarest et Mandsnavn, afledet deraf.

De Tægter, som Byvängen bestod af 1683, var: Kokhavetægt, Böyetægt, Glisung Tægt, Hungervang Tægt (et oftere forekommende Navn på en mager Jord, ligesom Svolttægt; den havde ej heller været plöjet i Mands Minde), Vejtægt, Gejlknapstægt, Engtægt. Da var her 3 Gårde, men den ene var øde uden Bygning og dens Jord brugtes af de andre Beboere, desuden 2 Gadehuse.

Bækbølling har Navn af Bækken, der løber forbi Præstegården; Bølling betyder et lille Bol. 1683 var her foruden Præstegården kun 1 Gård, der siden Krigen 1659 havde ligget øde til 2 År forud. Ved Præstegårdens Toft var en »Park«. Den Gård, der ikke var Præstegård, lå i den katholske Tid til St. Hans Kloster i Ribe, og soltes med dets øvrige Gods 1542 til Klavs Sehested.

Bobøl betyder Manden Bo's lille Bol; den tilsvarende oldn. Form vilde være Búabœli. Her var 1683 5 hele Gårde, der var delte mellem 9 Beboere; Vangene eller Tægterne, der var fælles for alle, var 10, nemlig: Ribberhøjsvang, Stenvang, Stendrup Røgelvang, Brandsvang, Klingvang, Langfoldvang, Rygerager, Føllerbloksvang, Østervang, »Hammerlæugr«. Desuden findes i Protokollen følgende Bemærkning: »udiblandt lider bemeldte Bymænd stor Skade af Ulve, ti de må vogte alt deres Kvæg og Bæster om Dagen, og om Natten holde det i Varetægt i deres Huse«, hvorfor de mente at kunne kræve Nedsættelse i Hartkornet; men Rentekamret vedføjede: »dette kommer ikke i Konsideration, ti de skal dog hyrde for Kvæg, at det ikke kommer i Rug- eller Bygsæd«. Fædrift eller Overdrift havde de i deres egen Mark, rundt omkring Byen, som var mestendel Hede.

Hollerskov var 1683 4 Fjerdedelsgårde samt $1\frac{1}{2}$ Gård og 1 Gadehus. Dens Mark deltes i 8 små Tægter, af hvilke 4 hed »Hammerlaugr«, Grydhøj, Brandhøj eller Benhøj og Tovhøj Tægter. Fædrift, Tørveskær, Lyngslæt var fælles med Tobøl.

Astoft. Kristen Vind til Lydum udlagde 2 Okt. 1583 i Mageskifte til Kongen sit Arvegoods i Fövling Sogn, nemlig 1 Gård som kaldes Asktoftthe, som Jens Skriver påbor og skylder årlig 1 Fjerdings Smør, 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Skovsvin og Gæsteri¹⁾. Af dens 11 Tægter hed 1683 en Skovvangstægt og en anden Langlingholtstægt; nogle af de andre hed Klengetægt, Brandstægt, Røgeragre. Navnet kunde vel afledes af Aske, hvorpå de sidste Vanges Navne kunde tyde; Asketræ hedder på jydsk Esk, så deraf kan den ej have Navn; da den ydede Skovsvin og de 2 først nævnte Tægter har Skovnavne, har her i det 16 Årh. været Skov, som her synes at være brændt til Kul.

Tobøl bestod 1683 af 8 Helgårde, hvoraf dog kun 2 var hele, de andre var hver delte i 2, altså var der 14 Gårdmænd og 2 Huse. Marken var delt i 8 Vange eller Tægter, nemlig: Lundagers Tægt, Ravningsagers Tægt, Søndervang, Brokkrogagertægt, Snapagertægt, Nöragervang, Østerbygvang, Langagertægt, af hvilke 5 var i Brug og 3 hvilte. I Lundagertægt var lidt Krat med Vidiebuske og Egeris. Byen havde Fædrift nord og øst for Byen og Fiskeri med Ruser i Skodborg Å. 1527 fik Mads Madsen i Tobøl Brev på et øde Byggested i Raving Mark at beholde med fuld Gårdseje over al Raving og Tobøl Mark, som han skulde nyde frit for Gæsteri og anden Tyngde imod at give 5 Ɔ til årlig Skyld og 1 Td. Øl til Bovjagt, »ligesom andre Bønder sig har købt fri af Kong Hans«¹⁾.

¹⁾ J. Reg. III 554.

²⁾ Reg. o. a. L. III. 45.

Åbølling har Navn af sin Beliggenhed ved Kongeåen og bestod 1683 af 4 halve Gårde, af hvilke 1 var øde uden Bygning. Overdrift var vest for Byen og bestod kun af Lyng. Der hørte hertil 9 Vange, hvoraf 4 eller 5 udlagdes til Fæled; deres Navne var: Gravlund Vang, Stenbro Vang, »Gársie« Vang, Gårdvang, Midtvang, Toftevang, Gadevang, Skrobvang, Vester Skrobvang. Denne By var tidligere bekendt for at være den bedste Rugby i vid Omkres, imedens Tuesbøl og Eskelund havde usle Marker, hvori intet kunde gro; nu er Åbølling vistnok den ringeste By i Føvling Sogn.

Sorild bestod 1683 af 4 Fjerdedelsgårde og havde 1 Vang, kaldet Hungervang, den har altså været mager og skarp.

Åtte udtales ott (som 8). 18 Marts 1397 solte Anker Knudsen ved et plattysk Brev til Henneke Limbek alt sit Gods »in dem dorpe to Oadit in Foghelingh kerspelde in Moltherede«¹⁾. 1425 solte Fru Gertrud, Enke efter Bertel Vilden, Borgemester i Rendsborg, til Lage Knudsen alt det Gods, hun arvede efter Jes Nielsen Prentzens Død i »Aghet« i »Foghelinge« Sogn²⁾. Navnet betyder vist Åhede.

1683 var Byen 4 hele og $\frac{1}{2}$ Gård og havde 9 Vange, nemlig: Hovskovang, Stokkebrovang, Trolddalgang, Snågvang, Spangvang, Kiddikevang, Hvegvang, Hungervang, der var en ringe Jord, Kjeldalgang.

Ågesbøl var 1683 1 hel Gård, hvis Mark var 10 Tægter.

Stendrup var 1683 11 Gårde, hvoraf 2 halve og 9 hele. Dens Tægter var: Mellemtægt, Tingbjergtægt, der lå ved Tingbjergghede, Langagre, Vesterlundtoft, Østerlundtoft, Miderne, Lundhöjagre, Vesterager, Øster Sønderagre, Vester Sønderagre, Ribervejstægt; de 2 af disse lå dog da i Hede og brugtes ej. Byen led da stor Skade af Ulve.

¹⁾ Diplomatariet i Geh. Ark.

²⁾ Ribe Kapitels Breve Nr. 183.

Fra Stendrup har siden Udskiftningen udskilt sig følgende Småbyer: Sønderager, Lundtoft, Tved, Gørdingbjerg, Fællesmark.

Gravlund var 1683 $\frac{1}{2}$ Gård, der var øde siden Krigen 1659 og hvis Mark brugtes under Nielsbygård. Det samme var Tilfælde med Hummelmade, der nu er nogle Småsteder.

Lervad var 1651 2 halve Gårde, men nævnes som øde i Matriklen 1661 og kaldes 1683 1 Gård; blandt dens Tægter nævnes da Lillebjerg, Senhöjs og Blok-Tægter. 1 Gård her med Byggesteder på dens Mark, og 1 G. i Gjerndrup gav Hr. Ditlev Reventlov 1470 til Mariager Kloster¹).

Lykkeskjær var 1651 1 Gård, ligeledes øde 1661 og ikke omtalt 1683.

Tislund se under Brørup Sogn.

Nielsbygård. Den første kendte Ejer af Gården er Nis Lavsén, der 1390 til Vitterlighed underskrev et Skøde udstædt af Mathias Kristensen til Hundsbæk²). 1392 underskrev han samme Mands Skøde på Hundsbæk Gård og Gods, »Nysse Lagyssen af Nyghelsby«. 1426 tilstod Nis Lawssen a Nielsby med sit Brev at være Anders Jensen Skel (Skæl) 100 lødige Mark skyldig, som er gænge og gæve i Lybæk og Hamburg, for hvilken Sum han pantsatte »alt mit Gods i Ostrup Sogn liggende, i Malt Herred og i Gørding Herred, øde og bygget, såsom han nu har i sin havende Værge, Ager og Eng, Skov og Fiskevand, vådt og tørt og intet undtaget, og ydermere al sin Rettighed, hvor det spørges i det Sogn i hvor det helst ligger, hvilket Gods mig Nis Lavsén er tilkommet enten med Arv, med Køb eller Pant, med sådant Vilkår haft imellem os, at løser jeg fornævnte Gods ikke af Anders Jensen eller hans Arvinger inden de næste 4 År efterkommende, da skøder jeg

¹) D. Mag. VI. 94. ²) Se foran S. 61.

og mine Arvinger selv og oplader med fri Vilje Anders Jensen og hans Arvinger det fornævnte Gods for de fornævnte Penninge; item var det så, at jeg eller mine Arvinger vil løse det fornævnte Gods, som forskrevet er, da skal der advares 3 Ting for Midsommer og løses St. Miksels Dag næst efterkommende og Pengene udgives i Ribe på et »felich« Sted; item tilbinder jeg mig og mine Arvinger at fri og frelse Anders Jensen og hans Arvinger det fornævnte Gods af hvermands Pátale af rette og ingen Skyld afslås i Hovedgælden.¹⁾

Niels Lavsens har tvivl været af den adelige Æt Sten, ti dels kaldes hans Efterkommere med dette Tilnavn, — dog var der Mulighed for at de kunde stamme fra hans Datter —, dels nævnes i ovenfor meddelte Pantebrev et Vidne Knud Sten, der var den eneste verdslige Adelsmand der underskrev det og han er rimeligvis den som i Skødet på Hundsæk 1392 kaldes Knut Lagysen og altså er Nis Lavsens Broder²⁾. I samme Skøde nævnes Laghe Neghelssen, der vel er disses Fader.

1449 solte Henrik Stangebjerg, Provst i Jelling Syssel, til Ribe Kapitel al sin Ret »i et Erik Stens Gods liggende i Norbøling i Follern Sogn i Malt Herred«³⁾. Denne har vel været en tredje Broder.

1448 solte Jakob Nielsen fra Malt Sogn til Provsten i Jelling Syssel, Henrik Stangebjerg, på Ribe Kapitels Vegne al den Rettighed, der var tilfalden ham og hans Hustru Bodil Nielsdatter og hans afdøde Brødre Peder og Johannes Nielsen i Malt Herred eller andensteds, nem-

¹⁾ Ribe Kapitels Breve Nr. 184. Blandt Vidnerne nævnes Oluf, Biskoppens Official i Jelling Syssel, og Knud Sten, Væbner.

²⁾ Det er vel også ham, Kauutus Laghysen, der af Væbnerne Johannes Buch og Nic. Elefsen 1388 fik Skøde på al deres Ejendom i Molthereth, som de havde arvet efter deres Hustruers Fader Thorstanus Jonsen og hans Sønner (Ribe Kap. Breve Nr. 108)

³⁾ Ribe Kap. Breve 262.

lig i Herregårdene Nielsby og Sønderskov med Gods i Nörbølling, Stendrup, Åtte og Bobøl; han indestod desuden for det Skøde, som hans Hustrus Broder afdøde Peder Nielsen havde tidligere gjort Kapitlet på dette Gods¹⁾. Ovenstående Udtryk, at det var hans Brødre, der ejede Del i dette Gods, må snarest forstås, som at det var hans Svogre, ti hans Hustrus Del deri nævnes udtrykkelig; disse var altså Nis Lavesens Børn og af dem nævnes den ene udtrykkelig som Ejer af Nielsby. I Ribe Kapitels Bog over dem, der stiftede Sjælemesse i Domkirken, nævnes under 5 Maj: Hr. Ebbe Roses Sjælemesse 1 Øre af det Gods, som er købt af Peder Nielsen af Nielsby i Malt Herred²⁾. Denne og hans Broder er altså døde før 1448 og deres Ejendomme eller noget deraf er tilfaldet deres Søster, der var gift med Jakob Nielsen. Imidlertid har der vist været andre Arvinger, der har indløst Kapitlets Del i dette Gods, ti Sønderskov idetmindste finder vi siden i Niels Lavsens Efterkommeres Eje.

Næste Gang vi træffer Nielsby er den gået over til en anden Æt.

8 Avg. 1440 adledes Knud Nielsen Harbo af Kristoffer af Bajern³⁾; efter Navnet at dømme var han Vesterjyde fra Lemvigegnen. Af denne Æt nævnes 1533 Per Harbo af Nielsby, Væbner, da han udstædte et Brev om Markeskæl i Holsted Enge. Det er vistnok den samme »Peer Haardbo«, der 1510 som Slotsfoged på Riberhus var tilstede på Gørding Herredsting i Anledning af et Skøde på Gods i Starrup. 1525 lovede han at stille et Glavind i Kampen mod Kongens Fjender⁴⁾. 1542 takseredes han til 18 Daler⁵⁾. 1546 red han Markeskæl mellem Ågesvig og Jerlev Mark, ligeledes næste År for Vejrup Mark⁶⁾.

¹⁾ Foran S. 36. ²⁾ Den sidste Tilføjelse findes ikke i den gamle Sjælemessebog i SRD. V 547, men i Ripæ Cimbricæ S. 278, hvor Dagen neppe er rigtig angivet. ³⁾ Mag. for dansk Adels historie S. 244. ⁴⁾ Ny d. Mag. V. 52. ⁵⁾ Krag og Steph. Kristjan III's Hist. II. 163. ⁶⁾ D. Mag. 4 R. I. 198. 299.

1550 fik Niels Krag til Kjellingbjerg Forskrift til Landsdommerne i Nørrejylland i Anledning af en Trætte mellem ham og Per Harbo til Nielsby om en Søsterlod i Tyge Kalfs og Fru Herløvs Gods, at de skulde dømme i Sagen og skille dem ad med rette. Ved den Mønstring, som holdtes udenfor Varde 1553, stillede han 3 Karle¹⁾).

1586 nævnes Per Galskøt til Nielsby²⁾), der vel var Broder til Albert G. til Sønderskov, der nævnes samme År. Han må imidlertid have været beslægtet med Harboerne eller ved Giftermaal kun haft en Del af Gården, ti 1588 nævnes Peder Harbo til Nielsby, der i Forening med Peder Norby til Urup og Peder Madsen til Haltrup stillede 1 Mand til en Mønstring³⁾); han var altså da kun en ringe Ejendomsbesidder. 1625 stillede han og Fru Kristense Krag i Forening 1¹/₂ Rytter under Niels Sehesteds Fane⁴⁾); en Rytter udrustedes af 312 Td. Hartkorn.

Hans Sønner var sandsynligvis Hans og Niels Harbo til Nielsby. I Anledning af, at de havde svoret Niels Arenfeld fri for at have villet forgive sin Hustru, udstædtes kgl. Brev 26 Maj 1642 til Gregers Krabbe og Gunde Lange: «Eftersom Hans og Niels Harbo Brødre på Nielsbygård udi eders Len har med været og gjort Ed med Niels Arenfeld forgangne Snapsting og samme Ed skulde gøres med Riddersmænds Mænd, da bede vi eder og nådigst vil, at i forfare om samme Harbos fædrene og mødrene (Slægt) og om de kan fremvise deres 16 Aner, og eder med det forderligste imod os herom erklærer«. Hvorledes dette faldt ud, haves ingen Underretning om, men Sagen gik de andre Mededsmænd imod, da det viste sig, at de havde svoret falsk, og de blev landsforviste i 20 År⁵⁾. Denne Skæbne har disse vel også fristet, selv om deres Aner ej bevistes at være ægte, men har vel

1) Danske Saml. i Geh. Ark. Nr. 393. 2) Smstds. 395. 3) Smstds. 395. 4) Smstds. 397. Jfr. min Skadst Herred S. 160. 245.

5) Jfr. min Slavs Herred S. 26.

fået Tilladelse til at vende tilbage mod en Pengebøde; således gik det i det mindste Bendix Norby til Urup i samme Sag. Hans Harbo har også siden bebod Nielsbygård. Men nu kom Krigen 1657—60, da er Gården ødelagt og han rimeligvis død i den Smitsot, der da herskede. 25 April 1661 indgav Peder Harbo, rimeligvis hans Søn, sin Jordebog til Rentekamret over følgende Gods: Nielsby Hovedgård 8 Ørte Rug, Nielsby Mølle, som nu står øde og ingen Folk udi, skylder årlig 5 Td., Åbølling $\frac{1}{2}$ G., Gravlund $\frac{1}{2}$ G., øde, Sorild $\frac{1}{2}$ G., den halve Del ganske øde, en Forbedelse (Husmand), der er øde, giver 1 Rigsort, 2 Bol ved Sorild øde, Hummelmade $\frac{1}{2}$ G. øde. Dette Gods har han ikke kunnet leve af og er rimeligvis rejst bort eller er død. Hans Søster har siddet ene tilbage og har forat have en Forsørgelse, som så mange i de År, da det så så ilde ud for Adelen, giftet sig med en Mand af ringe Stand, noget der meget sjelden fandt Sted til et Par År i Forvejen. 10 Avg. 1662 indsendte nemlig Mikkell Pedersen sin Jordebog over Nielsby med det samme Gods, som ovenfor er nævnt, dog angives Nielsbygård og Møllens Hartkorn til 17 Td. Han indgav 1 Sept. 1688 følgende Ansøgning til Rentekamret: »For Eders kgl. Majestæts Trone forårsages jeg forarmede Mand, boende på en ringe Gård i Riberhus Amt, kaldet Nielsby, med Allerunderdanighed at nedfalde, at såsom jeg fattige Mand på en 28 Års Tid har bebod forskrevne Nielsbygård, som jeg ganske øde antog, som af Arilds Tid har været en liden Hovedgård, dog meget ringe, som min Hustrus Fader Hans Harbo har ejet og besiddet, og samme forskrevne liden Hovedgård har og i min Tid allerunderdanigst udredet alle kgl. Kontributioner, så nær som ved 107 Rdl., som rester i denne itsige Amtskriver Jens Kristensens Tid af $11\frac{1}{2}$ Td. Htkn., som er noget øde Hede og fast unyttig Jord, som således har været øde i forskrevne 28 År, formedelst det for højt hidindtil har været i Takst, derfor ingen det for de bare

kgl. Kontributioner har villet antage, hvorfor jeg deraf til forskrevne Tid har selv måttet skatte, til Armod mig derfra har holdt; foruden dette har jeg langt over min Formue givet i Krigsstyr og Krigsbjælp, så jeg over alt dette er en arm Mand, så jeg meget ilde kan besvare af det ringe Sted jeg besidder, langt mindre betale af det øde, derforuden mine Kreditorer vil nu ingen længer Dilation give mig, formedelst jeg ikke den årlige Rente kan betale», hvorfor han søger om Efterladelse af sin Restance. 12 Jan. 1689 faldt Kongens Resolution: »Efterlades det halve, men siden vil rigtig skattes, så længe Gården ej kompletteres eller Friheden frasiges.«¹⁾)

Komplettere Gården, hvorved Skattefrihed kunde opnås, formåde Mikkell Pedersen ej, hvorfor han vistnok har frasagt sig Gårdens Herlighed, forat han kunde skatte som en Bonde, ti hans Omstændigheder var usle og blev det mere og mere. 1678 stod han sig endnu ret godt, da var han Herredsfoged og havde Sorild By som Gods under Gården; på denne var Besætningen 2 Heste, 4 Stude, 4 Ungnød, 5 Kalve, 6 Kør, 27 Får, 1 Bitræ, 3 Svin; 1683 hørte under Gården de 2 Halvgårde Hummelmade og Gravlundgård, der da i 24 År havde været ubebode. Møllen havde i samme Tid ej heller været bebodt, men den dreves dog med 1 Kværn; dog malede den kun om Vintren, da der intet Vand var om Somren. Da var Mikkell Pedersen endnu Herredsfoged, men gik af 1684 ved Herredernes Sammenlægning. 1688 hedder det derimod om ham og Hustru: »øjensynligen komne til agters«. Da der næste År skulde betales Kop- og Ildstedskat, havde han hverken Heste eller Kvæg. 1692 nævnes Gården som en Bondegård. 1696 havde han dog en Tilidspost, idet han og Klavs Sehested på Skodborghus blev Kommissærer i den Strid, der var mellem Ribe By og Sty-

¹⁾ Rentek. Res. Prot. XIX. 121—122.

terne af det Hackiske Testament¹⁾. 1699 nævnes først en ny Ejer, men Mikkell Pedersen synes dog endnu at have levet på Gården 1700, medens hans Hustru da var død. Han havde 3 Børn med hende, i de senere År nævnes kun 2 Døtre²⁾. Den nye Ejer var Mads Termansen, hans Hustru hed Agate Garp og er begravet 6 Nov. 1707, 36 År gl. Mads Termansen var en Mand af Bondestand, han bar således ikke Paryk, som Folk ellers betalte Skat af. 1717 var han Forpagter af Sneumgård. Efterhånden købte han Gods sammen, så at han 14 Dec. 1724 kunde mælde Rentekamret, at han ejede 202 Td. 2 Skp. 3 Fd. Bøndergods, foruden Hovedgården på 10 Td. 5 Skp. 3 Fd. og 1 Td. 4 Skp. 3 Tdr. Mølleskyld, hvorfor han begærede Skattefrihed på Hovedgårdens Taxt »som er en ældgammel privilegeret Sædegård«. Dette bevilgedes også.

Mads Termansen døde 1731, 63 År 3 Uger og 3 Dage gammel og er begravet 25 Juli. En Søn, Povl Madsen Garp, var Student fra Varde Skole og ejede siden Ålundegård i Fåborg Sogn, hvor han døde 1752. En anden Søn Johan Madsen Garp var Ejer af Vejen Mølle. Den tredje Søn Terman Madsen er født på Engelsholm 28 Nov. 1692, hvor hans Fader vel da var Forpagter, overtog 1721 Forpagtningen af Krogsgård og ægtede samme År, 12 Juni, Margrete Kristensdatter Sevel, en Præstedatter fra Darum, der døde 17 Jan. 1748. Med hende havde han 3 Sønner og 2 Døtre, af hvilke sidste Maren eller Marie var gift med Lars Petersen på Store Tønde ved Tønder, med hvem hun havde Sønnerne Terman, Peter og Kristjan, og døde 22 Marts 1787, 59¹/₂ År gl.³⁾; Agate var gift med Wass til Balle, er født 17 Juli 1723, død 20 Septbr. 1779 ifølge hendes Gravmæle i Føvling Kirke. Af Sønnerne kendes

1) J. Teg. XVIII. 454.

2) Disse Notiser er tagne af Amtsregnskabet.

3) Hostrup Kirkebog.

kun Kristen, der arvede Nielsbygård, og Mads (S. 48). Terman Madsen døde 10 Marts 1757.

Hans Søn Kristen Termansen er født 30 Dec. 1725, blev Ejer af Gården efter Faderens Død og døde her ugift 16 Maj 1778. Hans Gravmæle er i Fövling Kirke. Han købte paa Avktion Åbølling By fra Sønderskov.

Efter ham tilfaldt Gården hans Søstersøn Peter Wass. Han brugte et Signet, hvori var indgravet det Våben, som brugtes af den gamle adelige Æt Hvas, men hørte vist aldeles ikke til denne, da Navnet altid skrives Wass. Hans Broder Niels »Hvas« ejede Ballegård og havde en Datter, gift med Konferensråd Arenz i København, og en anden gift med Justitsråd Lassen, Herredsfoged i Haderslev. Peter Wass til Nielsbygård havde først været Grosserer i København og flyttede, efterat have solt Nielsbygård omtrent 1790, til Kolding, hvor han døde 1817 eller 1818. Af hans 3 Døtre blev en ovenomtalte Justitsråd Lassens anden Kone, en var gift med en Læge i Kolding.

Efter ham ejedes Gården af Nis Andersen, der døde 1801; Jonas Pøder fra Bække ejede den så nogle År; han frasolte en stor Eng til 50 Læs Hø og Småstederne Hummelmade. Han opgav sit Bo og Købmand Rahr fra Ribe købte Gården og solte den igen til Niels Madsen, hvis Enke 1817 ægtede Herman Madsen, der havde den til 1867, da den blev overdraget Sønnen Jørgen Hermansen Madsen. I Forvejen var Møllen med en Jordlod på 6 Tdr. 4 Skp. Htkrn. givet en Svigersøn, og en anden Svigersøn har fået 6 Skp. Htkr.

Fövling Kirke.

Kirken er en smuk anselig Kampestensbygning, der ligger på en Banke. I dens Indre er der dog brugt Tufsten, hvilket sås ved en Istandgørelse for nogle År siden. Tårnet er dels af hugne Sten, dels Mursten; det skal i sin Tid have været så højt, at det kunde ses fra Vesterhavet, er spidst og takt med Tegl. Der er intet Våbenhus, men Indgangen er gennem en smuk Portal med Stensøjler, på hvis Overdel 2 Mandshoveder er indhugne. Om dem fortæller et tidligere trykt Sagn¹⁾: »Engang bode i Fövling Sogn 2 Herremænd (i Lervad og Astoft, siger Sagnet nu), som idelig var i heftig Strid med hinanden. Deres indbyrdes Had var så stort, at den ene ikke vilde gå ind ad den samme Dør, som den anden, og de besluttede derfor at skaffe sig hver sin Indgang; dog skulde Arvingerne efter den af dem, der först forlod denne Verden, lade den Indgang tilmure, som den afdøde havde brugt, for at Kirken ej i Tiden skulde have flere Indgange end sædvanligt. Den Herremand, som ejede den søndre Dør, døde först og den blev tilmuret; deraf kommer, at man endnu på samme Side kan se Spor til en gammel Indgang, hvorimod den nu brugelige Kirkedør mod Sædvane findes på den nordre; ovenover den tilmurede Dør ses et Ansigt udhugget i Sten, der skal forestille den först afdøde Adelsmand, som ser efter sin Fjende, om han snart kommer efter«. At gennemgå dette Sagn kritisk, vilde være til Unytte, man behøver kun at minde om, at Kirkerne oprindeligt havde 2 Indgange, en til Mændene og en til Kvinderne; her er imod Sædvane Kvindernes Indgang forbleven i Brug; de udhuggede Søjler er jevngamle med Kirken og tyder på, at der har kunnet anvendes større Bekostning på den end på de

¹⁾ T. A. Beckers Månedsskrift Orion IV. 77.

fleste andre Kirker, rimeligvis fordi den var Fjerdingskirke. I Koret findes på den nordre Mur endnu en tilmuret Indgang, ti i den katholske Tid gjordes der stor Skilsmisse mellem Præsten og Menigheden, såat hin ikke overskred Kordören. Koret ender i en Runding, og såvel det som den hele Kirke er prydet med Hvælvinger, der dog er yngre end Kirken, da et af Vindverne er halv skjult af en Hvælving. Tårnet er nu Materialhus, men har för været forenet med den øvrige Kirke, og har Spor af tidligere Hvælvinger, ligesom flere af Hvælvingsportalerne i Kirken er stærkt spidsbuede. Hvad der forøger det ærværdige Udseende af Kirkens Indre, er at Lyset endnu falder gennem de samme små rundbuede Vindver, der findes i begge Murene, som for 6 til 7 Hundrede År siden.

Altertavlen forestiller Nadverens Indstiftelse, ovenover Kristus på Korset, øverst Kristi Himmelfart. På den står Årstallet 1753 og S M C. C M C. (Claudius til Sønderskov). Døbefonten er af Sten; Fadet er givet af Købmand Jens Vissing i Kolding og Hustru Anna Marie V. På Prædikestolen er udskåret de 4 Evangelister og ved Siden af hænger et lille Krucifix. Stolene er fra 1850, men i den øverste Kvindestol står Levninger af en gammel Stol med 2 udskårne Våbner og nedenunder: F. M. W. F. 1597, F. M. W. M. 1597, ♀: Fru Margrete Ulfstands fædrene og Fru Margrete Ulfstands mødrene (Våben). Hun var gift med Peder Juel, hvis Stolestade også har været her; de har uden tvivl ejet og en Tid bebod en Gård her i Sognet, men Nielsbygård har det ikke været, snarest Lervad eller Astoft, om hvilke Sagnet jo fortæller, at de har været bebode af Adelsmænd. I Koret er Gravmæler over Præsterne Johan Terpæger og Bendix Didriksen; på Kirkens nordre Mur over Terman Madsen til Nielsbygård, samt over Kristen Termansen til Nielsbygård og hans Søster Madam Agate Wass.

På Klokken, der nu er omstøbt, har fordm stået Navnet på de hellige 3 Konger i en ellers uforståelig Ind-

skrift eller som er dårlig læst¹⁾): an. + aurd + Zacrar + Melchior + Bazzazar + hen + Maria. I Fövling Sogn har udentvivi bot en Mand, der stiftede en Sjølemesse i Ribe Domkirke, hvorom det hedder i Kapitlets Anniversariebog²⁾): »I Herrens År 1331 døde Johannes kaldet Tøndring, til hvis Sjølemesse er henlagt de halve Indkomster af en Eng i Rør i Vedsted Mark, som vi har købt af Hr. Johan Bundæ vor Medkannik for 8 ŷ Sølv; hans Legeme hviler ved Fövling Kirke, men hans Sjel hos Guds hellige. Amen.« 1562 fik Bønderne i Fövling Sogn kgl. Formaningsbrev, da »vi er komne i Forfaring, at I skal sidde og eder fortrykke og ikke vil age og fremføre til vor Ladegård for vort Slot Riberhus vor og Kronens Part af Tienden, eftersom vor Lensmand lader eder tilsige.«³⁾ 8 Avg. 1573 fik Hørerne i Ribe Skole Brev på Fövling Kongetiende, hvortil den endnu hører.⁴⁾

1650 var Kirkens Tiende 27 Ørtug. Af faste Ejendomme havde den en Gård i Fövling, som Klavs Nielsen påbode, hvortil hørte tredje Delen over al Fövling Mark; den havde Kirken og Præsten i Forening. En Eng, kaldet »Humel«, som ligger i »Tockelundt«, en anden kaldet store »Humelmad«, 2 Læs Enge kaldet »Obling«, 3 Læs Enge kaldet »Eckiersig«, 4 Skar Eng i Kjærenge; alle disse Enge havde Præsten for Vin og Brød. Desuden var der 3 Læs Enge i Mølbymark, 1 Eng kaldet »Kolbeck«, 3 Læs Enge vesten hos »Hygum« Enge; 1 Toft på Tobøl Mark, 1 Ager på Bobøl Mark, 2 Stykker Ager i Åtte Mark østen for »Øllkierbeck« og norden for Vejen; 2 Agre i Bobøl, 1 Eng østen for Åbølling på 3 Læs, 1 Eng på Åbølling Mark, 2 Læs Eng på Åtte Mark. »Fövling Kirke har adskillige Breve og Domme imellem Erik Lykke og M. Hans Svaning om Fövling Kirkes Tiende. Herreds-

¹⁾ Marmora Danica II. 82. ²⁾ SRD. V. 556. ³⁾ Teg. o. a. L. VII. 246.

⁴⁾ Ribe Skoleprogram 1826. S. 85.

tingsdom og Landstingsdom om den Kirkegård udi Fövl-
ng, som Klavs Nielsen ibor.»

Præster.

1. Hr. Kristjern Sten, af adelig Stand, var Præst her 1513, da han fik et Tingsvidne om, at Engen Østerkrog var brugt af hans Formand, Hr. Hans Hansen. Han ejede den lille Herregård Plovstrup, til hvilken der henvises om de nærmere Omstændigheder, levede endnu 1557 og er død för 1561. Han er altså ved Reformationen gået over til Luthers Lære.

2. Hr. Lavrids Povlsen nævnes 1568 og 1584.

3. Hr. Niels Lavridsen, formodentlig Formandens Søn, ordineredes 24 Sept. 1589, og levede endnu 1622 (Gejstlighedens Kontributionsregnskab). Af hans Börn blev Lavrids Student 1623 og Iver Præst i Kongsted.

4. Hr. Peder Mortensen Lime, rimeligvis en Borgemestersøn fra Ribe, deponerede fra Ribe Skole i Rostok 1625, i København 1626. Han nævnes endnu som Præst her 1653 i Gejstlighedens Kontrib.-Regnskab, men er samme År enten død eller har taget Kapellan. Hans Søn Morten blev Præst i Brørup.

5. Hr. Kristen Hansen He (Biennius) ordineredes 23 Nov. 1653. Under den svenske Krig blev han fordreven fra Hus og Hjem og opholdt sig i Ribe, hvor hans Datter Mette døbttes 10 Juli 1659. I Landemodsprotokollen i Ribe Stiftsarkiv findes følgende, der også vedrører ham:

»Anno 1659 den 7 Juli har dominus Episcopus i sit Hus convoceret de fremmede Præster, som i denne Tid desværre ere fra Kald forjagede og sig her hos os opholder, og dem foreholdt: 1) om en Designation at forfatte af enhver på sine Sognefolk, som her på Stedet

findes, såvidt muligt. 2) At enhver sine Sognefolk i Sygdom med Sakramentet vilde betjene, desligeste med de døde at begrave. 3) Om en Tjeneste eller Prædiken at forrette hver Onsdag i S. Katrine Kirke, hvor de fattige og forjagede af Landet kunde forsamles, og da også, om Kommunikanter findes, med Sakramentet betjenes, hvortil de Danemænd, som forsamlede vare, svarede, de sådant alt-sammen, såvidt muligt, godvilligen og gerne forrette vilde, og dersom de til deres Huse forrejsendes vorder, vilde de tale med en af deres Herreds Præster, som deres syge i deres Fraværelse skulde betjene. 4) Har M. Niels Jörgensen Serup, Pastor til vor Frue Kirke, begæret, at Hr. Albret som Froprædikens Præst og såvidt Medtjener her til Domkirken, vilde med Sakramentet betjene de syge landflygtige, som ikke har egen Sognepræst her på Stedet, og begrave de døde, efterdi Svaghed tager fluks Overhånd, så han det ikke ene kunde forrette og den ordinære Kapellan også tit kan være forhindret. Hvortil han svarede, at han det godvilligen i Byen og udenfor, såvidt muligt er, vilde efterkomme.

Præsterne, som samme Tid vare forsamlede, vare disse efterskrevne: Frøshered: M. Anders i Lintrup, Provst, Hr. Bertel i Hjortlund, Hr. Peder i Høgum. Andst Herred: M. Hans i Gamst, M. Niels i »Lerskou«. Gram Herred: Hr. Fredrik i Gram, Hr. Johan i Nustrup. Malt Herred: Hr. Jakob i Maltbæk, Provst, Hr. Kristen i Bækbølling, Hr. Gregers i Vejen. Gørding Herred: Hr. Niels i Åstrup, Hr. Niels i Gørding. Hvidding H.: Hr. Peder i Pøjrup, Hr. Krabbe i Spandet.»

Bækbølling Præstegård ødelagdes 1659.

6. Hr. Bent Olufsen Grøn blev kaldet efter Formandens Død af Kongen 1 Juni 1668; og siden hans Tid er alle de følgende Præster (undtagen Nr. 13) ligetil den nuværende kaldede af private, ti 1690 soltes Kaldsretten til Kammerjunker Rodsten. Han nedlagde Embedet 1695 og døde

1707, 67 År og 9 Måneder gl. Hans Søn Johan bode i Bobøl og døde 1723, Datteren Katrine blev gift med Efterfølgeren. I en Indberetning af 1690, der findes i Stiftsarkivet, hedder det, at af Gårde i Sognet var der henimod 100, dog den største Del deraf var bestædt i den yderste Armod. »Af Bækbølling Præstegård gives årlig Rentepenge efter Loven, endog jeg selv i min Armod har opbygget Gården, hvoraf en Del udi Krigstid af de brandenborgske er bleven nedbrudt, en Del efter Krigens Tid af Torden og Lynild afbrændt. Dens Køb og Værdi véd jeg ikke af, efterdi den var øde, da jeg Anno 1668 kom her til Kaldet, ti enhver kan vel tænke, hvorledes Præstegården kunde være, da der ikke udi 7 eller 8 År har været Folk på Stedet, før jeg kom til«.

7. Hr. Johan Vandal Terpager, eller som Kaldsbrevet kalder ham, Hans Nielsen Terpager Vandal, var Søn af Rådmand Niels Pedersen Terpager i Ribe og er født der 5 Juni 1668. Han blev Student fra Ribe Skole 1689 og kaldtes hertil af Jörgen Skel Due til Sønderskov 22 Avg. 1695. Han skrev et dansk Vers bag i sin Broder, den bekendte Peder Terpagers Ligprædiken over Lavrids Friis 1700. Han døde af Skørbug 6 Maj 1703 og hans Broder satte ham en latinsk Mindesten i Kirkens Kor. Med Formandens Datter havde han en Søn Niels Terpager.

8. Hr. Lavrids Kristensen Vellejus, Søn af Hr. Kristen Lavridsen Vellejus, Præst i Lintrup, blev Student fra Ribe Skole 1697, kaldtes hertil 12 Maj 1703, men døde allerede 26 Sept. 1706, og er begravet i Lintrup Kirke. Det forholder sig ret, at han, som der berettes i Thorups Efterretn. om Ribe Kathedralskole 1843. S. 41, ved sin Død var knap 24 År gammel, og altså kun 20 År, da han blev Præst, ti if. Wiberg I. 415 er han født 17 Feb. 1683. Hr. Bent Olufsen Grøn overlevede endnu ham, så det er muligt, at han har virket som Sognepræst i denne Præsts Tid.

9. Hr. Bendix Didriksen var Søn af Didrik Jörgen-

sen og Anna Pedersdatter, hvilken sidste døde hos ham 25 Jan. 1717; hun var født i Svenborg 13 Jan. 1635. Hertil kaldtes han 23 Nov. 1706 og var gift med Birgitte Schurman, der døde i Holsted 1742, 63 År gl. Med hende havde han 5 Sønner, af hvilke 2 døde som små; af de andre var Henrik og Kristoffer Schurman i Holsted hos Moderen 1739, og Korfits Didrik Schurman bode 1746 i Gjettrup; af de 4 Døtre døde 3 som små, den fjerde blev gift med Hr. Kristoffer Fjord i Jærnved. Hr. Bendix Didriksen døde i Beg. af 1738, 62 År gammel. I Kirkens Kor findes følgende Indskrift:

Stat og læs et Eftermæle
Om hvis Navne du kan finde
Neden denne Marmorsten.
æt. 62. Hr. Bendix lod Gud behage
Med Birgitte Schurman drage
Hid at gemme deres Ben.
Fra sin Fader kom til Lære
I det Håb han skulde være
Herrens Ords retsindig Tolk
Derudover blev udnævnet
Af Grev Reventlov og kaldet
Til et Østerriges Folk.
Af Kong Frederik den Fjerde
Sendtes han hvor han oplærde
Guds en dobbelt Menighed.
To Gang sexten År han tjente
Midlertid ni Börn kendte,
Lever nu i Ro og Fred.

Heraf ses, at han tidligere har været Præst i de østlige Dele af Landet. En Mand af samme Navn som han skrev: Kongens højlovlige og udødelige Navn og Ære stadfæst i det kgl. Slot Frederiksberg 11 Okt. 1705, der er indført i Wielands Saml. af danske Vers XII, men det er vel ikke ham. En Mand af samme Navn som hans ældste Søn Henrik Schurman var 1741 Klokker ved Helligstes Kirke, men det er vel en anden. Hr. Bendix var

Provst. Et Sted i Bækken, der løber forbi Præstegården, hed længe og måske endnu efter ham »Hr. Bendix's Dam«.

10. Hr. Jørgen Klemensen Fog, Søn af Hr. Klemen Jørgensen Fog, Præst i Hvidding, blev Student fra Ribe Skole 1731 og kaldtes hertil 14 Feb. 1738 af Jægermester Bachman til Estrup, med hvis Datter Maren Bachman, der er født i Skodborg 12 Avg. 1711 og døde 1771, han blev gift. Han blev Provst og overlod Kaldet i sine sidste År til sin Søn. Han døde 1775 og er beg. 12 April. Af hans 5 Sønner og 1 Datter blev den ældste hans Efterfølger.

11. Hr. Hans Bachman Fog, forriges Søn, er født 6 Februar 1740, kaldtes 15 Juli 1768 til pers. Kapellan hos Faderen, fik Ventebrev på Kaldet 13 Juli 1774. 6 Dec. 1776 ægtede han Dorothea Vissing, men havde ingen Børn. Han døde 9 Jan. 1786.

12. Hr. Johan Daniel Vandeler Deppert er født i Odense 4 Sept. 1740, var først Præst i Rudkøbing, og kaldtes hertil 10 Marts 1786. 21 Maj 1777 blev han i Helligøjstes Kirke viet til Inger Katrine Grå (født 1755, død 16 Nov. 1810, der 25 Juli 1810 testamenterede Fövl- ing Sogns fattige 777 Rdl. 4 $\frac{1}{2}$ 2 β , hvilket Legat under Pengeforandringen svandt ind til 69 Rdl. 12 β og endnu består i denne Størrelse; i sine Enkeår byggede hun et Sted i Astoft, hvor hun døde). Hr. Deppert døde barnløs 19 Marts 1799.

13. Hr. Hans Kristjan Matthias Krarup kaldet 31 Jan. 1800 af Kongen, der denne Gang fik Kaldsret, fordi han 4 Okt. 1799 havde givet Kand. theol. Jeppe Gundorf Løfte om Befordring; forflyttedes 1827 til Vejle.

14. Hr. Lavrids Eiler kaldet 18 Juli 1827 og 1836 til Lejrskov.

15. Hr. Kristjan Karl Ludvig Hansen kaldet 16 Avg. 1836 og 1847 til Feldballe.

16. Hr. Kristjan Krarup kaldet 11 Nov. 1847.

Af Degne mærkes Ingvar Pedersen, der 22 Maj 1656

blev Degn i Fövling og Holsted. Siden nævnes Kristoffer Ingversen, der vel var forriges Søn og begravedes 26 April 1729, 57 År gl., der havde været Degn her 28 År 3 Uger. Hans Efterfølger var Student Jens Baggesen, der døde 1762 og begravedes 28 Maj. Han var Farfader til Digteren Jens Baggesen. 1744 nægtede Bønderne at yde ham Tiende, fordi han efter Skolefundatsen årlig skulde nyde omtrent 6 Rdl. og de havde vedtaget aldrig at være ham behjælpe-
lig i noget.¹⁾ Hans Efterfølger hed Povl Rye.

Holsted Sogn.

Sognet har Navn af Byen Holsted, der ved 1340 skrives Holsteth. De Byer, hvis Navne ender på sted (o: stad) har i Oldtiden været af Betydenhed og Hovedsteder, fra hvilke Nybygder er udgæede. Der har således vistnok været en Tid, da det nuværende Sogn kun har haft den ene By. Den første Stavelse af Navnet er vel et Mandsnavn Hole, hvorefter også Holkjær Mølle er opnævnt.

Som Høje opregnes følgende i Indberetning¹⁾ til Ole Worm 1638: Sortskovbjerge, Vandsumpbjerge, Rarskjær Høj, Skidenasthøj, Gamle Jordhøj, Tammebjerge, Port- («Puot») Bjerge, Favrskovhøje, Bavnhøj, Molthøj, Rommerdønne, Grönhøj, Gjørklinthøj, Favrskov Jynovn, Tophøj, Bredhøj, Øksenhøj, Bøgebjerge, Ankerhøj, Kirkehøj er 3, Björnlund Høj er 3, Sekjær Høj er 3, Vesterbjerge, Østerbjerg, Ulvhøj.

I ovennævnte Indberetning nævnes desuden Dalene: Favrskov, Vesterbjerg, Nördal, Kildkjær; Kilderne Madekilde, Volborgs Kilde, Synderkilde, samt en Lund på Holsted Mark, kaldet Sjøvd.

Byer og Gårde:

* Holsted. Her var 1683 12 Gårde og 1 øde Hus-

¹⁾ J. Teg. XXIX.

plads, 4 »Holtzhouse» (Gadebuse?). Byen havde 2 Vange, Nørre og Synder Vang. I den første var 9 Tægter, af hvilke som særegne Navne kan nævnes Starsigtægt og Huærilkjærsvangager; i Søndervang var 17 Tægter, hvoraf 1 hed Hungervang. Fremmede får straks det Indtryk, at Byen ligger ved Åen, men til for nogle År siden var her foruden Kroen meget liden Bebyggelse, indtil Tinghuset blev bygget, hvilket efterhånden har medført en Mængde ny Steder her. Sønder Holsted ligger oppe på Banken skjult for den, der rejser på Landevejen. År 1513 Søndag næst efter Guds Legemsdag udstedte på Holsted Kirkegård Mads Sørensen, Degn i Holsted, Nis Persen, Herredsfoged ved Malt Herredsting, og 2 Sandemænd i Herredet, den ene fra Tobøl, den anden fra Bobøl, Tingsvidne, at for dem var skikket velbyrdige Hr. Kristjern Sten, Sognepræst til Fövling Kirke, der fik et fuldt Tingsvidne af 12 Danemænd, der vidnede på Tro og Sandhed, at »så længe som Hr. Hans Hansen levede og bode i Bækbølling, da brugte han en Eng på Holsted Mark, som Hans Hansen nu bruger, og kaldes forskrevne Eng Østerkrøg og ligger forskrevne Eng Sandhed og Vished fra Holsted Kirke ud med Åen, og aldrig de vidste, at der brugte andre Mænd forskrevne Eng end den Præst, som i Bækbølling bode, førend Henrik Sten undte forskrevne Hans Hansen at bruge forskrevne Eng, for han kunde få lidt mere Skyld af Gården.« Heraf ses, at allerede i 2 Præsters Tid Holsted Sogn da havde været forenet med Fövling Sogn. Lørdag før Mortensdag 1540 udstædtes atter Tingsvidne, at da 12 Ejermand rebode Holsted Mark, lagde de 6 Otting Jord til den bedste Gård i Holsted og ikke uden 3 Otting Jord til Hr. Kristjern Stens Præstegård i Holsted.¹⁾ Omtalte Præstegård, eller som vi nu siger Anneksgård, ligger midt i Sønder Holsted By. Den ødelagdes i Krigen 1657—59, men opbyggedes snart igen.

¹⁾ Endrupholms Arkiv, nu i Gehejmearkivet.

1479 tog Kannik i Ribe Knud Nielsen Tingsvidne, at ham lovlig var tilkendt det øde Gårdsted Ravnsnap, som vor Frue Kirke og Kapitel i Ribe har på Holsted Mark, både den byggede Gård i Holsted By og alle andre dens rette Tilliggelser, som er Ager og Eng, hvor de helst ligge i Sekjær og andre Steder.¹⁾ 1548 stævnedes Per Galskøt af Erik Lange til København for Kongen på Grund af en Lovhævd, som Kristjern Sten og hans Fader gjorde på Ravnsnap.²⁾ Endnu 1605 nævner et Skøde mellem nogle Bønder, foruden fjerde Delen af en Gård i Holsted, Fjerdedelen af Svinholt Hussted³⁾, et Byggested Gravngård, et Byggested i Tislund, også 1 Byggested Ravnsnap, der således nu var Selvejendom. En Mose vest for Holsted hedder Ravnsø Mose, er det heraf?

Den nuværende Herredsfogedbolig kaldes endnu af gamle Folk Møllehus, og i den forbiløbende Å er endnu Levninger af Baghullet og Stumper af gamle Pæle. 1489, 6 Søndag efter Allehelgenes Dag, sluttede Kong Hans på Skodborg et Mageskifte med Vincens Iversen til Tirsbæk, der fik 2 Gårde i Bredballe imod Holsted Mølle med et Enemærke på begge Sider af Åen.⁴⁾ Møllen lagdes under Hundsbæk og gik ved denne Gårds Salg 1578 over til privat Eje. Siden finder vi Møllen som hørende under Estrup.

Om et Skøde af 1605 på en Gård i Holsted udsagde et Tingsvidne 1686: „hvilket Skøde udi 3 Fjendetider, som siden dens Datum imidlertid har været, er udi Jorden meget fordærvet og de hængende Segl, som i gamle Dage brugtes, afrådne med mange flere både ældre og yngre Skøder på samme Selvejer Bondegård i forskrevne Fjendetider en Del i Jorden forrådnede og en Del af Fjenderne borttagen.“

I Holsted har siden 1845 været Tinghus og siden 1846

¹⁾ Ribe Kapitels Breve Nr. 342. ²⁾ Teg. o. a. L. ³⁾ Svinholt hedder en Jord på Gjærklint Mark; 1504 gjordes Mærkeskæl mellem Svinholt, Føvling og Stendrup Marker. ⁴⁾ Diplomatariet i Geh. Arh.

Herredsfogedbolig. De store Udmarker hedder Særmarker, der har dette Navn, fordi de før Udskiftningen ikke hørte under Byens Fællesjord.

I Holsted holdes der Tirsdag efter Helligtrekonger kort efter Nyår et Marked over Trævarer, der kaldes Drikting, og som tidligere holdtes ved lille Endrup, men ved Reskr. af 12 Marts 1819 flyttedes hertil på Foranstaltning af Teilman til Endrupholm. Ved Lille Endrup var tidligere Tingsted for Gørding og Malt Herreder, og dette Marked er uidentivl af en gammel Oprindelse ved Tingstedet, idet den første Tingdag efter Nyår var den, der kaldte flest Mennesker til sig på Grund af de særlige Ting, der da afgjordes. Om Drikting kan henvises til en læseværdig Afhandling af J. Kinch i Saml. til jydsk Hist. og Topografi I. 66. flg. Et andet Marked holdes den første Fredag i April og Nov. og bevilgedes 12 Maj 1827.

Gjørklint ligger på en høj Skrænt imod Åen og er skjult bag nogle store Banker, så den let i Fjendetid kunde blive et Skjulested, hvorfor vi også finder, at 1659 døde her den fordrevne Præst fra Brørup. Gården nævnes dog 1662 som øde efter Krigen. Den nævnes 1580 som Selvejergård, hvis Herlighed da af Kongen afstodes til Ejeren af Skodborghus; dens Afgift var da 2 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 9 Skpr. Havre, 7 Album Kværsædepenge, 1 Skovsvin og 1 Daler Gjæsteri.

1683 var Gården her delt i 2 Dele og var da Selvejergods, dog hørte Bondeskylden under Estrup. Marken var delt i 13 Tægter, hvoraf den 3dje Del dyrkedes, det øvrige var Fæled. Overdrev i Hedejord var mellem Holsted og Lovrup. Gården led da Skade af Ulve, hvilket på den Tid var en almindelig Klage fra dem, der bode ved Hedesiderne. Den pantsattes 1687 til Niels Nielsen til Endrupholm, til hvem den 1692 overlodes med Selvejendomsret, og den blev så under Endrupholm, til denne Gårds Gods i Begyndelsen af dette Årh. frasoltes.

I »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« I. 158-64 har Hr. Skolelærer Kierckebye leveret en Beskrivelse af Fövl-
ing og Holsted Sogne, der for en Del drejer sig om Gjør-
klints fordums Herlighed. Hvor tiltalende hans Betragtninger
end kan være, så kan den tørre Historie dog ikke få andet
Udbytte, end at Forfatterens varme Følelse for Vestjyllands
Fortid har sløvet hans kritiske Sans. Han siger således,
at i en ældgammel Kæmpevise kaldes Banken ved Gården
Klint eller Højeklint. Hermed forholder det sig således
efter Hr. Gårdmand Tue Hansens velvillige Meddelelse til mig,
at en Broder til ham som Soldat hørte et Vers af en Of-
ficer, hvorefter man kun husker: »Gjørklint høje Klint skal få
Svindt« Men denne »ældgamle« Kæmpevise kendes ellers
aldeles ikke, og man må formode, at Officeren ved at høre,
at Soldaten var fra et Sted, der endte på Klint, har frem-
sagt et Vers om Møns eller Stevns eller en anden Klint,
hvilket så denne misforstod som vedkommende hans Hjem-
stavn. At man før den Tid ej har kendt det mindste til Visen
på selve denne Egn, er et aldeles sikkert Vidnesbyrd om, at
en sådan, der virkelig vedkom Gjørklint, ikke kan være gængs
andensteds. Der kan dog mulig engang have stået en anselig
Bygning her, ti for henved 40 År siden opgravede man
sønden for Åen på Gjørklint Særmark en Mængde til-
hugne, afbanede Kvadersten, hvorefter 30 til 40 Læs bort-
kørtes til Endrup Mølle og enkelte endnu ses i den nuværende
Gårds Stendige; der var dog ingen Spor af Grave. Men disse
Sten kunde jo godt hidrøre fra den gamle Selvejrbonde-
gård, der engang kan have ligget på det Sted, ti i intet gam-
melt Dokument findes Spor af, at her har været nogen Ridder-
borg. Det var ej heller noget Særsyn, at en Bondegård kunde
have så stor Mark, som denne engang havde, idet den til for
en 30 År siden ejede hele Gjørklints Særmark, der er en 4
til 500 Tdr. Land. På denne Særmark grode der høje
Trær, og Træet til Holsted Kirkes Tagstol skal være

skovet der. I et Egekrat sønden for Åen er Spor af en Indhegning, der siges at have været Dyrehave (!). På den nordre Mark er ved Bækken Skjærbæk Levninger af en Mølle.

Favrskov var endnu 1683 1 Gård, der dog var delt i 3 Dele. Marken var delt i 8 Tægter og led da stor Skade af Ulve. En af Tægterne hed Ankelhöjtægt. En Høj her hed Kirkehøj 1754.

Sekjær var 1566 1 Gd., der tilhørte Brørup Kirke og på hvilken Historieskriveren Hans Svaning i Ribe fik kgl. Forlening på sin og sin Hustrus Levetid.¹⁾ 1683 var den delt i 2 halve G., der da led stor Skade af Ulve. Af dens 7 Tægter hed 1 Ponedalsagre; en Eng ved Holsted Mark hed »ved Ronden«, en anden Kringeleng.

Lintrup var 1683 4 Gårde, der da led stor Skade af Ulve. Af dens 10 Vange hed 1 Demmerne, 1 Stegvang, 1 Tophøjvang, 1 Harfuldbjergvang. 1662 var her 5 Gårde, hvoraf 2¹/₂ øde efter Krigen, og 1 øde Gadebus.

Holsted Kirke.

Denne er af Kampesten; under Koret er en udhugget Sokkel; i Koret er 2 rundbuede Vindver, ligesom 3 lignende i Skibets Sydside og 1 i Nordsiden. Kirken har Fræloft. Altertavlen er ny og forestiller Kristus i Gethsemane. På Døbefadet er indstøbt Hjorte, i Midten et Våben (vistnok tysk, fra Støbestedet) og en 4 Gange gentaget Indskrift: Got sei mit vns. På Prædikestolen er de 4 Evangelister udskårne; ligeoverfor denne hænger Kristus på Korset med Maria og Johannes ved Siden, vistnok fra den katolske Tid. Under Tårnet er Spor af gamle Alterfordybninger. På den nordre Mur findes en stor Sten, hvori er indhugget en »Trolde«, det vil sige en menneske-

¹⁾ Reg. o. a. L., VIII, 123-24.

lignende Skikkelse med en Björnelap (?) istedenfor den højre Hånd, den venstre Arm er afstumpet, men har også en Björnelap(?), på Hovedet er en flad Hue; denne Skikkelse kaldes Bjövlund Trold og skal have bot i Bjövlund Hede¹⁾ i Sognets vestlige Del; måske skal det betyde en Björn, der står på Bagbenene.

Kirketienden var 1650 13 Ørtug. Kirken ejede da 1 Eng, Kirkekrog, på 12 Læs Hø, der lå til Sekjærgård, 6 Læs Eng kaldet »Leueraa«, 3 Læs Eng i Skidenast, 2 Læs Eng i Vesterenden af »Brotmad« (?) Eng, 1 Læs Eng kaldet »Veyerd« og 1 Ager norden ved Præstegården (Anneksgården).

Brørup Sogn.

Sognet har ikke Navn af nogen By, som sædvanligt er Tilfældet, men af Gården Brørupgård, der vel har heddet oprindelig Brytethorp, Bryddorp; den sidste Form forekommer som Navn på Sognet ved 1340, og man må antage, at denne er afledt af den første, der rigtignok intet Sted findes i nu bevarede Dokumenter. Navnet betyder en Torp, det er et fra en Hovedby, her vel Holsted, udflyttet Sted, der er bebot af en Bryde; Bryderne var oprindelig Forpagtere, der enten alene for Husbondens Regning eller i Fællesskab med denne drev den af dem bebode Gård.

¹⁾ Hr. Kierckebye vil, at Bjövlund er Forvanskning af Bjövnlund = Björnlund, men der er intet i de ældre Skrivemåder af Navnet, der tyder herpå. 1493 skrives det Bavelund (Ribe Kapitels Breve Nr. 403). Hvorfor hedder Bjerndrup i Gørding Sogn da ikke Bjövn-drup, men Bjandrup? Det lå dog nærved de Småsteder, der i det 15—17 Årh. hed Bjövlund, hvoraf Heden har Navn. Björn udtales på denne Egn Björn, i ældre Tid rimeligvis Bjan.

På denne Torps Grund har Ejeren opført en Kirke, og efter denne har så det Sogn, der sluttede sig sammen til fælles Gudstjeneste, taget Navn.

Af Oldtidsminder findes ikke få i Sognet, navnlig må fremhæves de store Høje i Tuesbøl. Her blev en Langdysse udgravet for nogle År siden; paa Surhave Hede er en Langdysse, hvori man har fundet Stensager. I Krattet Bøgeskov på Gjørndrup Mark er endnu en Langdysse; ud fra den i nordøst ligger en Rad store Sten, ligesom en lignende Rad går fra sydvest henimod den nærved liggende store Høj på Lindknud Mark, et Tilfælde der også finder Sted med den Høj, hvorved Runestenen i Bække (på Marken) blev funden. I en anden Høj i Gjørndrup er fundet en Sten-Økse og Pilespids.

I Stild Krat ligger Øksenhøj, hvorfra man skal kunne se 27 til 28 Kirker og næsten helt ud til Nyminde Gab.

Om Tislund Sten se under Tislund.

Af mærkelige Fund må nævnes i Gjørndrup i forrige Årh. 2 Guldsåler, som Finderen solte til en Jøde i Frederits, men af Assessor Lautrup blev tvungen til at bringe tilveje; de findes nu i oldnordisk Museum.

I Indberetning til O. Worm 1639 nævnes: på Tuesbøl Mark Bavnhøj, Bredehøj, Tislund Høj og 16 andre Høje. På Brørup Mark 3 store Høje. På Gjørndrup Mark 22 Høje, hvoraf 1 hed Holhøj, 1 Kvindelundhøj. Af Skove nævnes da Stild Skov, der nu er et stort Krat, Bøgeskov, der nu er Egekrat, Hulvad Skov, der hedder Hessel, Eskelund Kær, Tislund Krat; der omtales også et stort Bjerg med en stor høj Sten kaldet Tislund Sten.

De 2 sydvestligste Høje i Gjørndrup hedder Bavnhøj. Byer og Gårde:

Brørupgård. Som ovenfor omtalt betyder Navnet vistnok Brydens Torp.¹⁾ 1683 var dens Mark delt i 8

¹⁾ I den gamle Liber daticus i Præstearkivet fortælles en anden Oprindelse til dette og flere andre Steder i Sognet, der her må frem-

Skifter, nemlig Troldmoseagre, Tuesbølagre, Kirkebjergagre, Nordenkirkeagre, Kokkevadsagre, Harevangsagre, Vesterkirkeagre, Hedefaldagre, »den øvrige gamle Agerjord, som for lang Tid siden har været opbrudt i Heden og nu ej er tjenlig til Agerjord, ti den er overgrot med Lyng, er taxeret for Høveders Græsning«. Den tredje Præst efter Reformationen Jens Iversen Morsing ejede Gården, som hans Datter arvede efter ham. 3 Juli 1578 fik Hr. Jens Sørensen i Præstkjær i sin og sin Hustrus Levetid Skattefrihed for et øde Byggested og $\frac{1}{2}$ Bondegård kaldet Brørup Mark, som de havde købt.¹⁾ I Krigen 1659 blev Gården øde. 1683 bode her Peder Vognsen Selgen. Den har altid været regnet for en Halvgård, men er nu noget udparcelleret.

I Brørup er et Apothek, ligesom der bor en Læge tæt ved i Eskelund. 1869 oprettedes her en Folkehøjskole.

Præstkjær er Præstegård i Sognet, den har tidligere ligget på den søndre Side af Landevejen.

Eskelund betyder åbenbar slet ikke andet end en

sættes, men som noget, der fuldstændig savner Hjemmel. 3 Brødre bosatte sig her i Egnen, Eske i Eskelund, Tue i Tuesbøl, Tir i Tislund og Søsteren Ester i Estrup, og som deres fælles Ejendom havde de Brørupgård, hvilket skal betyde Brødres Torp. Dette Sagn har nu udvidet sig, idet der nævnes 5 Brødre, nemlig foruden Eske og Tue Gjerlev, der bode i Gjørndrup, en unævnt, der bode i Surhave, medens den ældste blev boende på Brørupgård; Søsteren skulde hedde Tise og have givet Tislund Navn. Praktiserende Læge Bay, der blandt meget andet har meddelt mig dette sidste, tilføjer desuden efter en gammel Mands Fortælling, at Broderen i Surhave havde bygget dårligt af Pil, Hessel og Bøg, medens Brørupgård var godt bygget af Eg; da den ældste Broder foreholdt hin hans dårlige Bygning, undskyldte han sig med, at hans Efterkommere jo kunde forbedre den, men lige til den nyeste Tid har Surhavegårdene været dårligt bygget. Den Jord, der ligger aller nærmest ved Brørupgård, skal være den bedste i Sognet og altså i vid Omkres, hvilket var Årsag til, at Søskendene valte dette Sted.

¹⁾ J. Reg. II. 76.

Lund af Esketrær. 1653 siges her at være 2 Helgårde, 9 Halvgårde og 1 Bol, hvilket ikke havde anden Jord end en Kålgård; 1662 opgives her at være 7 Gårde, hvoraf de 2 var øde, og 2 Gadehuse, hvoraf 1 var øde; til Byen lå da noget Egekrat; i Matriklen 1683 opgives 6 $\frac{1}{2}$ Gårde, det er de ovenfor omtalte 2 hele og 9 halve Gårde, på hvilke der nu kun var 7 Beboere; desuden hørte et Stykke Jord til Brørup Kirke. Byen havde 8 Vange, nemlig Øster-, Hunger-, Gammelager-, Østerlang-, Vesterlang-, Viager- (der lå mellem Krattet, Byen og Tuesbøl Mark), Mose- og Rydsbjergager-Vang. Tørveskær var i Gallelose, Gærdsel i Eskelund Krat.

Tusbøl eller Tuesbøl har vistnok Navn af en Mand Tue, men hvis det var en By af gammel Oprindelse, vilde den hedde Tubøl. Her var 1683 4 Gårde, hvoraf 2 øde, 1 Bolsgård og 2 Gadehuse og Marken var delt i 8 Vange: Surhave-, Kirke-, Nørre-, Stengårds-, Dam-, Grønhøjs-, Kok- og Østervang.

Gjærndrup, der deles i Øster og Vester Gjærndrup. 1392 nævnes 4 Gårde i Gerndorpe (se Side 81).

Her var 1683 9 Gårde, hvoraf de 2 var Kongens og øde siden Svenskekrigen; i denne blev ellers 8 Gårde og 1 Hus øde, men de 6 er altså blevne opbyggede igen. Her var fordum en stor Skov Bøgeskov, der var delt mellem Gårdene. 1639 hørte 4 Gårde her under Riberhus, og deres Skovsparter brugtes umiddelbart til Slottet. I en Synsforretning 1639 hedder det¹⁾: »en Skov kaldes Bøgeskov, hvorudi er 12 Skovskifter liggende til 4 Gårde udi Gjærndrup, som hører under Riberhus, til hver Gård 3 Skifter, af hvilke forskrevne Skovskifter 2 af dem er moksen slet ophuggede og fordærvede, de 7 er også meget hugget udi, men de 3 Skifter er temlig fredede og ved god Hævd, og er samme Skifter ophuggede en Del af gam-

¹⁾ Danske Samlinger IV. 94.

mel Tid, som på de gamle forrådnede Stubbe er kund, meste Parten udi forrige Fjendernes Tid, der de kejserske var her i Landet, til Pallisader omkring Riberhus, en Del er også hemmelig bortstjålen, som endnu daglig sker, en Del er og huggen til fornøden Ildebrand til Riberhus, efterdi der er ellers hverken Skov eller Mose til Ildebrand andendsteds til forskrevne Riberhus særdeles beliggende«. Endnu mere ødelagdes Skoven i Krigen 1643—45, hvorom et Tingsvidne udsiger: »Befindes udi forleden Krigs- og Ufredstid derudi at være hugget på Rasmus Sörensens og Hans Thomsen i Gjørndrup begges Gårdes Østerskovskifte 47 store og små Bøge, så der fandtes ingen Træer undtagen nogle lige Ris; på de Midtskovparter til samme Gårde, hvori var hugget 29 små og store Bøge, så der fandtes en ringe Del igen; på Hans Kristensens 3 Skovparter, hvori findes at være hugget 235 små og store Bøge, som Toppen endnu findes ved Stubben; på Rasmus Bartoldsens og Borkard Rasmussens 3 Skovparter, hvori er hugget 63 store og små Bøge, foruden en Del som findet afstyvet, som ingen kundé tælle«. I Matriklen 1662 siges: »nogen Bøgeskov, som er forhugget, både Adelen og Kronens«, og endelig 1683 er Skoven aldeles forsvunden, idet det i Synsforretningen over Byens Mark hedder: »Ingen Skovparter, (ingen Gærdsel, intet Fiskeri, Overdrift i Bøgeskov Hede«; endnu findes her dog endel Egekrat.

1683 bestod Bymarken af 8 Tægter: Esketoft, Lykkesbjerg, Rolts, Hulvad, Gedeager, Sandkjær, Tornebuske og Hollis Tægter.

Tislund. Når man fra Fövling går op mod Tislund Banke, kommer man ind i en udstrakt Hede, der efterhånden blandes med Egekrat og giver Egnen på Toppen af Banken et vildt Udseende især i Forbindelse med den store Sten her ligger, såat man føler en Luftning fra Hedenold. Navnet på Lunden, der er helliget Guden Ti (»Tyr«), Stedets høje Beliggenhed og den vældige Stenmasse gør

uvilkårlig, at man tillægger Stedet en Betydning i Oldtiden rimeligvis som Offersted, der ofte fandtes i hellige Lunde.¹⁾

Et Sagn vil, at det er den omtalte store Sten, som Harald Blåtand i sin Tid vilde føre til sin Moders Grav i Jelling, men som blev liggende, da han fik Underretning om sin Søns Opstand. I Midten af det 14 Årh. udtalte Sagnet dog, at denne var den store Sten, der forhen lå på Bække Mark, og det er rimeligvis denne Stens Forsvinden, idet den i Slutningen af forrige Årh. kløvedes og førtes til Nørholm, hvor den brugtes til Trapper og Trug, der har gjort, at Sagnet er blevet knyttet til den anden store Sten på Egnen, der lå så åbenbar for alles Blik, og var synlig fra Hovedlandevejen.²⁾ Et rimeligvis ældre Sagn beretter, at da Fövling Kirke var bleven bygget, kastede en Troid denne Sten efter Kirken, men den blev liggende på Halvvejen. Det kan ikke ses rettere, end at selve Stenen har været brugt ved Tis Dyrkelse i den hellige Lund.

Iøvrigt er Stenen en hård Granit, 6 Alen høj, 7 Alen lang og 3 til 6 Alen bred og tager sig fra Lande-vejen ud som et lille Hus. Man siger, at det er den senere Biskop Kofoed, der, medens han var Præst her, har villet kløve Stenen, og sprængt nogle Stykker af den. Derimod har en af hans Efterfølgere, nemlig Hjort, haft stor Ærbødighed for den og vilde 1830 frede Krattet om Stenen³⁾, der nu hører til Statens fredlyste Minder.

1683 var her 4 Gårde, hvoraf de 2 var øde, og 1 »Holtzhus«; det omtales da ikke, at noget af Byen hørte til Fövling Sogn, hvilket dog vist har været Tilfældet fra gammel Tid. Marken var delt i 13 Tægter, nemlig Nørre og Sønder Hungertægt, Langager-, Tværfald-, Krativangsl ynghede-, Gejl-, Hvist-, Bjerger-, Hede-, Grisdal-, Kirke-, Stenrøgels-

¹⁾ Sven Grade gav 1148 til Ringsted Kloster bl. a. Skoven »Thislund« i Sælland, der rimeligvis også har været Tis hellige Lund. ²⁾ Jfr. Thorsens Runemindesmærker S. 136-37. ³⁾ P. Hjorts Breve S. 266-69.

og Knøs - Tægt. De 2 Gårde her tilhørte 1653 Brørup Kirke, men den enes Afgift siges 1664 at være af Arilds Tid given til Præsten.

Surhave hedder vel således af dens sure Jordbund. 1662 hedder det: »her er nogle Bøgebuske eller Krat, men ingen Træer«. 1683 var her 2 Gårde og Bymarken var delt i 11 Tægter, nemlig: Kirke-, Gammel Hulvejs-, Brørupvads-, Troidagers-, Tingvejs-, Jammeragers-, Gren-, Hedeagre-, Hungeragrevangs-, Vesterhøjvangs-, og Tofteagretægt.

Hulvad, således kaldet af Vadet i den dybe Dal nedenfor Kroen. 1639 omtales Hulvad Skov, som hedder Hessel, hvori Malt Herredsting da holdtes. Denne Skov er ødelagt i Svenskekrigen, ti 1683 hedder det: »Hulvad Skov som er afhugget og bruges alene til Græsning«. En Mand der er født 1798, har dog fortalt, at der i de små Krat, der endnu findes her, i hans Bedstefaders Tid blev hugget svære Bjelker, navnlig i den såkaldte Jespers Højskov. Endnu i hans Barndom var her sammenhængende Kratskov. Hulvad har en Tid været regnet som en Sædegård, ti 24 Okt. 1562 udstædtes Brev til Lensmanden på Skodborg Fru Margrete Rantzau, at da den Ejendom, der lå til Hulvad, var lagt under Skodborgs Avl, skulde Bønderne hjælpe med Pløjning af dens Mark, når de blev tilsagte.¹⁾ 26 Febr. 1573 fæstedes den dog bort, idet Rasmus Sørensen fik den mod årlig Afgift af $1\frac{1}{2}$ Td. Smør og 1 ŷ dansk.²⁾ Siden kom den under Hundsbæks Hovedgårds Taxt, hvorfra den soltes ved Skiftet efter Erik Juel. 1662 tilhørte de 2 Bol, her da var, Jørgen Juel, men 1683 lå de under Sønderskov, som de var tildømte ved Højesteretsdom af 8 Juli 1668.

Gravengård. Om denne siges der 1683, at den var en enlig øde Gårds Plads og en Mand i Surhave havde Marken i Fæste. Marken gik mod nord til Stild Hede.

¹⁾ Reg. o. a. L. VIII. ²⁾ Geh. top. Saml.

1605 nævnes den som et »Byggested« og var altså da af ubetydelig Anseelse. I Modsætning til denne pålidelige Oplysning, siger man nu, at den tidligere har været en stor Gård og at Faverskov og Treager var Fæstere dertil.

Holkjær Gård og Vandmølle var udentvivl i det 15 Årh. en adelig Gård, ti Esge Henriksen i Hwolkier, Væbner, der nævnes 1492, var vistnok herfra. I dette År pantsatte han til Dekanus Thomas Lange i Ribe en Gård i Ribe.¹⁾ Han hørte til Ætten Lange med 3 Roser i Skjoldet²⁾ og nævnes 1454, 1468 og 1493, det sidste År i Anledning af en Gård, han havde solt i Rødding.³⁾

1653 hørte den til Skodborghus, men 1662 tilhørte Gården Bagge Baggesen i Ribe, og Møllen, der da var øde, Eggert Abildgård til Estrup. 1683 siges om Møllen: »er ikkun en Græsmølle, som ikke kan male altid, ti om Somren, når stor Tørke er, står den stille, så og om Vintren, når det er stor Frost, kan den intet male, tilmed er samme Mølle hel brøstfældig, som i Tide vil repareres og er ikkun 1 Kværn. Vandhjulets Diameter er $6\frac{1}{4}$, Stenens Diameter $1\frac{3}{4}$ og Tykkelse $\frac{3}{16}$ Alen, drives ved Underfaldsvand. Holkjær Gård og Mølle ligger digt sammen, har derfor og deres Jord udi Marken iblandt hinanden«. Efterat de 9 »Fald« Agre er nævnte, hvis Navne der intet mærkeligt er ved, hedder det: »ellers er der endel gammel Agerjord, som for lang Tid siden er opbrudt i Heden og nu er ganske overgrot med Lyng, som ej er tjenlig til Agerjord, men er taxeret til Høveders Græsning«.

Skovhøj. Ågård. Nörgård. Gjørndrupholm. Eskelundgård. Stensvanggård og Stenbrogård har Navn af, at Vejen til Hulvad og tilstødende Marker forhen var fulde af Sten. Damgård. Firing. Tværvad.

1) Ripæ Cimbricæ S. 28. 2) Min Vester Horne H. Stamtavlen til S. 22. 3) Ribe Kap. Breve Nr. 408.

1521 og 1522 nævnes Bråbjerg eller Vråbjerg Gård her i Sognet (se foran S. 56).

Brørup Kirke.

Brørup Kirke er af hugne Sten, blytakt, men med teglhængt Våbenhus. Den har intet Spir, men Klokken hænger i en Stabel af Træ. Altertavlen fremstiller i Midten Nadverens Indstiftelse, til højre Kristus paa Korset med Sejrsfanen, der her af en nyere Maler er gjort til Danebroge. På Prædikestolen er udskåret Billeder af Jesu Barndomshistorie og de 4 Evangelister. På Præstens Stol står Petrus Nicolai 1586; den samme Præst, Peder Nielsen, lod Klokken støbe og Altret forbedre 1582. Lysestagerne er givne af Præsten P. Vinding og Hustru Mette Vrå 1734. Bjælkerne i Kirken skal være huggede i Stild Krat.

Kirken soltes fra Staten 28 Juni 1690 til Kammerjunker Peder Rodsten, der kort efter afstod den og Lindknud Kirke til Jörgen Skel Due til Sønderskov for 1783 Rdl. 2 ½.

1650 var Kirketienden 16 Ørtug. Kirken ejede da 1 Gård i Tislund med 3 Otting Jord og med 1 Eng i »Eskier«, den skyldte 3 Ørtug, halv til Kirken og halv til Præsten; Degnen fik 1 ½ i »Forbedelse« (af en Husmand), 1 Skovsvin og havde al Herlighed af Gården; Engen i Eskjær gav Skyld for sig. På samme Gårds Grund var 3 »Forbedelser« (Huse), der hver gav 1 ½. 1 Gård i Eskelund, som Thomas Juel fik i Mageskifte, gav 6 ½; for dens Herlighed var udlagt 1 G. i Agerbæk, Fåborg S. 1 Gård i Øster Sekjær med Skov og Mark og al Tilbehørighed, der til Kirken ydede 6 ½, til Degnen 1 ½ og 1 Skovsvin, tilligemed anden Herlighed. 1 Skov kaldet »HiBel« i Langskov Enge, 1 Eng på »Aagreene«, 4 Engkroge på Surhave

Mark, 1 Eng på Holsted Mark, kaldet Korskjær, 1 Eng hos »Franckervad« (?), 1 Ager på Eskelund Mark, der ydede 1 Ørte Korn, når den brugtes. 1 afstenet Eng i Hulvad Mark, kaldet Præsteeng, skyldte 13 β 1 Album, der deltes mellem Kirken og Præsten, Skylden fulgte altid Kirken; 1 Eng der hed Storkrog. Af Breve var der: Brørup Kirkes Lovhævd 1530, Løverdags efter S. Petri, Stadfæstelse på Lovhævd 1492, et Lovhævd på Kirkegården 1491. 2 Lands-tingsdomme, Lavrids Skrams Brev på de Enge til Brørup Kirke, kgl. Stadfæstelse på samme Enge 1537, Løverdags efter Gregorii, Lovhævd paa Brørup Kirkegods 1559, Løverdags efter Misericordiæ, 20 Breve og Tingsvidner på Eskelund.

Præster.

1. Hr. Jens i Præstkjær nævnes 1536, da Kristjern Smed i Howlwad (Hulvad) stævnedede ham for Kongen i Ribe, fordi han brugte en Eng paa Hulvad Mark¹⁾. Det er vel den samme Præst, der i Præsterækken kaldes Hr. Johan 1538.

2. Hr. Iver Jensen Morsing døde 1555.

3. Hr. Jens Iversen Morsing, Formandens Søn, var Provst i Herredet. Han synes at have ejet hele eller en Del af Brørupgård og efterlod en Datter, der arvede denne Gård, hvor hun døde; hun er begravet i Kirken. Han døde 1576.

4. Hr. Jens Sørensen i Præstkjær fik 3 Juli 1578 i sin og sin Hustrus Levetid Frihed for Ægt og Arbejde og al anden Byrde af en Gård, han vilde opføre af et øde Byggested og $\frac{1}{2}$ Bondegård kaldet Brørup Mark, som han havde købt.²⁾ Han nævnes ikke i Kaldets Præsterække. Hans Hustru er vel Formandens Datter.

¹⁾ D. Mag. 3 Række VI. 114. ²⁾ J. Reg. II 76.

5. Hr. Peder Nielsen var Præst her 1578, ti i Riberhuses Regnskab 1578—79 omtales 12 Ørte Korn (15 $\text{F}d.$ Rug), som Kongen havde undt Hr. Peder i Præstkjær. Han var en Borgemestersøn fra Varde, lod Klokkeren støbe og Altret forbedre 1582. 1580 fik han kgl. Brev for denne Gang kvit og frit til sin Underholdnings Behov at oppebære Kongetienden af Brørup Sogn¹⁾. 1584 var han Herredsprovst og døde 1612. Hans Søn Niels blev Præst i Gørding, Sören Faderens Efterfølger.

6. Hr. Sören Pedersen Præstkjær, forriges Søn, ordineredes 4 Maj 1595 til Faderens Kapellan og giftede sig 13 Juni 1596 med Kristine, Datter af Hr. Jørgen Jørgensen i Grimstrup. 1610 var han Provst, og Faderen må således have overladt ham Embedet længe før sin Død. Han skal have været »en dygtig og lærd Mand«. »Han formåede Lensmanden Albert Skel til at give Rettens Betjente Ordre til at skaffe Ager og Eng til Præstegården fra Brørupgård og Holkjærgård, såmeget som Præsten agtede sig nødtigt og belejligt. Hos Almuen kaldtes han længe den lærde Hr. Sören. Han efterlod sig mange smukke Børn, især en Datter, der ægtede Efterfølgeren, til hvem han resignerede Kaldet (1647) og han levede hos dem, til han 1649 døde«. Han havde således været Præst i 52 År. Af hans andre Børn kendes Lavrids, der blev Student fra Ribe Skole 1624 og Anna, der 1612 blev gift med Hr. Peder Nielsen i Malt.

7. Hr. Kristen Lavesen Jærne gik i Ribe Skole, drog derfra til Rostok Universitet og immatrikuleredes i København 1641. Han ordineredes 23 Sept. 1647 til Præst her og ægtede Formandens Datter. »Han levede i Velstand til de Svenskes Indfald 1658, da han med andre Mænd måtte lide meget ondt og omsider i Flugt og Elendighed ende sit Liv i Gjærklint i Holsted Sogn 1659.«

¹⁾ J. Reg. III. 14.

8. Hr. Johan Jakobsen Distelberg, en Købmands Søn fra Ålborg, ordineredes hertil 15 Feb. 1660 og ægtede Formandens Enke, med hvem han ingen Børn havde. Da Kaldet ved Krigen var ødelagt, fik han 5 Juni 1662 kgl. Tilladelse til at måtte prædike og lade sig høre og kalde til hvilket Præstekald han vilde, som han lovlig kunde vorde kaldet til. I et andet Kongebrev af 19 Juni 1662 hedder det, at han havde ladet tilkendegive »hvoreledes hans Præstegård er liggende på den alfare Vej, hvor Krigsfolkene i forleden Fejdetid havde deres ganske Fart ind og ud af Landet og derover Gården meget ilde spoleret, såvelsom både Kvæg og andet, som han skulde have at leve af, så og hans Sogne ganske ruinerede, samt Sognefolkene mestendelen deraf bortdøde« hvorfor der bevilgedes ham, »at han må besøge Gejstligheden udi Ålborg og Viborg Stifter, om nogen der sammesteds af kristen Kærlighed og Gemyt imod deres nødlidende Næste og Jævnkristen hannem med nogen Undsætning, enhver efter deres Middel og Formue, vilde tilhjælp komme.¹⁾ Ifølge Indberetning af 1690 var der da i Brørup Sogn 30 Tiendeydere i 25 Gårde, hvoraf en Tredjedel var øde. Lindknud Sogn var moksen øde og formedelst Sandknog og Flyvesand fordærvet; her havde forhen været 19 Gårde. Anneksgården i Vittrup var for 16 År siden bleven afbrændt af Lynild og var siden ej opbygget. Kaldets Dokumenter var blevne borte i Svenskekrigen. 1677 overlod han Kaldet til sin Efterfølger tilligemed Indkomsterne af Lindknud Sogn og døde 1692.

9. Hr. Morten Pedersen Lime var en Præstesøn fra Fövling og ordineredes hertil 30 Avg. 1676; han var Året i Forvejen bleven Kapellan i Oddum, og fik Kaldet her på den Betingelse, at han skulde ægte Formandens Stivdatter. »Men da han havde fået Kaldet, ægtede han han en Købmandsdatter fra

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. V 137.

Frederits Stineke Pedersdatter, med hvem han fik mange Midler. Dog levede han et ulykkeligt Ægteskab i 20 År, men det blev værre og værre med hendes Ondskab, hvorfor han i Sindsforvirring laqueo vitam finivit» (o: endte sit Liv i en Strikke) 1698. Han havde kort før sit sørgelige Endeligt afstået Kaldet »på Grund af Alderdom dog mest for sit Hoveds Svagheds Skyld« til Hans Allerup, Hører ved Ribe Skole, men Kongen vilde ikke stadfæste det, hvorpå det bestemtes, at Lukas Debes skulde have Kaldet mod at give ham en vis Pensjon. Der har i sin Tid i Præstearkivet været en Proces i Anledning af Hr. Morten Limes Død, hvori bl. a. Konen kalder dem, der tog Syn over Mandens Lig, for Rakkere, og der var nok Mistanke om, at hun selv havde skilt ham af med Livet, men denne er ikke at finde i Stiftsarkivet, hvortil den skal være bragt.

10. Hr. Lukas Debes var en Guldsmedsøn fra Nykøbing på Falster og nylig kommen hjem fra England, hvor han 3 År havde været ansat ved den danske lutherske Kirke i London, da han kaldtes hertil 30 Juli 1698. Da han kom hertil Præstegården, var den så ødelagt, at han 1 År måtte bo på Brørupgård. Hans Fader Peder Jakobsen Debes døde hos ham 1713. 12 Avg. 1699 ægtede han Ellen Simonsdatter Kjerulf, der overlevede ham. 24 Okt. 1708 blev han Provst og døde 16 Jan. 1729. Han havde 2 Børn Anna Kristine og Peder Debes, der uden tvivl blev Præst i Onsø i Norge.

11. Da Debes døde, opkom der Strid mellem den daværende og den forrige Ejer af Sønderskov, Jægermester Bachman og Kaptejn Due, hvilken sidste 19 Nov. 1720 havde givet Peder Vinding Ventebrev på Kaldet, som han havde fået stadfæstet af Kongen; men Bachman anså dette for ulovligt, idet han påstod, at Vinding havde givet Penge for Kaldet, og fordi Due havde pantsat ham Sønderskov og var ham 9688 Rd. 4 Ɔ skyldig, hvorfor han var tiltalt allerede 16 Maj 1720. Imidlertid erklærede Vin-

ding, at han ikke havde købt Embedet, og Sagen forligtes. Peder Vinding var en Præstesøn fra Håsum, blev Student fra Århus Skole 1707, var efter Attestats 1714 nogle År Huslærer og kaldtes hertil 1729. 9 Juni næste År ægtede han Mette, Datter af Lavrids Vrå til Estruplund, der overlevede ham efter et barnløst Ægteskab. Han var en dygtig Jurist, hvorfor han ofte blev rådspurt i påkommende Tilfælde. 1731 havde han Strid med sin Degn, Torstensen, der klagede til Biskoppen, at Præsten beskyldte ham for at være Menigheden til Forargelse, han kunde vel ikke sige sig at være engleren, at han aldrig havde haft sig en Rus, men han havde ingensinde været til Forargelse eller forsømt sit Embede, havde ofte prædikeret 3, 4, 5, 6 Uger i Træk og altid vist Præsten pligtsskyldig Ærbødighed. I Dec. 1730 havde denne befalet ham at prædike i Lindknud og han havde derfor til ud paa Natten måttet sidde og meditere, hvoraf han næste Dag fik et Tilfælde, så han ikke kunde udføre Bönnen og Sangen i Brørup Kirke. Øvrigheden fandt imidlertid, at det var Drukkenskab, han led af, og han blev afsat. Hr. Vinding afstod Kaldet til sin Kapellan og forbeholdt sig selv Indkomsterne af Lindknud Sogn. Han døde 12 Maj 1754. Han oprettede 1754 en Bolig for Præsteenker.

12. Hr. Peder Klemensen Ussing, Præstesøn fra Løsning, er født 1717, blev Student fra Ribe Skole 1738, blev Kapellan her 24 Nov. 1752 og kaldtes til Præst her 12 Juli 1754. Han var gift med Mette, Datter af Provst Vederkink i Nykøbing på Falster, med hvem han havde 17 Børn. 1769 blev han Provst. Præstegården kom i usel Stand i hans Tid, så den næsten var faldefærdig, da han 11 Dec. 1777 forflyttedes til Thorstrup og Horne, hvor han døde 1 April 1784 (Barfods falsterske Gejstlighed II. 300 har 31 Marts, så han er vel død Natten mellem de 2 Dage).

13. Hr. Lavrids Kasbjerg er født 8 Okt. 1742 på Østrup Skovgård i Fyn; hans Fader Villads K. var For-

valter på Nislevgård og Ravnholt, hans Moder var Anna Margrete Lyngå. Han blev Student 1766, blev så fra næste År i 4 År Huslærer og tog Attestats 1770, fik 1773 Håb om at blive Skibspræst, men forgæves, blev 17 Marts 1774 Præst på Manø, kaldtes hertil 4 Feb. 1775 og blev straks Provst. Han var en dygtig Landmand, der betydelig forbedrede Præstegårdens Jorder. 13 Okt. 1786 kaldtes han til Lejrskov og Jordrup.

14. Hr. Johannes Holst er født i Nakskov på Låland, kaldtes til Kapellan ved Vartov og Kateket ved Holmens Kirke 1784 og blev Præst her 22 Feb. 1786. Han var gift med Marie Elisabet Møller. Efter 4 Års Forløb forflyttedes han 19 Nov. 1790 til Emmerlev. »Besad grundige, især filologiske Kundskaber«. Her fødtes ham 2 Børn.

15. Hr. Konrad Daniel Koefoed, Søn af Konferensråd K., født 1763, blev i sin Barndom opdragen på Landet for sit dårlige Brysts Skyld. Efter Examen blev han 1788 Felt- og Skibspræst og derpå med anbefalinger fra Admiralitetet, hvor han havde mange Slægtninge, kaldet til Præst her 14 Jan. 1791. I hans Tid brændte Præstegården og blev så flyttet til den anden Side af Vejen, hvor den endnu står. »Han var en udmærket Jæger og bedre Praktiker end Theoretiker. Hans Liv, hvori han fristede flere morsomme end skandaløse Æventyr, afgav et udtømmeligt Stof til Samtale ved Bøndernes Sammenkomster«. Han købte sig Kaldsret til Visensbjerg i Fyn og lod sig kalde dertil 1796 af sin Broder, der var Ejer af Grøstebjerg. 1805 blev han Stiftsprovst i Ribe. Der ægtede han den smukke Frøken Fridsch og efter hendes Død Enkefru Tang, født Meinert, til Nørre Vosborg. 1800 blev han Dr. theol. i Kiel og 1825 Biskop i Ribe, hvor han døde 1831.

16. Hr. Balthasar Mathias Christensen var Søn af Amtsforvalter Lavrids C. i Ribe og født 26 Feb. 1768. Han blev Student fra Ribe Skole 1785, tog Atte-

stats 1788 med laud., studerede derpå 2 Ar i Göttingen, hvorfra han gjorde Rejser til andre Egne i Tyskland. Da han 1791 kom hjem, blev han 19 Avg. Hospitalspræst i Ribe og giftede sig 1792 med Ingeborg Kristiane Eilskov, Datter af Apotheker E. i Ribe, »der med Skönhed forbandt et ædelt Hjerte og lignede sin Mand i Goddædighed«. 28 Okt. 1796 kaldtes han hertil, »hvor han ved sin Lærdom og sine Talegaver nød Agtelse og for sin Godmodighed og Tjenstvillighed alles Kærlighed«. »En hjertelig og velbevaget Taler, nidkær og uegennyttig Embedsmand, sin Menigheds faderlige Lærer og Velgører«. Sin betydelige Formue tilsatte han på Præstegårdens Forbedring og døde 6 Feb. 1820 »af Ærgrelse, som man ved Lindknud Kirke havde voldt ham«. Han havde mange Sorger, idet af hans 6 Sønner og 3 Døtre 3 Sønner døde som Börn, 1 ved et Fald af en Hest og 1 blev sindssvag.

17. Hr. Sören Bredstrup, kaldet 26 Juli 1820 og 23 Feb. 1827 til Fur.

18. Hr. Niels Schiørring Hjort, kaldet 4 Maj 1827, 1835 til Tømmerup og † 2 Juni 1842.

19. Hr. Emil Andreas Tolstrup, kaldet 22 Juli 1835, † 17 Juli 1846.

20. Hr. Peter Heinsen, kaldet 23 Sept. 1846, tog sin Afsked 1868.

21. Hr. Fredrik Feilberg, kaldet 28 Jan. 1869.

Endnu 1662 siges der udtrykkelig, at der ingen Degn var i Brørup og Lindknud.

Af senere Degne må fremhæves den dygtige Niels Hansen, Medlem af den grundlovgivende Rigsdag, der døde 1860. Skönt nærværende Skrift mest kun holder sig til ældre Forhold, kan Forfatteren dog ikke bare sig for som Exempel på brørupsk Poesi at meddele efter Ribe Stiftstidende 1860 Nr. 114 følgende

Mindekrands

paa afdøde Kirkesanger og Skolelærer Niels Hansens Grav
i Eskelund.

Kjender du Faderen, Opdrageren, Mønsteret for Skolen,
Som har indblæst Ungdommen barnligt Sind, Kraft og hellig Begei-
string

For alt det Gode, det Ædle,
For Himlens Lys og Varme,
For Frihedens Frugt og Glæde,
Ved, Ilg Bien, at sværme?
Treds og syv Aar er forsvundet
I Tidernes Ocean,
Siden dette Liv oprundet
Til Brørup Sogns sande Gavn.

Kjender du Nattens Stjerne paa den pædagogiske Himmel?
Hver Tænkende maa ham kjende,
Til hans Fane sig bekjende.

Kjender du Hædersmanden, som slumrende Kræfter vækkende
Og blivende Velfærd grundende, Offer og Møi' ei har skyet?

Alle vilde han Hjælp yde,
Var Forladtes Trøst og Stav,
Flidens Ven, uden at pryde
Sig med dennes fundne Rav.
Ikke Sværmeriets Latter
Gjort ham vaklend' i sin Færd,
Han har kuet denne Natter
Med Forstandens skarpe Sværd.

Kjender du Vennen, som har offret Sognet sit hele Væsen?
Enhver Oplyst maa ham kjende,
Til hans Fane sig bekjende.

Kjender du den lyse Aand, som i Ungdommens Hjerne-kammer
Gylden Mønt har præget, Visdommens overalt gjeldende Barrer?

Stor var han af Aanders Fylde,
 Dybe og vedholden Flid;
 Alt sit Lys og Gods han skyldte
 Kun sin Gud og egen Slid.
 De af ham udstrøte Kjærne
 Spire, trods Uveiers Storme,
 Voxe op til Himlen gjerne;
 Ei gnaves de af Orme.

Kjender du Aanden, som har befaret Sandhedens dybe Brønd?
 Enhver brav Mand maa ham kjende,
 Til hans Fane sig bekjende.

Kjender du Jyden, Jyden, fuld Kjærlighed til Ung og Gammel
 — Jyden i sin Simpelhed, Troskab i Ordets fulde Betydning,
 Som lig alle jyske Helte
 Dansk af Hjerte, dansk af Blod
 Med dansk Sværd og danske Belte
 Gaaer hver Fjende imod?
 Fra Vuggen af indtil Graven
 Var han tro i Raad og Daad,
 Aldrig dog har han brudt Staven
 Over Næstens Feil og Braad.

Kjender du Jyden i sin Tænken, Villen, Talen og Handlen?
 Enhver Jyde maa ham kjende,
 Hansens Navn med Fryd bekjende.

Denne Hansen er ei mere
 Synlig blandt os paa Jorden.
 Tungen kan han nu ei røre
 For at smelte Hjerteskorpen.
 I et lille snevert Kammer,
 Hvor han ligger lun og varm,
 Har han glemt al Jordens Jammer
 Hos Gud Faders milde Barm.

Proverbia 10, 7.

Lindknud Sogn.

Sognet har Navn af Byen Lindknud, og det skrives ved 1340 Lindeknot, hvilket betyder en lille Lindeskov; en sådan har altså været ved Byen.

Ifølge Indberetning til O. Worm 1639 findes på Ad-sersbøl Mark en stor Høj ved Skoven Østerho og en anden Høj på samme Mark, Stövlhøj, nu Stevelhøj. På Hyllelund Mark er 2 store Høje, på Klelund Mark 2 store »Kæmpe-ovne«, 2 store Høje, Jægerhøj og Dværghøj; på Hovborg Mark Snobhøj, ved Baldersbæk en Kæmpegrav, omsat med store Sten. På Vittrup Mark Grydehøj, Toppethøj og et Bjerg, Store Stenbjerg, en Kæmpehøj, omsat med store Sten, på Lindknud Mark Bermhøj, Møghøj.

Af disse indtager de 2 Jynovne på Klelund Mark, der er fredede af Staten tilligemed en stenomsat Gravhøj, en vigtig Plads blandt vore Oldtidsminder. Den ene af disse er en Langdysse, omsat med Sten, 182 Alen lang, med et Stenkammer nær ved den sydvestlige Ende, dannet af en flad Sten, der hviler på andre. Mølhøje er 2 temlig flade Høje på Kammen af en lille Banke, nedenfor hvilken Kidholm ligger.

På Klelund Mark findes fra en langt senere Tid et andet Mindesmærke. Vest for Drivervejen, der uden tvivl fra Oldtiden af har været den almindelige Vej til Viborg Landsting, findes i samme Retning som denne 5 Volde, med et Mellemrum af 5, 6 Skridt mellem de 3 vesterste, 14 mellem disse og den fjerde og 3, 4 mellem denne og den 5te, den østerste; denne er den højeste, almindelig 2, ofte henved 3 Alen. Disse Voldes Længde er c. 175 Alen; indenfor Midten af den vesterste findes en Skanse, bestående af en Vold fra Nord til Synder og en fra Øster til Vester, der dog er afbrudte ved Mellemrum og således ikke består

af 1 sammenhængende Vold; denne er omtrent 2 Alen høj. Midt imellem Voldene er små Dynger. Ved den nordlige Ende af de 5 Volde begynder en anden, der går fra vest til øst, er 250 Alen lang og ender som den ene Side af et trekantet Rum, der er delt i 3 Afdelinger, af hvilke den vestlige hedder Stalden. I denne sidste er Jorden grøn og frugtbar og der skal Kvæg og Heste have opholdt sig under en Krig, da Beboerne søgte deres Tilflugt bag disse Skanser. I de 2 Rum foran »Stalden« må man så antage, at Menneskene har bot. Imidlertid kender Sagnet intet til nærmere Omstændigheder, men taler dog i løse Træk om en Kamp, der har stået mellem det nærliggende Hovborg og Kongens Vasehus; et Sted i Bækken ved Kongens Vasehus hedder Rytterhullet og der skal en fjendtlig Rytter da være druknet. Beboerne af Hovborg skjulte sig under Kampen i Krattet, der beklæder Skrænterne på den sydlige Side af Hovborg Å. På hvilken Tid disse Skanser er anlagte, derom haves ingen Underretning, men da de ikke omtales i Indberetningen til Ole Worm 1638, der ellers meddeler alt sligt og ikke vilde have forbigået sådanne betydelige Levninger, hvis de var ansete for gamle, må man antage, at de må henføres til en af Krigene i det 17 Årh. I den 1657—59 har det nu ikke været, ti da fandt kun Landstorm Sted i Vendsyssel; derimod kan det være i det kejserlige Indfald 1627—29 eller i den svenske Krig 1643—45. At den dog tilhører den førstnævnte Tid, altså 1627—29, slutter vi af følgende Grunde. I det vesten for Lindknud Sogn liggende Åstrup Sogn findes i et Mosestrøg langs med Sneum Å og en i denne løbende Bæk en lang Vold, indenfor hvilke er 4 halvkresformede Skanser; denne Befæstning kaldes Fredrik Munks Lejr. Til denne fører en Vej, der midt imellem Åstrup og Bolding forlader den nu almindelige Vej, men nord for Skanserne taber den sig nu. I Lindknud Sogn siges også at have været en ligesom denne kaldet Fredrik Munks Vej, der gik forbi Kidholm og

Skovgård (sydøst for Assersbøl) og denne har således vistnok gået fra Åstrup gennem Moserne i dette Sogns nordøstlige Del ud til Eggen ved Klelund og derfra til Kidholm og videre øster på; måske har Vejen også stået i Forbindelse med de såkaldte Fjendhytter i Hejnsvig Sogn og andre lignende Steder. Da nu Fredrik Munk, der ejede Oksvang og Sneumgård i Skadst Herred, Haraldskjær og Rugballegård i Tørild Herred, døde mellem 1633 og 1635, har han kun oplevet dette ene fjendtlige Indfald og det er altså 1627—29 han har stået i Spidsen for denne Egns Deltagelse i den Rejsning, der over det meste af Jylland fandt Sted i disse Krigsår.¹⁾

I Krigen 1657—59 led Sognet i den Grad, at der 1662 kun var nogle enkelte Beboere tilbage og endnu 1699 hedder det — i Amtsregnskabet — at »Lindknud Sogn er ganske øde og Grunden i Hede grot og en Del med Sand fordærvet.« Der opregnes her en hel Del Gods tilhørende Adelen, som ikke mere kunde påvises.

Byer og Gårde:

Lindknud, hvis Navn betyder en lille Lindeskov, var 1683 4 halve Gårde og 1 Gadehus. Da siges der udtrykkelig, at der ingen Skov var, derimod nævnes 1638 Lindknud Skov og 1662 hedder det: »til Lindknud er en liden Skov, hvorudi kun et ringe Antal Svin kan fødes, eftersom Skoven mest forhugget er«. 1683 havde Byen 1 Vang, der hed Langevang, hvori var 5 »Åser«: Stenbjergs-, Bloksager-, Horskjern-, Langevangs- og Vesterbloks-Ås. Byen har vist længe været ringe, ti i et gammelt Mundheld karakteriseres Beboerne af flere af Sognets Steder således: De Hovborg Selvherrer, de Assersbøl Fruer, de Lindknud Stådere, de Vittrup Hådere (hadefuldt vil sige det samme som indbildsk).

¹⁾ Om Fredrik Munk henvises til min Skadst Herred S. 19—24. Han er begravet i Skibet Kirke (Indber. til O. Worm).

Vittrup var i Krigen 1657—59 som de øvrige Dele af Sognet bleven aldeles øde, så her alene 1662 bode 3 Mænd, der ikke engang drev Jorden. Endnu 1683 var af de 7 Gårde de 4 øde, desuden var her et lille Hus; Byen havde da 7 Marker, nemlig Skovbanks-, Tornebusk-, Sandager-, Gade-, Hvidager-, Tranflous- og Brunbjergs-Vange. Nu har Byen mange flere Beboere, ti intet Sted i Sognet er Udparcelleringen drevet så vidt og så uheldigt i små Lodder som her. 1638 nævnes her en Lund Vittrup Lund; det er vel den, hvoraf de store Krat Vester- og Øster Lund er Levninger. Sognet siger, at her har været en Lindorm, der var lægekyndig og blev rådspurt i Sygdomstilfælde. Navnet skreves 1600 Wibtherp, ligesom Vittrup i Ovtrup Sogn.

Okslund. Også i dette Navn møder os Mindet om fordums Skove. Her var 1683 3 halve Gårde og 1 øde Bol samt 2 Huse. Vangen hed Langevang og var delt i 7 »Åser«: Stenvangsagre, Nørre og Synder Kirkebjergagre, Langevangsagre, Holkemoseagre, Gadeagre, Toftagre.

Klelund skreves forhen Klenlund, Kleynlund. 1683 var her 6 Gårde, desuden havde en Mand her i Fæste $\frac{1}{2}$ Gård, der hed Kattedøl, som nogle År havde ligget øde, men som han nu var ifærd med at opbygge. Endnu var her en 7de Gård Palsbjerg, der længe havde ligget øde, på hvis Gårdsplads der intet Hus eller Bygning fandtes, ligesom dens Jord ej brugtes af nogen. Byen havde 9 Tægter: Ulpøt-, Hiunis eller Hiungens-, Boghvede-, Heldager-, Vældkilde-, Højager-, Rendelevs og Kokjær Tægter. Marken var i de sidste 6 År fordærvet af Flyvesand, ligesom Byens Fædrift.

Råbjerg er en Udflyttergård fra Klelund ved Drivervejen.

Sønderlund, den sydligste Udflyttergård fra Klelund.

Hovborg. Byens Navn er mærkeligt, fordi det synes

at betyde et hedensk Gudehus, men der findes intet Spor af sligt. Det må også mærkes, at Navnet 1580, skönt i en mindre pålidelig Kilde, skrives Hovbjerg, så Oprindeligheden af Endelsen -borg er tvivlsom¹⁾. Byen har til Begyndelsen af dette Årh. været regnet under Vorbasse Sogn og da har Hølet Å altså gjort Skæl mellem Malt og Slavs Herred. Imidlertid har man allerede i det 17 Årh. villet hævde den for Lindknud Sogn, ti et Tingsvidne af 16 Nov. 1643 udsiger, »at Erik Juel nu lader bruge Hyldelund med Avl og Sæd og holder Folk der på Gården, og den gode Mands Tjenere, som er boende i Lindknud Sogn, både Hovborg Mænd og de andre, gør Ugedags Arbejde til forskrevne Hyldelund med Plöjen og Harven, Vogn og anden Gårdens Fornødenhed«. Da var her 3 Gårde og 1 Inderste. Det var i Erik Juels Interesse, at Byen hørte til Lindknud Sogn, da Herremændene havde Skattefrihed af de Bønder, der bode i samme Sogn som Hovedgården, hvilke kaldtes Ugedagstjenere, fordi de gjorde dagligt Hoveri. 1651 opregnes Byens 6 halve Gårde også under Lindknud Sogn; de var da Tjenere til Hundsbæk; derimod nævnes Byen ikke i nogen af Matriklerne under dette Sogn.

Debel var 1683 1 Gård; det hedder da: i Marken er endel øde Jord, der i fordums Tid har stået en Husplads til, dog nu ganske øde og Jorden bruges ej.

Gilbjerg. 1651 nævnes Tved og Gilbjerg, der var 1 Gård med 4 Beboere og 1 Bol. Tved må være bleven øde i Svenskekrigen, ti 1683 siges: »mellem Okslund og Gilbjerg Mark ligger en Lynghede, kaldet Tvedshede, der hører til Gilbjerg. Tved er imidlertid senere påny opbygget. Gilbjerg Mark bestod 1683 af 8 Tægter, hvoraf en hed Tvedagertægt, en Rågedsagertægt og en Stenvangsgertægt.

Sandager, en Gård tæt ved Debel.

¹⁾ J. Reg. III: 70.

Kongens Vasehus ligger ved den gamle Vej, der nu mest bruges som Driftsvej af Kvæg til Markeder, men som midt igennem Jylland over Holstebro fører til Viborg, til det gamle Landsting. Den har som Alfarvej fra gammel Tid været opkastet (en sådan Vej kaldes på jydsk Vase) og har vistnok heddet Kongens Vase, fordi Kongernes Rejser til Hovedtingene Viborg og Urnehoved er gåede ad denne. Det Hus, der er bygget her, hedder altså naturlig Kongens Vasehus, Huset ved Kongens Vase. Et Sagn om, at Kong Valdemar på sit hurtige Ridt fra Skanderborg til Ribe er kommen denne Vej, som deraf har fået Navnet, kan kun være af yngre Datum, da Visen, som handler om denne Rejse, oprindeligt har haft andre Navne, og det er tvivlsomt, at Dronning Dagmar lå syg i Ribe¹⁾. Og selv om dette forholdt sig rigtigt, så vilde Kongen ikke have taget denne Vej, men den nærmeste over Jælling og Bække til Foldingbro.

Brunbjerg (jydsk Brownbjerg). Da Gården blev bygget, hed den Elholm, fordi Banken var omgivet af en Ellesig, men siden, i dette Årh., har den optaget Navnet efter den lyngklædte Banke, hvorpå den ligger.

Kidholm. 1683 siges, at på Assersbøl Mark lå et lidet Hus, Kidholms Hus, som tilforn havde ligget til denne Gård. En af dens Tægter hed Smedtægt, en anden Krattægt. Den skal have Navn af, at den var anlagt til de Geder og Bukke, der holdtes på Assersbøl. Den har omtrent 200 Tdr. Land og 1½ Td. Hartkorn.

Assersbøl var i det 16 Årh. en adelig Sædegård, der ejedes af Jens Juel til Hesselmed, der døde 1552 eller 1553, og både ejede Gods i Holsted og Bjövlund. Hans Enke Vibeke Lunge flyttede hertil, ti i en Fortegnelse 1586

¹⁾ Om den Forvirring, der findes om dette Spørgsmål, se Sv. Grundtvig: Gl. danske Folkeviser III 211—12, Kinch: Ribe Bys Hist. og Beskrivelse.

hedder det: »Assersbøl, tilforn Fru Vibeke Lunge og bor der nu Bønder på«. 1580 fik hun Tilladelse til at give Penge istedenfor Korn som Afgift af Lindknud Korntiende¹). Senere ejedes Gården af hendes Søns Enke, Fru Elsebe Svave 1607; den kaldes da endnu Sædegård²); hun havde 1600 Lindknud Kirketiende i Fæste. Til for få År siden havde Gården 600 Td. Land, hvoraf rigtignok den største Del Hede; nu er den så udstykket, at den kun har 150 Tdr. Land tilbage. 1651 siger her at være 2 halve Gårde og 1 Bol, der hørte under Skødborghus, men med Bolet menes Kidholm. 1638 berettes på dens Mark at stå et Stykke Skov, kaldet Østerho, der endnu var til 1683. 1693 bode her Hans Hår.

Skovgård en Gård synden for Assersbøl.

Hyldelund var en adelig Sædegård i nogle År, oprettet af Erik Juel til Hundsbæk, men efter hans Død er den bleven betragtet som en Bondegård. 1683 bode her 2 Bønder, og den tilhørte Sønderskov; da led den stor Skade af Flyvesand. Dens Ugedagsmænd, der gjorde dagligt Hoveri dertil, var 1656: 2 G. i Okslund, 2¹/₂ G. i Vittrup, ¹/₂ G. i Klelund, 1 G. i Gilbjerg, 1 G. i Debel, 2 G. i Lindknud.

På Videnskabernes Selskabs Kort nævnes desuden Tranholm, Lindgård, Sidgård, Damhus, der nu ej kendes.

Lindknud Kirke.

Denne Kirke er en Kampestensbygning af hugne Sten fornedet, rå Kampesten foroven. I Enden af Koret står 1749. I den nordre Mur er 3 rundbuede tilmurede Vind-

¹) J. Reg. III. 31. ²) Min Vester Horne Herred S. 74, 75, 76.

ver. Tårnet rager kun meget lidt frem over Skibet og har et rødt Tegltag; tidligere må det have været højere. Kirken har også engang været i Forfald, ti 1554 fik Kirkeværgerne kgl. Brev på i 20 År at måtte beholde Kirke-tienden til at bygge og forbedre den med¹⁾. På Kirke-døren står i Jærnet K A K A. 1641. Altertavlen er nyt op-malet med et Kors og Bibelsprog, men i Koret hænger en anden Altertavle fra den katholske Tid, nemlig med ud-skårne Figurer i Midten Gud Fader med den korsfæstede Søn, og omkring dem Jomfru Maria, en Kvinde med hævet venstre Hånd, men hvad hun har båret er afhugget, hun træder på en Drage, en større Kristusfigur trædende på en Drage, til højre Kristus på Korset og Marie Magdalene, til venstre en Mand med korslagte Hænder. På Lysestagerne på Altret står: »Frue Mari Margrete From, fordi hr. Lucas bad derom, mig gav till Lindknud kirke boer, Gud hende glæd i engle choer 1710«. På Præstens Stol står: »Huis sonder i forlader, di bliver forladen 1577«. Døbefonten er af Sten og har 4 ens udhugne Figurer, nemlig en Mand med opløftede Hænder. På Prædikestolen er ud-hugget Kristus og de 4 Evangelister, Ligsten af Træ findes over Hans Kristensen født, bode og døde i Assersbøl 1676, i hans Alders 63 År, Kristen Hansen, død i Assersbøl 1694. Kirken blev malet 1792. Tårnet er af Mursten. Indgangen til det er buet, 3 spidsbuede Alterfordybninger findes i dets Indre. På Alterbægret står: Er dene calc gjort af den gamel calc, som wet øloe daler veien ni lot xxvij, min ien ort, oc er der nu i dene calc komen sextan daler til, som kierkens tind til Lindknut Kierce er fest for, oc haver Hans Rask oc Niels Rask Dene kalck giøre af di sextan D(aler) oc den g(amle) Kal[k].²⁾

¹⁾ Teg. o. a. L. IV. ²⁾ Således må Følgen af Indskriftens Ord vist være, men i min Afskrift, der skede i en Fart, står Sætningerne meningsforstyrrende imellem hinanden.

Kirketienden var 1650 16 Ørtug. Kirken ejede 1 Bol, der skyldte $1\frac{1}{2}$ Ɔ til Kirken og til Dekanus 1 Ɔ Forbedelse, med anden Herlighed; 2 Læs Eng ved Bækken ved Kirken. 5 Agre på Lindknud Mark, hvilke begge lå til Kirkens Bol. 5 Agre på Lindknud Mark, der lå til samme Bol. 6 Læs Eng i Sortmade, 2 Læs Eng i Sortmade, der ydede 3 β. Kirken ejede Breve på det Bol, der lå ved Kirken.

Plovstrup i Jærnvad Sogn.

Plovstrups Navn betyder Plovs Torp, Plovs By, og den er altså anlagt af en Mand af dette Navn. På Byens Mark finder vi en Høj, der hedder Plovshøj, og at dette er et oprindeligt Navn, ses af, at den også nævnes i Indberetning til O. Worm 1638. Den Plov, der ligger i Højen, er, om ikke Byens Grundlægger, hvad der dog er rimeligst, så dog en af hans Efterkommere, og Byens Alder peger derved tilbage til Hedenskabens. Byen er neppe fra den første Bosættelses Tid, ti da var der ingen Torper (Udflyttere), men er sandsynligvis udgået fra en af Byerne i Malt Herred, siden den regnes til dette Herred, uagtet den hører og altid synes at have hørt til Jærnvad Sogn. En Gård her er endnu betydelig større end de andre og det er på dens Mark, at Højen findes; i dens Enge ved Kongeåen er nogle små Ujevnheder, Levninger af fordums Volde og Grave, der har hørt til den Herregård Plovstrup, der

¹⁾ Der er flere Eksempler på Gravhøje af samme Navn som den Mand, der har givet Byen Navn, på hvis Mark de ligger. Glumshøj ved Glumstrup. Uggerhøj ved Uggerby.

var Fortsættelse af den Gård, som Storbønderne af Navnet Plov bode på, medens deres undergivne, Trælle, siden Landboer, Bryder og Fæstebønder var bosatte på Byens andre Gårde.

I den tidlige Middelalder levede en stor Bonde af en anset jydsk Æt¹⁾, kaldet Sorte Plov, her på Egnen. I et Kildeskift, nemlig den her, som det synes, ret vel underrettede Knyllinge Saga, siges om ham: »Sorteplov hed en mægtig Mand i Jylland; han var fra den Fgn i Jylland, som hedder Plovssyssel, og som er i Ribe Bispedømme.« Nu véd vi så god Besked om den gamle Inddeling af Landet, der hedder Sysler, at det med Bestemthed kan siges, at der aldrig har været noget Plovssyssel til, men når vi kender Sagaens lidet pålidelige Gengivelse af danske Navne, ligger det nær at antage, at dens udenlandske Forfatter har vidst, at Plovs Hjemstavn hed omtrent som han og så kun har taget fejl i Navnets sidste Del. I Ribes Omegn fandtes kun et eneste Stednavn af den Beskaffenhed, og det er Plovstrup, og i hele Stiftet kun 1 til, nemlig Plovslund i Grene Sogn, der er så langt borte, at det ikke kan stemme overens med andre Angivelser. Et ikke ualmindeligt Sagn, der vistnok er upåvirket af trykte Bøger, henlægger tilmed Sorteplovs Hjemstavn til Plovstrup²⁾. Er dette således til Sandsynlighed bevist, så må han være af en ældgammel Æt, der længe har bot her; ti den Plov, der har givet Byen Navn, han, der ligger i Gravhøjen på Byens Mark, og Sorteplov, der senere bode på disses Ejendom, må nødvendig være af samme Æt.

Det var denne Sorteplov, der 1139 dræbte den danske Konge, Erik Emune. Stedet for denne Begivenhed berettes forskelligt. Den samtidige Roskildske Krønike, der med

¹⁾ •Claro inter Jutos loco natus•. Sakse S. 664.

²⁾ Også til Spandetgård (Jensen kirchl. Statistik).

Lidenskabelighed beretter Datidens Begivenheder, og hvis Forfatter synes at have personlig kendt Sorteplov, hvem han kalder »en vanskabt Mand af en ubetydelig Skikkelse, der ikke her handlede af sig selv, men Herren var i Plov, Herren var i Spydet, som Herren var i Slyngen, Herren i Stenen« (med Hentydning til David og Goliath), udsiger, at Drabet skede på et Ting ved Ribe, »placitum juxta Ripam«¹⁾. Den noget senere Sakse²⁾ har Ribe og efter ham den såkaldte Thomas Gheysmers Krønike³⁾, Rimkrøniken⁴⁾ og Petrus Olai⁵⁾. Af den roskildske Krønikes Angivelse af et Ting ved Ribe har Kornelius Hamsfort sluttet, at det måtte være det nærmeste Ting ved Ribe, nemlig Hvidding Herredsting⁶⁾, ligeså Hans Svaning i Kongens Gravskrift i Ribe Domkirke 1576 og A. S. Vedel i Udgaven af Kæmpeviserne, men vistnok uden at have nogen ældre Kilde, hvorefter de kunde udskrive dette; dem har flere nyere dog fulgt. Sven Aggesen, der skrev omtrent 1187, har Urnehoved Ting⁷⁾, og dette findes også i en Kongerække fra det 13 Årh.⁸⁾; men denne, der i det hele er uafhængig af nævnte Forfatter, synes dog at have benyttet ham i flere Punkter og vistnok også her. Når vi altså skal se på Kildernes Bæskaffenhed, da bliver der 2 af hinanden uafhængige Kilder, hvoraf den ene samtidig, der nævner Ribe, og rimeligvis kun 1, der er 40 År yngre end Begivenheden, der nævner Urnehoved; den første Angivelse bliver altså den sandsynligste og bestyrkes end ydermere ved, at Kongen blev begravet i Ribe Domkirke, hvad han vel neppe vilde være bleven, hvis han var død så langt derfra som på Urnehoved. Sven Aggesen, der har hørt, at Drabet foregik, mens Kongen var »syd på i Jylland«, kan have sat Urnehoved som det ham bekendteste Tingsted i Sønder-

1) SRD. I. 385. 2) S. 665. 3) SRD. II. 370. 4) Vers 3803.
5) SRD. II. 217. 6) SRD. I. 39. 273. 7) SRD. I. 61. 8) SRD. I. 22.

jylland, hvor Kongen måske endog har agtet sig hen. Om Tinget er holdt i eller ved Ribe, er ikke ganske klart; imidlertid kan »Ting ved Ribe« godt betyde udenfor Byen, og det er ikke nødvendigt at antage, at her har været Sysseleting eller Herredsting, ti Kongen kunde holde Ting, hvor han vilde.

Sakse fortæller Sagen på følgende Måde: »På den Tid levede en storættet Jyde ved Navn Plov, der, uagtet han var Kongens Hærmand, dog lagde Råd op imod hans Hoved. Da denne kom til Ribe, krævede Plov Sold af Kongen¹⁾, hvilken han også fik og derved mente at have fået Belønning forat dræbe Kongen, der var ved at fælde Dom i en Sag, som han var opfordret til at bilægge, imellem nogle hårdt uenige Almuesmænd. Da Plov dømtes til at bøde til en Bonde, der havde ført Klage over ham, gik han frem med sit Spyd og forlangte Ørenlyd. Kongen stod og støttede sig til sit Spyd og vinkede med Hånden til det larmende Folk, at det skulde være stille. Plov stod imidlertid og fæstede skarpt Øjnene på Kongen forat se, hvor han var ubevæbnet, da han mente, at han havde Harnisk under sin Klædning, og jog ham så Spydet gennem Legemet. Og forat vise sig ligeså dristig i Ord som i Gærning, råbte han, at han havde dræbt Kongen og opfordrede de andre Tingmænd til at ihjelslå hans Hird; men denne spredte sig af Frygt, og kun Erik Håkonsön, der for sin Tålmodighed fik Tilnavnet Lam, viste en udmærket Manddom; thi han forsvarede Kongens afsjælede Legeme med sit Sværd, skönt hans Fæller var løbne sin Vej, og bevarede alene blandt så mange Kæmper et uforfærdet Sind, hvorved han gjorde sig værdig til at følge den i Regeringen, hvem han kæmpede for efter hans Død.«

¹⁾ Han var således Vederlagsmand. I Lunds Liber daticus kaldes han også Kongens egen Hirdmand »a proprio satellite lancea perfossus«. SRD. IV. 56.

Knytlinga Saga, der i det væsenlige stemmer overens med denne Sakses Fortælling og synes at være ret påidelig på dette Sted, om den end på sin Vis måske noget udsmykker sin Beretning, kender den nærmere Grund til Drabet, ti det er åbenbart, at Plov ikke således i en øjeblikkelig Opbrusning begik en sådan Dåd, der synes at være billiget af Mængden, som ej alene lod ham komme bort, men endog stillede sig fjendtlig mod Kongens Led-sagere. »Sorteplov«, således fortæller den, »hed en mægtig Mand i Danmark fra den Egn i Jylland, som hedder Plov-syssel og som er i Ribe Bispedømme. Kong Erik lod hans Fader dræbe og det for ingen større Brøde, end at han mælte imod ham paa et Ting. Plov tog sig dette nær, men havde dog intet andet Valg end at tåle i Stilhed. Han var i sin unge Alder, da hans Fader blev dræbt og Kong Erik gav ham ingen Bøder derfor. Men da Kongen var synder på i Jylland, havde han Ting med Bønder, og da Plov får dette at vide, går han hen til en Præst og beder ham give sig Sakramentet. Præsten spør: »hvi skal jeg gøre det, du tykkes mig ikke at være syg«. Da sagde Plov: »gør som jeg siger, ellers dræber jeg dig«. Præsten spør: »hvorfor kræver du dette?« Men Plov vilde ikke sige ham det, det vedkom ham ej. Så gav Præsten ham Herrens Legeme, og Plov tog en Guldring af sin Finger, gav ham den og bad om Tilgivelse, fordi han havde truet ham. Derpå gik Plov til Tinget, uden andre Våben end et stort Spyd i Hånden og Skede over Spydsodden, som han vendte nedad. Han krævede at få Kongen i Tale og da han kom ham nær, trådte han Skeden af Odden, gennemborede Kongen med Spydet og ydede ham Banesår med så vældig Kraft, at Kongen faldt forover ved Stødet. Da blev der stor Trængsel og Folk vidste ej ret, hvem der havde udført dette Værk, fordi det skede så hastig. Erik Lam, Søn af Hakon den norske og Sunnive, Erik Ejegods Datter, og Erik Emunes Søstersøn, var nærværende; han sprang op og drog

Sværdet på Tinget. Da mælte Plov: »vær ej så rasende, Erik Lam, stik dit Sværd i Balgen, fedt Flesk faldt nu i din Kedel, hvis du forstår at søbe det.« Dette mælte Plov, fordi denne syntes ham at være nær til blive Konge og Manden var vennesæl, som siden erfarede. Men Plov bjergede sit Liv længe og var en mægtig Mand«.

Anledningen til dette Kongemord, som den her er fortalt, bør ej fattes Tiltro, da Kong Erik var en Voldsmand al sin Tid, der tilsidst havde fremkaldt Misnöje både hos store og små. Men en stor Bestyrkelse for Troværdigheden heraf har vi i en anden uafhængig Kilde, der fra Mund til Mund er forplantet gennem mange Tider, nemlig en gammel Folkeviser, der alt haves opskrevet i det 16de Årh. Denne er altfor udsmykket til, at vi her medtage den hel, men i Hovedtrækkene stadfæster den Knytlinga Sagas Beretning. Her er det Plovs Broder Karl, der drager til Tings og på Vejen »rømmer for ham så mangen Mand«. Kongen lader ham binde og lægge på Stejle. Bud herom kommer til Broderen Plov, der spænder Spore på Ben og lader stå ad Tinget, alt hvad Folen kan rende. Her taler han Kongen hårdt til, og da denne vil lade handle med ham som med Broderen, tager Plov sit Spyd og dræber Kongen og alle hans Mænd.«¹⁾

En Del År efter møder Plov os atter i Borgerkrigen 1151, hvor han naturligvis stod på den modsatte Side af Erik Emunes Søn Sven og holdt sig til Knud Magnussen. Friserne blev angrebne af Svens Tropper og trak sig tilbage til en Fæstning i Husumegnen, som de tilsidst måtte overgive mod fri Bortgang; med dem var Sorteplov, og Kongen holdt mærkelig nok sit Løfte også mod ham; såmeget gjaldt Tro og Love på den Tid endnu hos denne Konge. Dog varede det ikke længe, inden han lod Plov tage af Dage ved Ingvar Kvese. Dette, der alene fortælles af Knytlinga Saga, finder atter Stadfæstelse i en Viser, der

¹⁾ S. Grundtvig: gl. danske Folkeviser III. 7.

er opbevaret paa Færøerne, hvori Navnet Ingvar er forandret til Ingiman (skal vel være Ingimar, der måske er ligesaa ret som Ingvar. Den lyder således i dansk Oversættelse:

Plov og Ingeman hvide,
Over al den Skov,
de drukke Mjød i Ribe,
Hvi rider han så, den danske Plov.

De drukke Mjød og talte Gammen,
En Nat i Ribe tilsammen,

De drukke Mjød med megen Tale:
•Jeg føler mig meget ilde.

Det ser jeg på min Runestav,
at jeg vorder vejen¹⁾ på denne Dag.

Det ser jeg på mine Runer bedst,
at jeg vorder vejen på egen Hest.

O, hvor får jeg så fuldtro Svend,
som mig kan følge fra Ribe hjem?•

•Her stander jeg, dig en fuldtro Svend
at følge dig fra Ribe hjem.•

•Ikke bør jeg stole på dig,
jeg frygter for, du sviger mig.•

•Svige ham Kristus den stærke,
der anden Mand sviger i Værke.

Svige ham Kristus den brade²⁾,
der anden Mand sviger i Råd.

Svige ham Krist og Marie Fru,
der sviger en anden og svigter sin Tro.•

Plov han red og Ingeman rand³⁾,
han tjente ham som en utro Mand.

•Hvorledes skal dette sæde,
jeg føler så megen Hede?•

¹⁾ dræbt. ²⁾ raske. ³⁾ løb.

•Du løse op din Brynjes Bånd,
at Østenvinden kan på dig ånde.

Du lade din Brynje flagre løs,
ti så kan Vinden køle dit Bryst. •

Plov kasted sin Brynje over hviden Hals,
og Ingeman hug, han var så falsk.

Så red Ingeman, mælte ej Ord,
förend han stod for Kongens Bord.

Ind kom Ingeman, højt han lo,
•Jeg har vejet den danske Plov. •

•Vog du Plov og er så glad,
skal du nyde den Gammen ad.

Har du vejet Plov til Død,
så skal du nyde gammel Sæd. ¹⁾

Svende, bort til næste By,
bygger Ingeman Stejler ny. •

Svende fore til næste By,
smedede Ingeman Stejler ny.

Ud kom Ingeman, Stejler så:
•her står et Hors at ride på.

Her står et Hors, det er ikke fridt²⁾,
sjelden red min Fader sligt. •

Toge de Ingeman, lagde på Hjul,
her drak han den onde Jul.

Visens sidste Efterretning om Ingemans Straf er selvfølgelig falsk, ifølge Knytlinga Saga faldt han på Grædhede, hvor Kong Sven også mistede Livet.

Om Plov har forplantet sin Æt, om denne er vedbleven at bo her, vides ikke, dog er det ret betydningsfuldt, at Navnet længe efter levede der på Egnen; således hed en af Ribe Kapitels Bønder i det nærliggende Jested ved 1290 Åge Plovsön³⁾, i det 14de Årh. ejede en

¹⁾ nemlig sin Faders Død. ²⁾ smukt. ³⁾ Ribe Oldemoder S. 72.

Plogh Prest Gods i Hvidding¹⁾, for en Plogh læstes Sjælemesse i Løgumkloster²⁾ og en Præst i Ribe ved 1440 førte det mærkelige Navn Hr. Petrus Plogh sorte.³⁾

Plovstrup (Plogstorp) nævnes ved 1290, da Ribe Kapitel her ejede Gods, der ydede årlig 2 Øre⁴⁾, men Hovedgården findes ikke i Dokumenter før 1492, da Væbner Henrik Sten ejede den.⁵⁾ Han ejede også Sønderskov, hvortil henvises, og havde det Kanonikat i Ribe Kapitel, hvormed var forbundet dettes Gods i Plovstrup. Han førte 1482 og 1492 Retstrætte med Ribe Kapitel om det Gods i Åstrup, som hans Oldefader Niels Lavsens til Nielsby pantsatte Hr. Anders Skel (se S. 37. 109—10).

Hans Søn Kristjern Sten var 1513 Præst i Føvling. Han arvede både Kanonikatet og Hovedgården i Plovstrup, hvilket ses af en Fuldmagt, som Kapitlet har udstædt 1557: Vi Prælater, Kanniker og menige Kapitel i Ribe gör alle vitterligt, at vi har fuld myndig gjort denne Brevviser Mikkel Brok i Twyldhodh (Tvilho), ligervis som vi selv tilstede var, at tiltale ærlig og velbyrdig Mand Hr. Kristen Sten til Bækbølling efter Loven til hans Herredsting og æske af ham på vore Vegne, at han vilde oprette og forbedre den Gård her i Ribe efter hans Brevs Lydelse, som han af Kapitlet i Forlening havde og storlig har ladet forfalde. Og desligeste, at han vilde udlægge den Gård og Gårds Ejendom i Plovstrup, som hans salig Fader og han selv efter ham har haft i Forlening af forskrevne Kapitel og nu er øde lagt og Ejendommen bruges til hans Arvestavn og Gods i samme By.⁶⁾ 1555 havde han nemlig overladt sit Kanonikat til en anden. Da svarede der at Gården i Plovstrup kun 4 ß Grot⁷⁾. Han er død før 1561⁸⁾ Det er ret mærkeligt, men ikke usædvanligt, at vi på Reformationens Tid har en

1) SRD. V, 544. 2) SRD. IV. 586. 3) Ribe Oldemoder S. 57. 4) Ribe Oldemoder S. 72. 5) Ribe Kapitels Breve N. 396. 6) Ny kirkehist. Saml. I. 416—17. 7) Smstds. I. 78. 8) Smstds. I. 83.

Sognepræst, der er Adelsmand og Ejer af en Hovedgård; han må være uægte født, da hans Fader som Kannik ej måtte gifte sig. I Forening med P. Galskøt til Sønder-skov stillede han 1553 2 Karle til en Mønstring ved Varde¹⁾.

Efter ham er Gården tilfalden Otto Galskøt, Broder til Peder G. til Sønderskov og Søn af Thomas G. Han har uden tvivl været i Slægt med Familien Sten. 1574 bevilgede Kongen ham en Gård i Plovstrup og et Bol ved Foldingbro, imod at han førte Tilsyn med, at ingen Øksne, Heste eller Kvæg ufortoldede dreves over den Å, der løber mellem Kolding og Skodborg.²⁾ Han var således vistnok den første Toldkontrollør i Foldingbro. 1592 udstædtes kgl. Brev til Lensmanden på Koldinghus om at indsende rigtig Besked til Kancelliet, om nævnte Gods efter Otto Galskøts Død var annammet under Koldinghus³⁾

1579 ejedes Gården af Kristen Vind, Befalingsmand på Københavns Slot, Ejer af Lydumgård⁴⁾, der på egne, sin Moders og sine Søkendes Vegne 30 Juli fik kgl. Brev til evig Tid altid at nyde, bruge og beholde alt det Gods, som de i rolig Hævd og Besiddelse til denne Dag havde haft, da han havde berettet »hvorledes deres Hovedgård Plovstrup nogen Tid siden er bleven afbrændt, og alle de Breve, som hans Moder, han og hans Søkende havde, er der sammesteds blevne brændte og omkomne, så de nu intet har deres Gods med at forsvare«. ⁵⁾ Gården er rimeligvis ikke bleven opført igen som Hovedgård og er måske allerede da flyttet fra den gamle Borgplads. 1583 opgives den at tilhøre Jomfruene Barbara og Berete Vind, og 1586 hedder det om den: »tilforne Fru Marine Henrik Vinds og bor der nu Bønder udi«, så den er altså gjort til en Bonde-

¹⁾ D. Saml. i Gen. Ark. 393, 17. ²⁾ Foran S. 32-37. ³⁾ D. Mag. V. 126. ⁴⁾ Om ham se min Vester Horne Herred S. 26-27. ⁵⁾ J. Registre.

gård. Dog havde den senere adelige Beboere, ti 1619 underskrev Jesper Lunou til Plovstrup til Vitterlighed et Skøde. Han kan have fået Gården som Arv, ti hans Moder Else Krag var Datter af Erik Krag og Anna Juel, og Erik Krag var tredje Gang gift med Kristen Vinds Enke. Hans Fader var Lavrids Lunou til Holmegård, hvis Søster Anna var gift med Mogens Kruse, der var Broder til Kristen Vinds Hustru.¹⁾

Dette er sidste Gang denne gamle Herregård forekommer.

I Matriklen 1662 siges Plovstrup By at bestå af 3 Gårde, af hvilke den ene på 10¹ 2 Td. Htkr. var Herredsfogdens Gård, den anden Fæstegård under Riberhus, den tredje under Sønderskov. På den ene Gårds Grund var et Gadehus, på den andens 2-øde Gadehuse. Mærkeligt nok var der i denne By da kun de 2 Huse øde, så den har ikke lidt så meget som de fleste andre Byer i Egnen. 1683 nævnes kun de 3 Gårde og 2 små Huse på den ene Gårds Mark. Der var 9 Vange: Markeskæl-, Tohøj-, Nörblok-, Frishøj-, Lille Nörager-, Skarrislund-, Vester og Øster Hads Skover - Vang. »Ingen Overdrift videre end Lyngen, som ligger norden og østen for Byen.« »Ingen Törvemose, men behjælper dem med Lyng og Sandknolde, som de på deres egen Mark udi Heden opgraver«.

1638 nævnes af Gravhøje: Rishøj, Björnshøj, Klynmosehøj, Marinshøj og 2 Høje derhos, Sorthøj, Næsthøj, Plovshøj, Frishøj, Gadelshøj og 2 Høje norden for Byen.

¹⁾ Nærværende Stykke om Plovstrup er en Omarbejdelse af en Afhandling, jeg i sin Tid meddelte i Annaler f. nord. Oldk. 1860 217—26.

Herredets almindelige Historie.

Malt Herred vil man neppe finde nævnt før 1231, da det omtales i Valdemar II.'s Jordebog således: »Moltæhæreth 80 marce puri cum 2 molendinis Wilslef et Estath«, det er: »Kongens Gods i Malt Herred indbringer 80 Mark rent Søl, foruden de 2 Møller i Vilslev og Jested«. Disse Møller, af hvilke den første ikke mere er til, lå ved Kongeåen ikke langt fra dens Udløb i Vesterhavet, og vi ser deraf, at Herredet har strakt sig langt længer mod vest end nu; da tilmed Gørding Herred aldeles ikke nævnes i Valdemars Jordebog, der ellers er så særdeles nøjagtig med Opregningen af Herrederne, selv om der intet kongeligt Gods fandtes deri, må man antage, at Malt Herred har indbefattet det senere Gørding Herred under sig; det har dog ikke været længe efter Jordebogens Affattelse, at dette sidste er udskilt herfra, ti i oldnordisk Museum gæmmes Gørding Herreds Signet, der for nogle År siden er fundet i Ribe, og det viser sig tydelig både ved den Rytter, der er afbildet derpå, og Skriften i Randen at tilhøre det 13 Århundrede¹⁾; det er altså rimeligvis dette Herreds første Segl; for Malt Herred haves intet Segl bevaret fra gammel Tid. Ved det gamle Malt Herred er den Mærkelighed, at den By, hvorefter det har Navn, ligger i det sydøstlige Hjørne, ikke i Midten af Herredet, ti her må dog det oprindelige Tingsted have været; man kunde fristes til at antage, at Malt Herred engang tillige havde indbefattet Andst Herred under sig, ti da vilde Malt være omtrent Midtpunktet; Andst Herred havde så senere dannet sig som et særegt Område, ligesom siden Gørding Herred skilte sig ud. Det gamle Tingsted ved Malt Kirke har rimeligviis holdt sig længe — endnu i 1683 nævnes nogle Agre her Tingbloksagre — uagtet det har været ubelejligt

¹⁾ Seglet er afbildet i Stephens the oldnorthern runic monuments S. 56.

for Herredets vestlige Beboere. 28 Dec. 1577 udstedtes også kgl. Brev, at da Herredstingene i Kolding og Skodborg Len lå på ubelejlige Steder, skulde Lensmanden på Koldinghus tage til sig af de fornemste og agtteste Herredsmænd af Herredet og med dem afgjøre, hvor Beboerne skulde søge hen¹). Tinget er da vel flyttet til Hulvad, der lå mere midt i Herredet, ti i Indberetning til O. Worm 1638 omtales »Hulvad Skov som hedder Hessel, hvor Malt Herredsting ligger«. Nær var Tinget kommet endnu længer bort fra det oprindelige Sted, ti 20 Juli 1584 udstedtes et mærkeligt kgl. Brev, at eftersom Kronen kun havde lidet Gods i Malt Herred og den ikke der havde så mange Tjenere, at de kunde opholde Herredsting med Foged, Sandemænd og Nævninger, og det erfarede, at Slavs og Malt Herreder tilforn havde været tilsammen under 1 Herred (det havde de aldrig, ti Slavs H. er oprettet 1552 af Dele af Jerlev og Tyrild H.), så skulde nu Malt Herred lægges under Slavs Herred, blive 1 Herred med dette og Beboerne søge deres Værneting på Slavs Herredsting, ligesom de herefter skulde høre under Bygholm Len²). Dette er dog vistnok ikke sket og Herredet i alle Fald snart efter atter lagt under Riberhus. 2 Sept. 1670 blev det lagt sammen under samme Herredsskriver som Gørding Herred, 4 Dec. 1683 udnævntes Anders Nielsen Såby³) til Herredsfoged for begge Herreder, men først 16 Dec. 1684 tillodes det, at man måtte holde fælles Ting midt i begge sammenlagte Herreder, så ingen fik mer end 2 Mil til Tings. I Reskript af 13 Marts 1688 siges herom: »Gørding Herred og Malt Herred forblive herefter som tilforn,

¹) J. Reg. II. 1. ²) J. Reg. VI. 77. ³) Han bode i Holsted og begravedes 23 Dec. 1723, 74 År, 3 Måneder gl. Hans Enke Abel Gertsdatter Nieman begravedes 2 Jan. 1726, 84 År gl. Det er vist om ham det fortælles, at når han skulde opsætte noget skriftlig, sagde han: Penge, Penge på Bordet der, førend jeg skriver en Linje her.

og Retten paa sædvanlig Tid og Sted administreres». Tinget er vel da holdt i Lovrup i Gørding Sogn, hvor Tinghusets Sted endnu vises. 11 Jan. 1737 forenedes Herrederne med Skadst Herred under fælles Herredsfoged, dog først 10 År efter blev Tingstedet fælles, nemlig »Tinghuset», nu almindeligere kaldet »Lille Endrup», ved Endrup Mølle i Vejrup Sogn. 1800 skiltes Skadst Herred fra, men samme Tinghus beholdtes til 1811, da det blev solt, og Gørding Malt Herredsting flyttedes til Jærnvedlund, derfra 1814 til Hulvad, 1829 til Vejrup Kro, og endelig 1845 til Holsted, hvor et nyt Ting- og Arresthus opførtes.

Fra en meget gammel Tid hørte Herredet under Varde Sysse, men i Løbet af det 15 Årh. opløstes Syslet i verdslig Henseende, og Malt Herred er da tilligemed det halve af Andst Herred lagt under Skodborg. Under Skodborg Len hørte det sikkert fra den Tid af og til 1574, da Herredet er kommet under Koldinghus, hvorfra det dog atter 1583 lagdes under Riberhus. At det Året efter kom under Bygholm, men kun for meget kort Tid, er ovenfor omtalt, og siden er det forblevet under Ribe Amt.

27 Feb, 1535 vidnede på Malt Herredsting 14 Bønder, at for dem var skikket Per Nielsen, Foged på Skodborg, der lod læse et kgl. Brev, at Herredsfogden og 4 Herredsmænd skulde møde på Viborg Landsting Lørdag før Midfaste Søndag (6 Marts); da opstod Herredsfoged Nis Persen i Surhave og opnævned 4 Herredsmænd til sig, nemlig Jes Lavsen i Tobøl, Knud Persen i Holsted, Povl Jensen i i Vejen og Jes Kjeldsen i Askov, hvilke de fuldmyndig gjorde at samtykke Kongens Vilje og Begæring. Det var til Kristjan III.'s Hyding 8 Marts, de skulde møde.

Malt Herred har i det væsentlige vesterjydsk Karakter, og det er kun i dets østlige Del, at der findes større Skovstrækninger. Imidlertid er der mange og sikre Spor af Fortidens Skove, dels i store Kratstrækninger, dels i Stednavne, som Tislund, Klelund, Hyllelund, Okslund,

Lindknud, dels i en Mængde historiske Oplysninger om Tilværelsen af sådanne, der findes på forskellige Steder i dette Skrift. Mange Steder har der endnu været Storskov i Begyndelsen af dette Årh., som ved Gjørklint og Hulvad, i Gjørndrup ødelagdes den i Krigene i det 17 Årh., og ved År 1400 finder vi omkring Hundsbæk en Mængde Skove, der nu end ikke kendes af Navn. Det må dog antages, at det er i Mellemtiden mellem 1400 og 1600, at de fleste af Skovene her er forvandlede til Krat, formodenlig på Grund af Kulbrænding og for stor Ødslen med Gavntømmer. Da der fra oven i det 16 Årh. toges Forholdsregler mod den stærke Skovhugst, var det formodenlig her for sent. Bønderne byggede da endnu Bulhuse, hvilket forbødes for Nørrejyllands Vedkommende 1554¹⁾. Dette Påbud blev ikke overholdt, ti 24 Dec. 1577 kom atter Forbud til Bønderne i Koldinghus og Skodborg Len (altså Malt Herred) mod at bygge Bulhuse, hvilket befordrede Ildbrand og var skadeligt for Skovene, men de, der byggede ny Huse, skulde mure mellem Stænger eller slå med Ler²⁾. Dette var altså Bindingsværkshuse, medens grundmurede Bygninger var vor Tid forbeholdt og dengang neppe brugtes af andre end Adlen. I den Tid, de store Skove stod her, har Klimaet været mildere og Jorden frugtbarere.

Af retslige Hændelser kan her meddeles følgende Sagn:

Ved Langeskov ligger en Høj kaldet Donnepers Høj, hvor en Heks engang skal være bleven brændt. Hun skal have stjålet alle Plovene på Estrup, undtagen 1, hvor Hamlen var bunden med en Rønnekvist. I Skællet mellem Malt, Folding og Brørup Sogne ligger begravet en Selvmorder. I Askov bode for 100 År siden en Mand, hvis Kones Broder Rasmus havde Tilhold hos ham. En Dag

¹⁾ D. Saml. V. 376. ²⁾ J. Reg.

kom en Flok Ryttere til Foldingbro og spurte om Rasmus, hvis Bopæl de også fik at vide. De omringede Gården og fangede ham, der dog først bad om Forlov til at tage en anden Skjorte på. Hans Søster tog nu den ene Skjorte frem efter den anden, men han vragede dem alle, indtil han fik en, hvori der var en hemlig Lomme med en Kniv i, som han ubemærket tog frem og stak sig ibjel med på Stedet. Han havde tjent som Tjener i Holsten, hvor han skal have myrdet og plyndret sin Herre. Da Gården i Askov for nogle År siden ombyggedes, fandtes ved Gravning endel Sølvtoj og Mønter, som antages at være noget af hans Rov. Et andet Rettersted har været ved Gjørklint, på hvis nordre Mark der findes en Høj, kaldet Galgehøj, hvor en Mand i forrige Århundrede blev hængt.

Tillæg.

(Især meddelte af Kancelliråd Olsen i Randers, praktiserende Læge Bay i Eskelund, Folketingsmand Termansen, Stud. mag. Bricka i København, Pastor Krarup i Fövling og Landmåler Tolstrup i Holsted.)

Da første Hefte af nærværende Skrift var udkommet, fik Udgiveren tilsendt fra Hr. Kancelliråd Olsen i Randers Afskrifter og Uddrag af 5 Breve på Pergament og 8 på Papir, der i sin Tid var tagne af Pastor K. Hansen, der 1836—47 var Præst i Fövling. De fandtes da i Estrups Arkiv, men er ikke til mere. Det vigtigste Indhold heraf er følgende:

1. Kristjan III.'s Brev 25 Juni 1547. Der var Strid mellem Lensmanden paa Skodborg Jesper Rantzau og 3 Bønder i Vejen om en Jord, som Rantzaus Foged Peder Stub pløjede og såde i Vejen Mark. Paa Kongens Retterting mødte de stridende Parter, og Bønderne fremviste en Lavhævd af 1510, at der ingen anden kendtes Lod og Del i Vejen Mark end Kongen og Kronens Bønder; desuden et Tingsvidne af 1490, at den Tid Sandemænd gjorde Markeskæl mellem Vejen og Estrup (Æystrup) Mark, da begyndte der nede ved Aen og op til Lyse sønden ved Vejen at stå Skælsten og så tvært igennem Estrup Skov til Møllevejen og så indtil Rødskov (?); tilstede var derhos Sandemænd af Gram og Gørding Herreder. Der blev da bestemt, at hvad der lå østen herfor, hørte til Vejen By og det vesten for hørte

til Estrup. Derpå var Fredrik I.'s Stadfæstelse. Endelig et Stokkenævn af 1527, at den Tid 14 Mænd var tagne til Syn på det Tov, som Sandemænd havde gjort mellem Vejen, Malt og Askov Marker, da red og gik de fra Vesterskovsvad ved Skodborg ad Mederlund og så ad alle de Sten, som Sandemænd satte op østen om det Enemærke og saa ad den Sten, som står vesten og norden i Rød-snap, som der før var gjort Tov på, og da kunde de 14 Mænd ikke andet forfare, end at der var gjort ret Skæl. Et Stokkenævn af samme Datum, at en Mand i Vejen adspurte Sandemændene, hvorledes de gjorde Tov mellem Vejen og Vordrup Mark, og de tilstod da, at de gjorde det op ved Østertofbæk ret nør ud til Åen til ret Herredsskæl, og fulgte de Kæret op om Oksenvad og op til Søndertofbæk ned ad Hajekjær og derfra ret sønder mod (?) det østen Skavilvad. Et Tingsvidne af 1527, at Peder Nielsen, Foged på Skodborg, på Adser Broks Vegne vilde have en sær Mark i Vejen Mark udlagt til Skodborg, men Herredsfogden tildömte Vejen By denne. Et Brev af 1512 udstædt af Ribe Kapitel, hvorved dette undte Bymændene i Vejen 2 Otting Jord, der hørte til Sankt Lucii Alter i Ribe Domkirke, for en Afgift af 2 Ørter Rug årlig. Endelig fremlagdes et 8 Dage før (18 Juni 1547) udstedt Brev, hvorved Jesper Rantzau tilbød, at han i sin Levetid ikke vilde gjøre Bymændene Hinder paa den omtalte Mark. Kongen forbød fremdeles Rantzau at bruge nogen Del af Vejen Mark, uden hvad han kunde have med Bymændenes Minde og Samtykke.

2. Landstingsdom af 18 April 1551, at Hartvig Thomessen til Palsgård havde hidstævnet Rebsmænd af Malt Herred for deres Rebning af Estrup Skov, idet han påstod, at de havde svoret ham hans Skov og Ejendom fra, som han og hans Forfædre havde i Hånd og Hævd af Arilds Tid og han fremlagde et Tingsvidne, at samme Skov og Mark var tilforn rebet lovlig efter Otting i gammel Tid,

og et Synsbrev, at han var brøsthølden på sin Otting både i Skov og Mark, og han beklagede, at siden var der hugget i 8 eller 9 grønne Bøge på hans Otting. Nu dømmes Rebningen magtesløs og han og hans Medarvinge burde nyde den Ejendom, de tilforn havde.

Hartvig Thomessen var formodentlig Kristoffer Juels ældre Broder.

3. Bege Klavsdatter til Hundsbæk skøder til Thomas Juel til Estrup 1 Gård og 1 Gadehus i Malt Sogr og By 23 Maj 1608. Vidner var Kaspar Markdanner til Søgård, Lensmand på Koldinghus, og Eggert Abildgård til Skodborg.

4. Jörgen Krag til Endrupholm skøder til Thomas Juel til Estrup Holsted Mølle med dens tilliggende, så vidt som Fru Bege Klavsdatter havde fået den af Kongen i Mageskilte og det af Arilds Tid havde været. Viborg Snaps-ting 1611. Vidne var Kristen Lange til Hesselmed.

Krag havde iøvrigt købt Møllen 1609 af samme Kristen Lange. (Min Skadst Herred S. 116).

5. Eggert Abildgård til Skodborghus skøder med sin Hustrus Samtykke til Fru Margrête Reedtz, sal. Malte Sehesteds til Rydhave, sin Hovedgård Estrupgård med dens påstående Huse og Bygning, Holsted Mølle, Egeris Eng med tilliggende Jord, som et Hus har stået på, kaldet Fårhuset, ialt 46 Tdr. Htkr. Hovedgårds Taxt. End videre Estrup By 5 Gde. og 10 Bol; i disse sidste bode Folk, af hvilke Jörgen Skræder ydede Syning, Sören Hansen Teglmænd 2000 velbrændte Mursten foruden anden Afgift, Lavrids Bødker Bødkerarbejde; Søgård 1 G., Eskelund 5 Gde., hvoraf 1 var Selvejer, af et øde Byggested gaves 1 Rdl. og 1 gav 1 Rdl. af sin Aftægt, desuden et Hus, Askov 6 G. hvoraf 2 Selvejere. Gjørklint 1 Selvejer, Holsted 1 G. og Nørgård, hvor der bode 3 Mænd. Nørre Holsted 3 G. 4 Huse. Gærndrup 2 G. og 1 Hus på den enes Grund. Tuesbøl 5 G., hvoraf 1 Selvejer, og 7 Gadehuse. Holkjær Mølle,

der ydede 16 Ørte Mel. Moltbæk 6 G., hvoraf 1 Selvejer, og 6 Gadehuse, i et af disse bode en Mand, der kun ydede Smedning til Estrup. 1 G. i Brørup Sogn kaldet Brassembgård. Viborg 22 Jan. 1622. Vidner Jørgen Lykke til Søgård og Otto Fris til Astrup. Alle Selvejere ydede Ledingspenge.

6. Levetzau fik Skøde på Estrup 19 Jan. 1701. (Oplysning herom fandtes kun i en Registrant.)

7. Levetzaus Kaldsbrev 14 Marts 1715 af Andreas Lange til Præst i Malt; han havde forbeholdt sig Kaldsretten, uagtet han havde solt Estrup til nu salig Landsinspektør Clausen. Clausen er formodenlig den Kristjan Claudi, der solte Estrup til Brokdorf og som formodenlig vedblivende har haft Penge stående i Gården. Denne er altså død 1714, men har flere År tidligere overladt den til sin Svigersøn Povlsen.

8. Kristine Margrete Bachmann sælger 9 Dec. 1724 i sin Mands Fraværelse og med deres indbyrdes Samtykke til Generalmajor Henrik v. Scholten Estrup og Skodborghus og deres Gods, alene undtaget Folding Kirketiende, den Gård i Hjortlund, som Msr. Lorens Hansen har Del i, og hvad der hører under Sønderskov. Estrup Gård med Egeris og Holsted øde Mølle var da 28 Td. 4 Skp. 1 Fd. 1 Alb. Svins Olden 1 Td. 2 Skp. 2 Fdk. Skodborghus 13 Td. 7 Skp. 2 Fd. 1 Alb. Egeris 1 Td. 4 Skp. Htkr. Askov 9 G. Estrup By og Søgård 6 Td. 7 Skp. 1 Fd. 2 Alb. bruges under Hovedgården. Maltbæk 12 G., 2 Huse, 10 jordløse Huse. Eskelund 9 G. og 3 jordløse Huse. Tuesbøl 5 G. og 3 Huse, 3 jordløse Huse. Gjørndrup 1 G. Holsted 6 G. 2 Huse, 6 jordløse Huse. Vittrup 2 G. Gilbjerg 2 G. Gammelby 2 G. 1 Hus. Drostrup 2 G. Vejen 23 G. 2 Huse. Skallevad 1 Skp. 1 Alb. Htkr. I Store Darum 1 Eng tilhørende Malt Kirke. Malt Kirke og Kongetiende. Af nyt tilkøbt Gods var Gærndrup 3 G. Klelund 1 G. 1 Hus, Drostrup 1 G. 3 Huse, Vejen 1 Stykke

Skovjord af øde Htkr. 4 Skp. 1 Fd. og Kirkens Jord. Holsted Kirkes Jord. Tobøl 1 G. Brøstrup i Hygum S. 1 Hus. Vorbasse 11 G. og 2 Huse. Fitting 2 G. Nebel 7 G. 1 Hus og Mølleengen. Vejen, Læborg, Lindknud, Holsted Kirketiender, Lindknud Kongekvægtiende. Alt det gamle Gods indbragte aarlig 34 Td. Rug, 24 Td. Byg, 15 Td. 5 Skp. 3 Fdk. Havre og 248 Dlr. 3 $\frac{1}{2}$ 4 β , foruden en Del Naturalydelse. Desuden Hoveri, der var ubestemt og derfor ikke opgives, men kun f. E. ved nogle Mænd: »Alle Skatterne svares af Herskabet i Henseende til den store Landgilde og Ugedagsarbejde til Skodborghus.« Det tilkøbte Gods svarede 2 Td. Rug og 143 Dlr. 4 $\frac{1}{2}$ 1 β . Gårdmændene i Gjørndrup pløjede hver til Estrup Grønland til 1 Td. Byg og agede Møg i 2 Dage.

For dette Gods skulde Scholten give 36,000 Dlr.

9. Bachmans Skøde udstædtes 11 Juni 1732, men Scholten tiltrådte Gården 1 Maj 1725.

10. Scholtens Arvinger skøder Estrup og Skodborghus med deres Gods til Kancelliråd Laustrup 11 Dec. 1751.

11. F. Laustrup får 8 Okt. 1762 Bevilling til at sidde i uskiftet Bo efter sin afdøde Husru.

12. Fredrik Laustrup, boende i Skanderborg, kgl. Majestæts Kancelliråd, skøder 26 April 1772 til Hans Jepsen Gundorph af Gunderup Skodborghus med Hovedgårds-taxt 13 Td. 7 Skp. 2 Fd. 1 Alb. med derunder liggende Lukas Grue og Skallevad og Vejen Kirketiende med Kaldsret. Han sælger det »således som jeg det alt selv for sig selv separat udenfor mine øvrige hafte og med Estrup solte Godser har ejet og besiddet«. Derfor havde Gundorph betalt ham 5150 Rdl. if. Købekontrakt af 10 Jan. 1772.

Laustrup har således alt da afstået Estrup. Povl Østergårds Bud på Avktionen over Skodborghus 1771 er altså ikke antaget.

S. 37. Thomas Galskøt ejede formodentlig Sønderskov

1525, da han lovede at stille 1 Glavind mod Fjenden. (Ny d. Mag. V. 52.)

S. 51. Skatten ved Riseng skal bestå af Læderpenge med Sølvnagler. Jfr. Thieles Folkesagn II. 115.

S. 56. L. 3. f. n. D. Mag. 3 R. læs: Ny d. Mag. V. 52.

— Jesper Rantzau var 1538 Lensmand på Gottorp (Ny kirkehist. Saml. IV. 512, jfr. 518) og fulgte Kongen samme År til Hamborg (Hvitfeld S. 1502. Krag 1, 187, Supl. 204.) Vedel Simonsen (Rugård II. 1. 24) antager, at han er den samme som Kasper Rantzau, der døde 1562 som Lensmand på Flensborg. Er dette sidste Tilfældet, har hans Enke og Sønnen på hendes Vegne haft Lenet til 1572 eller 1573, da det alt da formodentlig er forenet med Koldinghus.

S. 64. Mandrup Abildgård studerede i Vintren 1602-03 i Vittenberg. (Ny kirkehist. Saml. IV. 74.)

S. 70. Den Gård, som Præsten Hr. Sören Pedersen fik Lov til at bruge, mener Sagnet har ligget henimod Estrup Skov lidt nordvest for Anders Jensens Gård, hvor endnu i Århundredets Begyndelse et Stykke Jord hed Præstens Toft. Han skal have kørt over den østre Ende af Vejen Mose til Læborg Kirke.

S. 71. Om Nedmaningen, som Brandt udførte, heder det, at han kørte tæt hen til Estrup Skov, hvor den vestligste lille Gård ligger. Der måtte Karlen holde, til han kom igen og sagde: kør nu i Jesu Navn; thi der kom først en anden i hans Skikkelse og sagde: kør. Det var altså rimeligvis derudenfor, nord og øst for Skoven, at Genfærdet manedes ned. Lysmose har sit Navn af de Lysetörv, der graves ned, den ligger paa Gammelbysiden og tilhører Folketingsmand Termansen, der har meddelt dette.

S. 74. Katrine Bützow omtales som en usædvanlig from og elskelig Kvinde og døde i Vejen Mølle hos Dat-

teren. Hr. Haar har været en såre praktisk Mand, ganske inde i sin Tids Anskuelse. Landvæsnet har vist været hans Hovedsyssel, og han arbejdede selv med både på Marken og ved et Teglværk, han anlagde. Skönt meget hæftig og streng i sit ydre, har han dog været en hjertensgod Mand, der vistnok var i Besiddelse af udelt Agtelse, både hos store og små.

S. 75. Bruun endte engang i Læborg Kirke en heftig Straffeprædiken med følgende Ord: I går til Helvede allesammen, Amen. Hvorpå en ældgammel Kone udbrød: O vi jodut. Dette mærkelige Udråb, der betyder: Herren forbarme sig eller deslige, forekommer på sine Steder endnu i Sønderjylland, og træffes ofte hos Middelaldrens Forfattere. (Se Fejlbergs »Fra Heden» i Slesvigske Provinzialefterretninger IV. 488-89.)

S. 78. Drostrup Mænd havde Læborggårds Jorder til ind i dette Årh., da de blev bortsolte til Bebyggelse. De havde dog næppe anden Hjemmel dertil end Hævd, ti endnu i den sidste Menneskealder er de Stykker, der lå til den søndre Gård i Drostrup, som tilhører Ribe Latin-skole, bortsolte, og ligesom, det viste sig, at der ikke var lovlig Hjemmel for Mændene at give, således lod det heller ikke til, at Skolen havde noget at gøre med Salget, og det blev efter nogen Vanskelighed bevilget til fuld Ejendom, så Køberne fik, hvad man kalder rent Skøde. Men der har dog vist i Oldtiden været mere Ejendom til denne Gård end det, der nu kaldes Læborggård, ti det er tilsammen ikke noget stort Stykke, vist ikke over 100 Td. Land. Sagnet vil, at Bjælkerne i Kirken er huggede sydvest for denne og der er i den senere Tid i en Mose opgravet Rødder af mægtige Egetrær, der var afsavede lige ved Roden. Den Skov, som 1468 soltes med Skovbøl, må have været det nuværende Drostrup Bøgekrat, så hele Sognet har været bekranset med Skov: nordvest og østlig med Bøgeskov, i Midten (Hundsæk og Læborg) med Egeskov.

S. 79. Et Sagn fortæller, at Vejen Bys Ejendomme fordem gik lige til Gammelbys Toftediger og at altså hele den søndre Del af Gammelby Mark med Mosen har tilhørt Vejen, og Drostrup kun været Fiskerhuse.

S. 85. I Bircherods Dagbøger findes en Anvisning på Godtgørelse til en Bonde for en Hest, som var styrtet, da han kørte for Fredrik I. til Hundsbæk.

S. 87. At Rigborg Tegenhus var Hans Johansen Lindenvovs Enke, ses af Ny d. Mag. I. 245 og tildels også af Ny kirkehist. Saml. II. 263.

S. 92. Erik Juel var Landkommissær 1647, (Hübertz Aktst. vedk. Århus II. 118). Han var blandt Adlens Førere på Rigsdagene 1645 og 1650 (N. hist. Tidskr. V. 353 401). Det beror på en Fejltagelse, når Durell beretter, at han blev Rigsråd 1648, ti han valtes dertil 14 Juli 1651 og aflagde sin Ed 2 Dage efter (D. Mag. 3 R. IV. 123. Vedel Simonsen: Jørgen Brahe S. 97.) At han deltog i Kapitelsmøderne i Ribe, meddeler J. Monrad i sin Avtobiografi S. 7.

S. 97. Græsmøllen nord i Marken har ligget ved den lille Gård, som nu hedder Mølholm, hvor Dæmningen endnu ses. Det kan ikke være Gammelby Mark, den har grænset til; har der været en Markgrænse, har det været mellem Hundsbæk og Nordenskov Mark, ti Gammelby Mark grænser først til Hundsbæk Jorder langt længer mod sydøst.

S. 102. Læborg Kirkes Tårn har været saa højt, at det kunde ses fra Vesterhavet, melder Sagnet. 2 Gange er det faldet ned og hver Gang blevet lavere. »1756 slog Lynilden ned i det, »den blev skild ad å e Torren«, har jeg hørt gamle Folk sige. 1818 var det en forfærdelig Storm, som gamle Folk mindedes i min (Termansens) Ungdom. Tårnet faldt og en Del af Tømret drev over det østre Kirkegårdsdige og satte sig så fast i Jorden, at det måtte graves ud. Klokken faldt på en Grav, hvor der 2 År tilforn var begra-

vet en Gårdmand fra Gammelby, og trængte langt ned i den; den lå syd og øst for Tårnet, men kun få Skridt derfra. Den smagløse Altertavle er 1868 afløst af en anden, der har stået i Mandsminde i Tårnet i Vejen Kirke og nu er opmalet; den er altid noget bedre både i Form og Malning, om end ikke noget Kunstværk. Også Prækestolens smagløse Prydelse tilligemed dens Indskrift er afløst af en simple Malning.»

S. 103. Danmarks Lund kaldes nu Dammeslund og ligger i Skællet mellem Holsted og Føvling Sogne på den østlige Side af Præstevejen; der er nu kun lidt Krat.

S. 105. Anm. 1. Den omtalte Afbildning af Rune-
stenen i det østrigske Tidsskrift og Forklaringen stammer i det væsentlige fra Kaldets Liber daticus, hvori jeg i sin Tid har indført min Tegning og den Fortolkning, jeg da hylkede.

S. 107. Astoft havde endnu for en 40 År siden så betydeligt Krat, at den største Gårdmand der fra Stiftamtmand Sponneck fik det Forslag at få den optaget som Fredskov. Han gik ikke ind derpå og nu er der kun nogle få Buske tilbage.

S. 116. Niels Madsen døde 3 Jan. 1816; hans Enke blev gift 22 Maj 1817.

S. 117. 1868 blev Tårnet indrettet til Forhal for Kirken og en ny Indgang udhuggedes der, der fik Stil med de ældre, idet den på hver Side fik en Stensøjle og et halvbuet Vindve over Døren. Ved denne Forandring har hele Kirken vundet betydeligt. De gamle små rundbuede Vindver i Skibet er bevarede med Undtagelse af det, der er nærmest ved Prædikestolen, der skal være indsat i Slutningen af forrige Årh.

S. 118. Kirken har oprindelig haft 3 Rækker Stolestader, men da Skibet kun er $11\frac{1}{2}$ Alen vidt, var de to Gange meget snævre, og efter Menighedens Ønske indrettedes der 1847 to Rækker Stole og en bredere Midtgang.

Stolene er ældre end 1850, i hvilket År de blev malede. Mindetavlerne over Ejerne af Nielsbygård er af Træ, de andre af Sten. Kirkens indvendige Længde er 56 Alen, nemlig Koret 15, Skibet $33\frac{3}{4}$ og Tårnet $7\frac{1}{4}$. Vidden er indvendig: Koret 10, Skibet $11\frac{1}{2}$ og Tårnet $6\frac{3}{4}$; Tårnet er 31 Alen højt. På Klokken står: Feuling Sogn. Fecit I. N. Bieber in Hamburg 1793.

S. 121. Af Præsterne blev ogsaa Nr. 15 kaldet af Kongen, der efter Loven kunde kalde hver tredje Gang.

S. 124. Navnet Hr. Bendixes Dam kendes endnu, og det er ikke en Del af Bækken, men Levningen af den S. 106 nævnte Park nordøst for Præstegården.

S. 124. Debbert skrev ikke sit Navn Deppert.

S. 127. I Holsted Mølle-dam skal være nedsænket en Gryde med Penge i. »Brohuset» er bygget for 80 År siden.

S. 130. På Gjørklint Mark norden for Åen er for 2 År siden anlagt en stor Stampe- og Kartoffelmølle.

S. 132. Holhøj er fælles Navn på flere Høje på en Banke ved Vejen mellem Øster- og Vester- Gjørndrup. Kvindelundhøj er en ualmindelig stor Høj tæt ved Præstevejen mellem Brørup og Lindknud. I Eskelund Kær er et Par små Lunde tilbage som Levninger af den store sammenhængende Skov, der i sin Tid strakte sig fra Hulvad til Estrup.

S. 133. Brørup Apothek og Højskole ligger på Eskelund Mark.

S. 134. Galle-mose kendes ikke mere, men må være Eskelund Sønder-mose. Det er øjensynligt, at Estrup Sø, Maltbæk Mose og Eskelund Mose oprindeligt har udgjort 1 sammenhængende Sø. I Eskelund Mose fandtes for 50 År siden et Par Læder-Knæbukser med Spænder.

S. 135. Til Gjørndrup hører Engen Blåkjær østen for Byen.

S. 137. Af Jespers Højskov er en lille Égeskov på et Par Skæpper Land tilbage. I Slutningen af forrige Årh.

købte de 2 Gårdejere i Hulvad Skoven fra Sønderskov og et lille Hus, Høghus, der senere blev nedrevet og tidligere skal have været Skovfogedsted; deraf kaldes et Vadested østen for Hulvadgårdene endnu Høghus Vadested.

S. 138. Holkjær Gård og Mølle har over 100 År været 1 samlet Ejendom. Damgård, Tveråd (ikke Tværvad), Skovhøj og Firing er Parceller af Brørupgård. Ågård, ved Stild Å, er i dette Århundrede udparcelleret fra Surhave. Nørgård har indtil de sidste År været Fæstegård under Holkjær. Eskelundgård er nu Kro, tidligere var dette Tilfældet med Stensvanggård, der tilligemed Stenbrogård hører til Tuesbøl.

S. 140. Korskjær hedder nu og vel rettere Kastkjær. Frankelvad er et Vadested over Stild Å nordøst for Surhave.

S. 152. Kattebøl er Katbøl i Åstrup Sogn. Råbjerg ligger et godt Stykke vesten for Drivervejen.

S. 155. Assersbøl har 284 Tdr. Land. Om Hyllelund hedder det i en Ansøgning fra J. S. Due til Sønderskov, at den har 5 Tdr. 7 Skp. Htkr. »som salig Erik Juel selv lod drive Avlingen til, og altid har været tiende- og skattefri, har min salig Fader paa Opbud efter den salig Mand i Gældsbetaling ved Udlæg måttet antage som en Sædegård, hver Td. for 60 Rdl.» Den var fri for Skatter til 1680 som andre Sædegårde. »Ager og Eng dertil er ellers af den allerringeste Grund og Brug, der udi Herredet findes, desforuden Kornmarken af Klelund Mark ved Flyvesand meget fordærvet.» Kongen efterlod 26 Feb. 1687 de resterende Skatter, men vilde, at den herefter skulde anses som en Bondegård. (Rentek. Res. Prot. XI. 182—85.

Mellem Okslund og Klelund strækker sig en lav og flad Bakkeås, på hvilken ligger et Par Steder, som kaldes »o e damm'«, hvilket formodenlig er Damhus.

R e g i s t e r.

A. Herredets Byer, Gårde, Huse og de mærkeligste Navne på Marker, Høje og desl.

<p>Åbølling, 61, 108, 113, 116, 119.
 Ågård, 138, 183.
 Ågesbøl, 108.
 Åtte, 36, 86, 89, 108, 111, 119.
 Aggelundhøj, 77.
 Albæk, 81.
 St. Algers Kilde, 45.
 Ankerhøj el. Ankelhøj, 125, 130.
 Asgerholm, 29.
 Askov, 3—4, 4, 6, 8, 21, 171—
 72, 174, 175, 176.
 Assersbøl, 9, 151, 154, 154—55,
 156, 183.
 Astkjær, 104.
 Astoft, 61, 107, 117, 118, 181.</p> <p>Båhøj, 44.
 Bavnhøje, 1, 31, 44, 103, 125, 132.
 Beretes Dam, 45.
 Bernhøj, 149.
 Bjerrumagre, 7. Bjerrumhøj, 1.
 Bjørnhovedvang, 7.
 Bjørnlundhøj, 125.
 Bjørnshøj, 167.
 Bjövlund Hede, 131, 154.
 Blåkjær, 182.
 Bobøl, 36, 61, 106, 111, 119.
 Bråbjerg, 56, 139.
 Brandhøj, 107. Brandstægt, 107.
 Brandsvang, 106.
 Brassebgård, 176.
 Brohuset, 182.
 Brotmade, 131.
 Brudyrd, 81.
 Brunbjerg, 154.
 Brunhøje, 103.</p> | <p>Brænddal, 77.
 Brændgård, 6.
 Brændbjerg, 77.
 Brødenhøj, 1.
 Brørup Sogn, 70, 131—48. Kirke,
 42, 137, 139—40. Tiende, 12.
 Brørupgård, 8, 131—32, 132—33,
 183.
 Bussebberg, 77.
 Bygested, 77.
 Bækbølling, 106.
 Bøgeskov, 132, 134—35.
 Bøjetægt, 106.
 Børslund, 3.</p> <p>Dalgård, 47.
 Damgård, 138.
 Damhus, 155, 183.
 Danmarks Lund, 103, 181.
 Debel, 89, 96, 153, 155.
 Debelmåshøj, 77.
 Demmerne, 130.
 Diupækjar, 29.
 Donnepers Høj, 171.
 Dortheasminde, 16.
 Drostrup, 63, 78, 79, 81—82, 86,
 89, 96, 176, 179, 180. Mølle,
 82.
 Dværghøj, 149.</p> <p>Egbæk, 32.
 Egeris, 5, 7, 8, 11, 12, 25, 175,
 176.
 Ekjærsgig, 119.
 Elholm, 154.
 Elstrup Bjerg, 44. Dam, 45, 46.</p> |
|---|--|

- Engelholm, 81.
 Engelstholm, 41.
 Engelsthøj, 1, 3.
 Erslev, 81.
 Eskelund, 4, 6, 8, 38, 61, 81, 86, 89, 108, 133—34, 139, 140, 175, 176, 182. Gård, 138, 183.
 Eskjær, 139.
 Estrup Hovedgård, 5—17, 21, 38, 39, 49, 62, 65, 175—77. Mølle, 5. By, 4, 6—7, 8, 25, 133, 173—74, 175, 176. Mark, 4—5. Skov, 10, 16, 71, 174—75.
 Estruplund, 5.
 Fårebølsvang, 3.
 Fårhuset, 175.
 Fårhusdam, 104.
 Farisflod, 45.
 Favrskov, 9, 61, 130, 138.
 Firing, 138.
 Flo, 29.
 Folding Sogn, 27—44. By, 27—31. Provstegård, 69. Kirke, 13, 35, 42, 43—44. Tiende, 12, 37, 176.
 Foldingbro, 31—35, 38.
 Frisbæk Mølle, 38, 40, 41.
 Frishøj, 167.
 Friskjærbjerg, 103.
 Frøsig, 25, 35, 41.
 Fællesmark, 109.
 Føllerblok, 106.
 Føvling Sogn, 103—25. By, 104, 105—6, 119, 120. Kirke, 92, 115, 116, 117—20, 191—82. Runesten, 104—5, 187.
 Gårsievang, 108.
 Gadshøj, 103.
 Gadelshøj, 167.
 Galgehøj, 172.
 Gallemose, 134.
 Gamlevadmølle, 81.
 Gammelby, 15, 49, 71, 77, 78, 78—79, 89, 96, 176, 180.
 Gejlsnaptægt, 106.
 Gilbjerg, 61, 96, 153, 155, 176.
 Gilbjergvang, 3.
 Glisungtægt, 106.
 Gravenhøj, 1.
 Gravlund, 108, 109, 113.
 Gravngård, 8, 127, 137—38.
 Grundbæk, 25, 35, 41.
 Grydagre, 7.
 Grydhøje, 77, 103, 107, 149.
 Gudehave, 81.
 Gudmandstoft, 7.
 Gærndrup, 9, 38, 61, 81, 86, 89, 96, 109, 132, 134—35, 175, 176, 177. -holm, 138.
 Gørdingbjerg, 103, 109. -dal, 103, 175.
 Gørklint, 9, 61, 128—30, 172, 182.
 Hajekjær, 174.
 Halmkovagre, 7.
 Hammerlaugr, 106, 107.
 Havgårde, 47.
 Haxensgård, 47, 66.
 Hessel Skov, 137, 139.
 Hestskiagre, 7.
 Bjelmskul, 103.
 Hjunis- eller Hjungenstægt, 152.
 Holhøj, 132, 182.
 Holkemose, 152.
 Rolkjær, 5, 8, 125, 138, 175, 183.
 Hollerskov, 104, 107.
 Holmhuse, 80.
 Holsted Sogn, 125—31. By, 9, 38, 61, 63, 89, 111, 125—28, 140, 154, 175. Kirke, 130—31, 177. Præstegård, 126, 131. Mølle, 11, 89, 127, 175, 176, 182. Tiende, 177.
 Horskjær, 151.
 Hovborg, 61, 96, 149, 151, 152—53.
 Hulvad, 96, 97, 137, 140. Skov, 96, 137, 169, 182—83.
 Hummelmade, 109, 113, 116, 119.
 Hundsbæk Hovedgård, 12, 15, 55, 56, 58, 78, 79, 80—102, 109, 137, 153, 180. By, 81, 86, 88, Mølle, 97. Kjær, 81.
 Hungervange, 3, 45, 106, 108, 126, 134.
 Hvegvang, 108.
 Hvisttægt, 136.
 Hværildkjær, 126.
 Hygum Eng, 119.
 Hyllelund, 89, 99, 149, 153, 155, 183.
 Høghus, 183.
 Ingebjerg, 77. Ingebjergs Dam, 77.
 Jelshøjhuse, 4.
 Jynovnhøje, Kæmpeovne, 103, 125, 149.

- Kalbjerghøj, 44.
 Kaninholm, 102.
 Kastkjær, 183.
 Katrinelund, 4, 16.
 Kattebøl, 152, 183.
 Kibbehøj, 1.
 Kidholm, 9, 154, 155.
 Kjeldbjerg, 79—80, 89, 96.
 Kjellinghøj, 77.
 Kjetbingeblok, 31.
 Kjethøje, 77.
 Klelund 9, 61, 96, 149, 152, 155, 176, 183.
 Klingvang, 106. Klingtægt, 107.
 Knøstægt, 137.
 Kolbæk, 119.
 Kongeå, 32.
 Kongensbjerg, 1. Kongenshøj, 1.
 Kongens Vasehus, 154.
 Kristjanshøj, 5, 17.
 Kronkelsig, 45.
 Kvindelundhøj, 132, 182.
 Kvistdal, 103. -høj, 103.
 Kyshøj, 31.
- Langlingholt, 107.
 Langskov, 38, 139.
 Lervad, 109, 117, 118.
 Leverå (?), 131.
 Linddam, 101.
 Lindgård, 155.
 Lindknud Sogn, 149—57. By, 96, 132, 139, 149, 151, 155, 157. Kirke, 155—56. Tiende, 155, 177. Skov, 151.
 Lintrup, 9, 61, 96, 130.
 Lugsbøl, 3.
 Lukas Grue, 47, 65, 66, 67, 177.
 Lundgård, 45, 47.
 Lundtoft, 109.
 Lykkeskjær, 109.
 Lysmose, 71, 178.
 Læborg Sogn, 49, 75—102. Kirke, 73, 77, 78, 101—2, 179, 180—81. Præstegård, 69, 70, 78, 79. Læborggård, 75—77, 78, 179. Tiende, 177.
- Madehus, 80.
 Majhøj, 77.
 Malt Herred, 168—72.
 Malt Sogn, 1—27, 36, 51, 70. Kirke, 3, 16, 17—21, 29. Tiende, 12, 24, 25, 69, 176.
 Maltbæk, 1, 2—3, 6, 8, 38, 89, 174, 175, 176. Mose, 1—2, 182. Præstegård, 3, 24, 27.
 Malthøj, 125.
 Mejlund, 3, 46, 47. = Mederlund?, 174.
 Mellesdal, 103.
 Meshøj, 1, 3.
 Fru Mettes Bjerg, 77.
 Mikkelsgave Eng, 76.
 Munkeng, 41.
 Murholm, 80.
 Møgelrunde, 103.
 Møgelvad (Myclæwath), 29.
 Mølholm, 80.
 Nielsbygård, 4, 6, 36, 37, 109—16. Mølle, 113, 116
 Nordenskov, 78, 79, 81, 96, 97, 98, 99.
 Nyby, 15, 77, 79, 96. Skov, 96.
 Nørhølling, 27—31, 36, 37, 38, 110, 111.
 Nørgård, 138, 175, 183.
 Okslund, 61, 89, 96, 152, 155.
 Oksenvadgård, 47, 174.
 Palsbjerg, 152.
 Plovstrup, 4, 37, 61, 120, 157—67.
 Plovshøj, 157, 167.
 Ponedalsagre, 130.
 Posdam, 97.
 Præstkjær, 133.
 Pughøj, 77.
 Pullunddam, 40.
 Råbjerg, 152, 183.
 Rågedsager, 153.
 Raghøj, 103.
 Randtzhofft, 103.
 Rarskjærhøj, 125.
 Ravning, 107. Høj, 103. Ager, 107.
 Ravnsnap, 127.
 Ravnstved, 81.
 Rendelev, 152.
 Riberhøj, 103, 106.
 Riseng, 51, 178.
 Roltstægt, 135.
 Rydsbjergager, 134.
 Rødeagre, (Roteacre), 29, 31.
 Rødskov (?), 173.
 Røgerager, 106, 107.
 Røverhule, 31.
 Sædhøj, 103.
 Sandager, 153.

- Sejorden, 47.
 Sekjær, 150, 131, 139.
 Senhøj, 103.
 Sidgård, 155.
 Singenbjerg, 103.
 Sjøvd, 125.
 Skallevad, 11, 47, 65, 66, 67, 176, 177.
 Skamhede, 31.
 Skarrislund, 167.
 Skibelund, 66.
 Skidenast, 131. Høj, 125.
 Skodborgbjerggård, 47.
 Skodborghus, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 21, 32, 33, 45, 47, 49, 52—67, 68, 71, 85, 86, 137, 155, 176, 177. Len, 82, 170.
 Ladegård, 52.
 Skovbøl, Skovbølling, 78, 81, 179.
 Skovgård, 47, 151, 155.
 Skovhøj, 138.
 Skrobvang, 108.
 Snågvang, 108. Snågdal, 103.
 Snåkjær (Snågkjær?), 44.
 Snapager, 107. Snaphøj, 103.
 Snobbhøj, 149.
 Sorild, 108, 113, 114.
 Sorterøgel, 45.
 Sortkjærmosse, 7.
 Sortmade, 157.
 Starsig, 126.
 Stavlund (Stagelund), 78, 80, 89, 96, 98, 99.
 Stezvang, 130.
 Stenbrogård, 138.
 Stendrup, 36, 61, 104, 108—9, 111.
 Stengård, 31, 35, 69.
 Stensvanggård, 138.
 Stild Skov, 81, 132. Å, 183.
 Stodbrobjerger, 103.
 Surhave, 8, 12, 38, 56, 132, 133, 137, 139.
 Svinholt, 127.
 Svinstedhøj, 103.
 Svobbeslund, 78.
 Svolttægt, 106.
 Søgård, 3, 8, 11, 175, 176.
 Sønderager, 109.
 Sønderlund, 152.
 Sønderskov, 6, 8, 11, 13, 32, 35, 36—43, 61, 89, 97, 111, 137, 155, 167, 177.
 Tammebjerger, 125.
 Teglgård, 80.
 Thrynde Eng, 35.
 Tindbjerg, 103.
 Tingbjergkede, 108. Tingbjerghøj, 103. Tingbjergdal, 103. Tingbjergtægt, 108.
 Tingblokagre, 3, 168.
 Tingvej, 137.
 Tislund, 38, 61, 81, 104, 127, 132, 133, 135—37, 139.
 Tobøl, 61, 63, 107, 119, 177.
 Toftlæs, 71.
 Tombingvang, 45.
 Tovhøj, 107.
 Tranflousvang, 152.
 Tranholm, 155.
 Treager, 138.
 Trippensagre, 3.
 Troldager, 137.
 Trolddalvang, 108.
 Troldmose, 133.
 Tuesbøl, 8, 38, 81, 86, 89, 108, 132, 133, 134, 175, 176, 183.
 Tved, 109, 153.
 Tveråd, 138, 183.
 Ulvborg, 80.
 Ulvhøje, 77, 103.
 Ulvshøj, 77.
 Ulpøt, 152.
 Vandamgård, 47.
 Varvad, 76, 82. Høj, 77.
 Vare Skov, 28.
 Vasehus, Kongens, 154.
 Vejen Sogn, 44—75. By, 3, 4, 11, 45—52, 173—74, 176, 178, 180. Kirke, 15, 66, 67—69, 73, 176. Tiende, 71, 177. Præstegård, 49, 50, 51. Mølle, 11, 48—49, 65. Gamle Mølle, 82. Skov, 72, 173—74.
 Vejerd, 131.
 Viager, 134.
 Vittrup, 61, 81, 89, 96, 149, 151, 152, 155, 176. Skov, 97.
 Vittruphoved, 89, 96.
 Volborgs Kilde, 125.
 Vorup, 46, 47, 69, 174.
 Vråbjerg, 56, 139.
 Øksenhøj, 125, 132.
 Ølgårds Høj, 3.
 Ølkjærbæk, 119.
 Østerho Skov, 149, 155.

B. Steder udenfor Herredet.

- Åstrup Sogn, 37, 109.
 Agerbæk, 139.
 Alsted, 92, 93.
 Andst, 44, 65. Tiende, 12, 71.
 Herred, 54, 59—60, 168.
 Ankelbo, 63.
 Asbo, 99.
- Baldersbæk, 149.
 Barritskov, 62.
 Bispeeng, 66.
 Blansgård, 11.
 Brødsgård, 78.
 Brøstrup, 177.
 Bække, 86, 99. Kirke, 100.
- Damsgård, 88. Darum, 176.
 Donslund, 90, 91.
- Emmerlev Kirke, 90.
 Endrup, Lille, 170.
 Engelsholm, 115.
- Farris Skov, 55.
 Fitting, 177.
 Før, 83.
- Gejsing, 55.
 Gram, 82.
 Gredstedbro, 32, 33.
 Gæsten, 12.
 Gørding Herred, 61, 168.
- Haltrup, 94.
 Han Herred, 9.
 Harte, 62.
 Hjarstrup, 44.
 Hjortlund, 71.
 Holstebro, 9.
 Høgsbro, 38, 89.
- Jested, 168.
 Jordrup, 86.
- Kjærgård, 38.
 Kjøbenhavn, Tre Hjorte, 14.
 Kjøbenho, 41, 85.
 Kogsbøl, 63, 90.
 Kolding, 32, 33. Hospital, 28.
 Krogsgård, 10, 99, 115.
 Krogstrup, 5, 41.
- Lund, 55.
 Lundenæs, 38, 87.
 Lyndrupgård, 9.
 Løgumkloster, 81.
 Lønborggård, 84.
- Møgeltønder, 82.
- Nagbøl, 78.
 Nebel, 177.
- Ravnholt, 55.
 Restrup, 93.
 Ribe Domkirke og Kapitel, 4, 6,
 28, 30, 46, 64, 119, 121, 165, 174.
 Hospital, 6. Skole, 119, 179. St.
 Hans Kloster, 106. Riberhus,
 54, 119, 134, 135. Told, 31—34.
 Rovet, 65.
 Rævsing, 47.
 Rødding, 138.
 Rør Eng, 119.
- Serup, 84.
 Skandrup, 44. Tiende, 12.
 Skinkelborg, 83.
 Skodborg, 12, 52, 66, 81. Kirke,
 63.
 Skudstrup, 24, 50, 51.
 Slavs Herred, 169.
 Spjarup, 86.
 Starrup, 111.
 Starup, 37.
 Søndrup Bro, 9.
- Tovskov, 78.
 Trøjborg, 82, 83.
 Tvildho, 89, 96, 165.
 Tørning, 82, 84.
- Urnehoved, 34, 154.
- Vamdrup, 44. Tiende, 71, 72.
 Vamdrupgård, 11.
 Varde, 6. Slot, 54. Syssel, 54,
 82.
 Vejrup, 111.
 Verst, 86.
 Viborg Ting, 34, 154.
 Vilslev, 168.
 Vorbasse, 177.
 Vrandrupgård, 61.

C. Personer¹⁾ og Ting.

- Abildgård, Eggert, 7, 62—64, 68, 175. Mandrup, 8, 39, 64—65, 67, 178. Eggert, 8—10, 65. Dorothea, 39. Povl, 62, 68. Klavs, 62. Margrete, 62. Kirsten, 62. Tale, 62. Karen, 62. Ingeborg, 62. Povl, 64. Kirsten, 64. Lisbet, 64. Dorte, 64. Jens, 65. Kristoffer, 68.
- Abramowitz, A. K., 16. K. R., 16. Akeleje, Jakob, 62. Anders Jonsen, Væbner 78. Arenfeld, Helveg, 65. Niels 112. Arentz, Konferensråd, 116.
- Bachman, Hans, 11, 12—13, 42, 44, 143, 177. Peter, 13. Kristine Margrete, 44, 176. Maren, 12, 124.
- Baggesen, Jens, 125. Bege Klavsdatter, 35, 37, 38, 88—92, 175. Bendix Didriksen, 122—24, 182. Bergenhammer, N. S., 75. Berte, Lage Knudsens Enke, 4. Bertram, P., 5, 16. Bilstoft, Joh. Jessen, 71. Bjerrum til Sønderskov, 42. Block, N. J., 25—26. Bodil Nielsdatter, 36—37, 110—11. Bol, Inddeling, 29—30. Bolvig, Assessor, 15. Karen, 15, 102. Bovjagt, 55, 85, 107. Bråd, Lavrids, 100. Brandt, A. S., 70—71, 178. Bredstrup, S., 146. Brejde, Hans, 55, 85. Brok, Asser, 54—56, 174. Brokdorf, Ditlev, 11, 66. General, 73. Brun, Söron, 22. Hans, 22. Henrik, 75, 179. Bryder, 28, 30. Buchwald, A. M., 13. Buk, Jep, 78. Joh., 110. P. S., 70. Byberg, C. L., 21. Bützow, N. J., 72—73, 178—79. Bødcher, C., 68.
- Bølle, Morten Svensen, 39, 61, 62. Maren, 39, 62. Bøvning, J. O., 75. Christensen, B. M., 145—46. Claudi, Kr., 11, 66, 176. Claudius, 11, 42, 44, 118. Clasen, K. M., 11, 12, 13, 44. Conring, Dr., 41. Då, Klavs, 56, 86. Debes, Lukas, 143, 156. Debbert, J. D. V., 124. Distelberg, J. J., 142. Dorscheus, T. J., 27. Drikting, 128. Due, Jörgen, 7. Mandrup, 39—40. Jörgen Skeel, 40, 97—99, 139, 183. Jörgen Kristoffer, 42, 143. Duus, Bertel Jensen, 97. Dyre, Kristense, 69. Ejler, Lavrids, 124. Engvarius, 100. Erik Nielsen, Væbner, 44. Färehold, 60. Feilberg, F., 146. Fenger, Jens, 26. Fjerdingskirke, 118. Fog, K. A., 16, 69. H. K., 74. J. K., 124. H. B., 124. Fris, Albert, 70. Kristoffer, 65, 95. Otto, 176. From, M. M., 156. Fuglede, F. K., 27, 75. Galsköt, Otto, 32, 37, 166. Peder, 35, 37, 88, 112, 127, 166. Thomas, 37, 177. Albert, 37, 89. Johanne, 38, 89. Anna, 89. Garp, Johan, 48, 115. Agate, 115. Povl, 115. Gejsing, S. A., 48. Gjødstrup, G. K., 70, 121. Gothardsen, S., 101. Grandjean, 43. Grubbe, Anna, 65. Grøn, B. O., 121. Gundorf, H., 4, 42—43, 66, 68, 177. J., 124.

¹⁾ Præsterne Slægt og Børn er ikke optagne.

- Gunner, Biskop, 28.
 Gyldenstjerne, Knud, 93. Pred-
 björn, 63.
- Hår, Hans, 155. Joakim, 46, 49,
 74, 179.
- Hans Nielsen til Hundsbæk, 101.
 K. Salomonsen, 101.
- Hansen til Hundsbæk, 101. Jör-
 gen, 15. Katrine, 67. Ane, 67.
 K. K. L., 124, 182. Niels, 146
 —48. S. K. V., 75. Lorens, 176.
- Harbo, Knud, 111. Peder, 111—
 12. Peder, 112. Hans, 112—
 13. Niels, 112. Peder, 113.
- Hagelund, I., 60.
 Hasten, 29, 30.
- Heinsen, P., 146.
 Helms, J., 17.
- Hendriksen til Hundsbæk, 101.
 Herman Pedersen, 22. Madsen,
 116.
- Herredskirke, 1.
 Hiort, N. S., 136, 146.
 Hjørring, N. G., 75.
 Hoff, Ritmester, 15.
 Holdsko, 21.
 Holk, Mandrup, 7, 62.
 Holst, Joh., 145.
 Holtshuse, 126, 136.
 Hoveri, 177.
 Hundevad, 43.
 Husmand, Ritmester, 10.
 Høstmark, Maren, 15.
- Iver Tødsen, 78.
 Iversen, Sognefoged, 16, 68.
 Jakob Bendtsen, 68, 70, 71—72.
 Nielsen, Væbner, 36—37, 110
 —11.
- Jannik Jensen, Ridder, 53.
 Jens, Præst, 140. Sørensen, Præst,
 140.
- Jensen, Henrik, 17.
 Jes Tødsen, 78.
 Jessen, Niels, 21.
- Joh. Johansen, Væbner, 2. Niel-
 sen, Væbner, 36—37, 110—11.
- Juel, Esger, 5. Thomas, 6. Kri-
 stoffer, 6—8. Thomas, 7, 8, 19,
 38—39, 44, 62, 63, 90, 175.
 Lene, 7, 39. Mette, 7, 62, 64,
 68. Vincens, 60. Mogens, 65,
 89. Jens, 65. Else, 65. Erik,
 78, 79, 86, 92—96, 137, 153,
 155, 180, 183. Peder, 90, 92, 118.
- Kristen, 90, 91. Jørgen, 137—
 Jens, 154. Hak, 93. Kirsten,
 93, 94. Lene, 93, 94. Maren,
 93, 94. Margrete, 93, 94. Jens-
 93. Margrete, 93. Klavs, 93.
 Peder, 93. Holger, 94. Karen,
 94. Kirsten, 94. Niels, 94.
 Jens, 94. Melkior, 94. Maren,
 94. Hartvig, 174—75.
- Jærne, K. L., 141.
 Jørgen Hermansen Madsen, 116.
- Kås, Kirsten, 7. Thomas, 7. Erik,
 62. Fredrik, 66.
- Kalf, Tyge, 112.
 Karudsdam, 102.
- Kasbjerg, L., 144—45.
 Kejslerlig Krig, 134—35, 150—51.
 Kjeldberg, E. N., 49.
- Knud Lavesen, Væbner, 2, 4, 110.
 Koefoed, K. D., 145.
- Krabbe, I., 41.
- Krag, Niels, 65, 93, 94. Niels,
 112. Erik, 20. Kristence, 112.
 Jørgen, 175.
- Krarup, H. K. M., 124. K., 124.
 Kristjern, Biskop, 3—4, 5, 36.
 Kristen Hansen, 120—21.
- Lage Knudsen, 4, 108.
 Landboer, Husmænd, 28, 30.
 Lang, Tormod, 28.
 Lange, A., Præst, 25, 176.
 Lange, Erik, 93, 127. Gunde, 93,
 94. Iver, 38. Niels, 58, 86—
 87, 92. Peder, 38, 64. Thomas,
 138. Eske, 138. Kristen, 175.
- Langsing, 28.
 Langsum, Folk af det Navn, 104
 —5.
- Larsen, Salomon, 101.
 Lassen, Jens, 101. Salomon, 101.
 Lassen, Justitsråd, 116.
- Lavrids Povlsen, 120.
- Lautrup, H. K., 13—14. Fredrik,
 13, 14—15, 177. A. Margrete,
 14. Kristjan, 14. F. K., 14.
 Benjamin, 14. H. H. K., 15—
 16, 102. L. F., 16. H. H. K.,
 16—17, 101.
- Lejrskov, P. N., 24.
 Levetzau, Theodosius, 12, 25, 176.
- Limbæk, Hennike, 54, 81—82, 108.
 Klavs, 82—84.
- Lime, M. P., 142—43. P. M., 120.

- Lindenov, Hans, 85. Hans Johansen, 87.
 Liungh, Tue, 29—30.
 Lorentsen til Hunds­bæk, 101. Jes, Møller, 48, 74.
 Lunge, Dorthea, 62. Vibeke, 154—55.
 Lunov, Jesper, 167.
 Lyhne, M., 26—27.
 Lykke, Anna, 93. Dorte, 9, 65. Erik, 87—88. Jørgen, 176.
 Læderpenge, 178.
- Maren Madsdatter, 96—97.
 Markdanner, Kaspar, 175.
 Mathias Kristensen til Hunds­bæk, 81, 109.
 Mikkel Pedersen, 113—15.
 Moldrup, Jens, 14.
 Momsen, Peter, 43. Jens, 43.
 Monrath, H. R., 67.
 Morsing, I. J., 140. J. I., 133, 140.
 Mule, Henrik, 15. Jens, 15.
 Munk, Fredrik, 50, 150—51. Hans Vej, 150—51. Lejr, 150. Iver, 69. Peder, 89.
 Møllemand, Gert, 63.
 Møller til Sønder­skov, 42. til Skodborghus, 66.
- Niels Elefsen, 110. Lavridsen, 120. Lavs­en, 37, 109—10, 111. Madsen, 116, 181. \
 Nieman, A., 169.
 Nis Andersen til Nielsby, 116.
 Norby, Jakob, 62. Bendix, 113. Peder, 112.
- Oldeland, Hans, 62.
- Palle Kristensen, 72, 99.
 Parsbjerg, Sidsel, 10.
 Paulsen, Peter, 12, 176. Hans Adolf, 12, 15, 100.
 Peder Jakobsen, 36. Jensen, 97. Madsen, 112. Nielsen til Nielsby, 36, 37, 110—11. Nielsen, Præst, 141. Nissen, 22—24. Pedersen, 67.
 Plov, Sorte, 158—65.
 Pødebusk, Movrids, 7—8.
 Poder, Kristen, 48, 74. hans Enke, 49, 74. Peder, 15, 100. Jonas, 116.
 Polakker, 10, 19—20, 24, 65.
 Pors, Stig, 64.
- Prentzen, Jes Nielsen, 108.
 Præstkjær, S. P., 141.
- Råjagt, 55.
 Rahr, 116.
 Rantzau, Hans, 32, 58—60, 178. Jesper, 56—57, 86, 173—74, 178. Margrete, 57—58, 86, 137, 178.
 Rask, Hans, 156. Niels, 156.
 Reetz, Margrete, 10, 20, 65, 66, 175. Peder, 42. Birgitte, 42.
 Regel, Mag., 41.
 Reventlov, Ditlev, 2, 78, 109.
 Ribe, L. P., 25.
 Riber, P. L., 69.
 Roager, N. J., 25.
 Rodsten, 139.
 Rosenkrands, Lene, 6. Ludvig Nielsen, G., 89. Kristoffer, 38, 89—92. Karsten, 90. Korfits, 94. Børge, 38, 63. Aksel, 38, 64. Palle, 38, 39, 64. Margrete, 39. Kristoffer, 63.
 Rothkirk, Vensel, 64.
 Rye, Povl, 125.
- Såby, A. N., 169.
 Salomon, Mads, 49.
 Salomonsen, Lars, 100—1. H. K., 101. Lars, 101.
 Sandberg, Tyge, 94. Ulrik, 63.
 Saxesen, Ritmester, 43.
 Scholten, Henrik, 13, 26, 176, 177.
 Schrum, Herredsfoged, 21.
 Schurman, Birgitte, 123.
 Schwengel, M. S., 33.
 Sehested, Klavs, 106. Malte, 11. Klavs, 10, 19, 65, 72, 114. Fredrik, 10, 65. Sofie, 93—96. Klavs, 93. Hannibal, 93.
 Sejrup, J. S., 24, 121.
 Sevel, Margrete, 115.
 Simon Madsen, 49, 68.
 Skel, Abild, 87. Albert, 19, 23, 40, 64. Anna, 40. Jørgen, 41. Anders, 109—10, 165.
 Skove, undergæede, 2, 57, 58, 78, 81, 96, 97, 104, 107, 129, 137, 151, 152, 170—71, 179—80, 181, 182.
 Smalsted, Jurin, 78.
 Stangebjerg, Henrik, 36, 110.
 Sten, Henrik, 37, 165. Kristjern, 120, 126, 127, 165—66. Knud, 110. Erik, 110.
 Stendrup, K. H., 70.

- Storm, P. S., 48.
 Strange, Karen, 90—91.
 Struk, S. P., 68, 69—70, 178.
 Stub, P., 173.
 Stygge, Johan, 65, 92. Kirsten,
 92. Hans, 92. Peder, 78.
 Svanevedel, 68, 97, 98.
 Svaning, Hans, 119.
 Svave, Elsebe, 115.
 Svejstrup, P., 27.
 Svenskekrig 1643—45, 135. 1657
 —60, 3, 8—9, 19, 24, 49, 50—
 51, 77, 97, 98, 99, 120—21, 122,
 127, 141, 142.
 Svob, Lave, 78.
- Tegenhus, Rigborg, 87, 180.
 Teglman, S. H., 175.
 Tegibrænderi, 8, 175, 179.
 Terman Madsen, 115—16, 118.
 Termansen, Kristen til Estrup, 16.
 Marie Margrete, 16. Kristjan,
 Møller, 48. Mads, 48. Mads til
 Nielsbygård, 115. Kristen, 116,
 118. Agate, 115, 118. Niels
 Jokum, Kromand, 73.
 Terpager, J. V., 118, 122.
 Tetens, K. A., 16, 27.
 Thomsen, H. K., 67. Jesper, 67.
 Thonbo, Peder, 99—100. Niels,
 99. Kristen, 99. Elisabet, 100.
 Anna Katrine, 100.
 Thorsten Jonsen, 110.
 Thorup, Rektor, 16.
- Tidemand, Kirsten, 62.
 Ting, 168—70.
 Told, 31—34.
 Tolstrup, E. A., 146.
 Træhest, 13.
 Tøndring, Joh., 119.
- Ulfeld, Kirstine, 39, 61—62. Klavs,
 62. Karen, 62. Kristen, 64.
 Ulfstand, Margrete, 92, 118. Hol-
 ger, 93.
 Ulve, 51, 66, 85, 108, 120.
 Ussing, P. K., 144.
- Wass til Ballegård, 115. Peter,
 116. Niels, 116.
 Vedel Jarlsberg, 42.
 Vedel Vedelsborg, 43.
 Veje, gamle, 34, 154.
 Vellejus, L. K., 122. Kristen, 42.
 Wiibe, P., 26.
 Viñert, Aksel, 32.
 Vilden, Bertel, 108.
 Villumsen, Niels, 101.
 Vind, Ingeborg, 92. Niels, 94.
 Kristen, 166. Barbara, 166.
 Berete, 166.
 Vindfeld, Ib, 48.
 Vinding, P., 143—44.
 Wisch, Sivert v. d., 85.
 Vissing, Jens, 118. P. G., 26.
 Vodschou til Sønderkov, 42.
- Østergård, Povl, 15, 66, 177.

